

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

П. К. Бечко, Н. В. Лиса

ПОДАТКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Навчальний посібник

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2009

ББК 65.290-93-2я73
УДК 658.15 (075.8)
Б 67

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-1262 від 04.06.2008)*

Рецензенти:

Опарін В. М. — доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

Опря А. Т. — доктор економічних наук, професор кафедри фінансово-економічного аналізу та статистики Полтавської державної аграрної академії;

Музиченко А. С. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини.

Бечко П. К., Лиса Н. В. Податковий менеджмент: *навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]* / П. К. Бечко, Н. В. Лиса — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 288 с. — ISBN 978-966-364-828-6.

У посібнику систематизовані теоретичні та методологічні основи функціонування податкового менеджменту. Посібник підготовлено відповідно до програми курсу «Податковий менеджмент».

Розрахований на студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, працівників фінансових служб, фінансових менеджерів та широке коло читачів.

ББК 65.290-93-2я73
УДК 658.15 (075.8)

ISBN 978-966-364-828-6

© Бечко П. К., Лиса Н. В., 2009
© Центр учбової літератури, 2009

ЗМІСТ

Передмова	5
Розділ 1. Теоретичні основи податкового менеджменту	9
1.1. Податки як об'єкт управління в системі ринкових відносин	9
1.2. Сутність податкового менеджменту	18
1.3. Основи організації податкового менеджменту	29
1.4. Елементи податкового менеджменту як системи управління	32
1.5. Класифікація податкових платежів	40
1.6. Податковий тягар	48
Розділ 2. Основи державного податкового менеджменту	67
2.1. Сутність та елементи державного податкового менеджменту	67
2.2. Податковий процес: його сутність та елементи	71
2.3. Види державної податкової політики і пріоритети її розвитку в Україні	81
2.4. Цінова еластичність податків в управлінні податковими потоками	86
2.5. Податкові ризики і управління ними	92
2.6. Державне податкове планування і прогнозування	97
2.7. Державне податкове регулювання	112
2.8. Напрями розвитку державного податкового менеджменту	118
Розділ 3. Сутність та роль податкового адміністрування в системі державного податкового менеджменту	126
3.1. Основні етапи та процедури податкового адміністрування	126
3.2. Податковий аудит у механізмі податкового Адміністрування	144
3.3. Відповідальність платників податків за порушення податкового та валютного законодавства	167

3.4. Узгодження сум податкових зобов'язань.....	183
3.5. Забезпечення сплати податкових зобов'язань платників податків органами державної податкової служби.....	189
Розділ 4. Основи корпоративного податкового менеджменту.....	200
4.1. Сутність та елементи корпоративного податкового менеджменту.....	200
4.2. Способи оптимізації податкового навантаження.....	204
4.3. Ухилення від оподаткування та його уникнення в межах діяльності щодо мінімізації податкових платежів.....	206
4.4. Оптимізація податків підприємствами в межах корпоративного податкового менеджменту.....	217
4.5. Корпоративне податкове планування.....	226
4.6. Оптимізація оподаткування в практиці суб'єктів господарювання.....	241
Тести для самоконтролю.....	246
Глосарій.....	275
Список використаної літератури.....	283

ПЕРЕДМОВА

Запровадження податкового менеджменту в Україні надає функціонуванню фіскальним механізмам нових пріоритетів в напрямі взаємовідносин платників податків та контролюючих органів як рівних учасників та партнерів для досягнення єдиної мети: побудови економічно розвиненої демократичної держави.

Упродовж останніх років фіскальні технології не повною мірою відповідали вимогам часу та відповідним змінам як економічної ситуації в державі, так і реальним проблемам платників податків. Недоліки вітчизняного податкового адміністрування зумовлювались тим, що переважна більшість рішень щодо управління оподаткуванням ухвалювались і продовжують ухвалюватись відповідно особистих знань, інтуїції або інтересів керівництва держави та її організаційних структур, а неврахування світового та історичного досвіду при формуванні національної податкової системи, відсутність науково обґрунтованих підходів до аналізу наслідків від її впровадження спотворюють початкову мету запровадження податкового менеджменту.

Податковий менеджмент, представляючи систему управлінських рішень на макро- та мікрорівні управління процесами оподаткування, є прямо залежним не лише від суто практичних заходів та фіскальних технологій, що реалізуються Державною податковою службою України, але і від діяльності законодавчих органів держави. Як засвідчує практика, характерною ознакою діяльності останніх було прийняття значної кількості законодавчих актів, а також великої кількості змін до них, що не сприяло підвищенню ефективності податкового менеджменту. Формування механізму оподаткування здійснювалося шляхом проб та помилок, підтверджуючи відсутність науково обґрунтованого економічного базису. Це спричинило масове ухилення платників податків від оподаткування.

У більшості країн із розвинутою ринковою економікою основою корпоративного податкового менеджменту є оптимізація податкового навантаження, що досягається завдяки оптимальному вибору режиму оподаткування, ефективному контролю та управлінню оподаткуванням. До теперішнього часу проблеми управління оподаткуванням розглядались в основному з позицій

практичних рекомендацій для керівників, бухгалтерів, фінансистів підприємств. Не маючи наукового підґрунтя, корпоративний менеджмент часто зводиться до роз'яснень законного ухилення від оподаткування, а не ефективного управління ним.

З огляду на викладене вище постає нагальна потреба ефективного менеджменту податковою сферою. Управління податковою сферою є складним процесом, що вимагає збереження інтересів держави та забезпечення ефективного розвитку підприємництва.

Управління оподаткуванням як важлива сфера науково-практичних досліджень і методичних дій становить частину загальної теорії і практики управління. Воно базується на фундаментальному пізнанні політичних, економічних, юридичних та інших наук, збагачених сучасною вітчизняною та зарубіжною практикою.

Однією із складових державного податкового менеджменту є організація податкового адміністрування, яке повинне забезпечити виконання основних завдань податкової політики держави. Тому особливої актуальності набувають дослідження теоретичних, методологічних і прагматичних підвалів податкової політики та формування податкової системи в державі.

Останнім часом у податковій стратегії держави мають місце певні зрушення, зокрема позитивним моментом у проведенні податкової політики є те, що державні органи виконавчої влади перейшли від прямого розподільчого адміністрування до опосередкованого (застосовуючи економічні методи) управління економікою, у тому числі, використовуючи систему оподаткування. Проте необхідно зазначити, що, зважаючи на відсутність в Україні достатнього досвіду управління економікою за допомогою економічних важелів, ефективність останнього залишається на досить низькому рівні. Поряд з цим необґрунтоване надання податкових пільг, занадто високе податкове навантаження, неадекватність та часті зміни податкового законодавства призводять до значних втрат бюджету та не сприяють активізації інвестиційних процесів.

Без адекватних сучасних технологій теорії і методології, стратегії і тактики податковий менеджмент не може бути реалізованим повною мірою, а буде як і раніше слугувати інструмен-

том мінімізації податкових зобов'язань на короткострокову перспективу.

Видання розкриває методологічні і організаційні основи, підходи та прийоми формування державного та корпоративного податкового менеджменту з огляду на національні особливості економіки, фінансової і, зокрема, податкової системи України.

Розділ 1 видання присвячено теоретичним основам податкового менеджменту. В розділі знайшли відображення характеристики сутності податкового менеджменту, його видів, основ організації, основних методів і прийомів.

У розділі 2 розглядаються особливості державного податкового менеджменту. В ньому розкриваються основи організації процесу оподаткування в Україні, сформульовано систему термінів, що відображають основні етапи державного управління оподаткування, розглянуто податкове планування і податкове прогнозування, державне податкове регулювання, державний податковий контроль і система заходів щодо запобігання ухиленню від оподаткування.

У розділі 3 розкрито сутність податкового адміністрування як основної складової державного податкового менеджменту. В розділі сформульовано основні етапи і процеси податкового адміністрування, розкрито права і обов'язки суб'єктів податкового адміністрування. Особливу увагу звернено на особливості масово — роз'яснювальної роботи податкових органів як засобу підвищення податкової свідомості і культури в Україні. В розділі охарактеризовано місце і роль податкового аудиту в механізмі податкового адміністрування, розглянуто види і особливості проведення документальних перевірок, правила узагальнення матеріалів перевірок та можливості адміністративного оскарження дій податкових органів. Окремим питанням розглядаються можливі джерела погашення податкових зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами.

У розділі 4 розглядається сукупність методів управління оподаткуванням на рівні підприємства, зокрема його сутність корпоративного податкового менеджменту, види податкових ризиків та управління ними, способи оптимізації податкового навантаження, ухилення від оподаткування та його уникнення в ме-

жах діяльності щодо мінімізації податкових платежів, корпоративне податкове планування.

Особливістю цього видання є поєднання теоретичних напрацювань у сфері податкового менеджменту з особливостями його застосування на практиці. До того ж знайшли відображення нові підходи до бюджетування на макро- і мікрорівнях з урахуванням особливостей економічного розвитку України. Це сприятиме підготовці кваліфікованих спеціалістів у сфері управління економікою і фінансами, підвищенню рівня податкової культури.

Курс «Податковий менеджмент» має узагальнювальний характер і орієнтований на логічне завершення вивчення студентами дисциплін «Основи оподаткування», «Податкова система», «Податкова статистика», «Фінансовий менеджмент», «Бюджетна система», «Бюджетний менеджмент», сприятиме формуванню принципово нового фінансового мислення, дасть змогу оволодіти навичками управління оподаткуванням на рівні держави і підприємства.

Навчальний посібник підготовлено завідувачем кафедри фінансів і кредиту Уманського державного аграрного університету, к.е.н., доцентом Бечком П. К. та викладачем кафедри Лисою Н. В.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

1.1. Податки як об'єкт управління в системі ринкових відносин

Податки — це перш за все об'єктивна фінансова (грошова) категорія. Вона має свою зовнішню форму існування і внутрішній об'єктивний зміст. Причиною виникнення податків є поява і розвиток держави, яка потребує фінансових ресурсів для виконання своїх функціональних обов'язків. Причинно-наслідковий зв'язок тут такий: не було б держави, не було б і податків, і навпаки, немає держави без податків. Тому податкові відносини завжди мають правову примусово-обов'язкову форму і поза цією формою вони перестають бути податковими відносинами. Обов'язкова, правова форма податків — це їх специфіка, але не об'єктивний зміст. Економічною основою та необхідною умовою повноцінного функціонування податків є певний і достатній рівень розвитку товарно-грошових відносин. Більш розвиненому ринку відповідає досконала податкова система, оскільки об'єктивний зміст фінансової категорії податків становить виключно грошові відносини. Таким чином, податкові відносини — це завжди грошові відносини, але в обов'язковій, публічно-правовій, імперативній формі.

Податки служать невід'ємним атрибутом ринку, ринкового грошового (фінансового) господарства. Тому суть податків і характер управління ними необхідно розглядати у взаємозв'язку з об'єктивними законами та закономірностями функціонування ринку і товарно-грошових відносин. З цих позицій податки розглядаються як ціна суспільних благ, що надаються суспільству державою — повноцінним учасником відтворювального процесу.

За ринкових умов сучасна держава вимушена враховувати в своїй діяльності правила і закони ринку, функціонувати як макроекономічний суб'єкт господарювання в процесі суспільного відтворення, який веде своє фінансове господарство, проводить і надає суспільству подільні і неподільні суспільні блага (вигоди,

послуги), виконуючи свої функції. До того ж надання (розподіл) суспільних благ, як і сплата податків, здійснюється в обов'язковій формі.

Сучасна держава зобов'язана виконувати наступні функції: оборонну, правоохоронну, політичну, соціальну, економічну та інші, виконання яких прямо або побічно дає суспільний споживчий ефект (результат).

У процесі виконання державою названих функцій у рамках її компетентності як макроекономічної юридичної особи створюються і розподіляються суспільні блага, які ще називають послугами держави. Діяльність держави або окремих її структур і представників, не пов'язана з належним виконанням своїх функцій або функціональних обов'язків, як правило, не супроводжується реальним створенням суспільних благ або наданням державних послуг у достатньому обсягу та відповідної якості.

Під *послугою* традиційно розуміються діяльність та її результати, які не мають матеріального змісту, реалізуються або споживаються в процесі здійснення цієї діяльності. Послуги держави мають інший зміст, ніж послуги, що надаються відповідно до основ класичного товарного обміну (послуга — гроші), специфіка реалізації, споживання та прихованість результатів діяльності в процесі їх надання. Тому послуги держави можуть бути такими:

- що діляться — споживаються індивідуально або відносно невеликими групами осіб;
- що не діляться — споживаються суспільством в цілому або основною масою громадян (суб'єктів);
- видимі — реально сприймаються населенням та суб'єктами господарювання (послуги соціального характеру, державні замовлення тощо);
- невидимі, невідчутні, оскільки приймаються суспільством як щось природне, само собою зрозуміле (охорона державних кордонів, громадського порядку і безпека, підтримка військового паритету тощо).

Основна маса суспільних благ приймає форму неподільних, невидимих і невідчутних державних послуг, що виключає можливість їх прямої оцінки і купівлі-продажу на ринку як звичайних товарних форм.

Оскільки виробництво і розподіл суспільних благ здійснюється в процесі витрачання податкових доходів, а самі блага найчастіше не підлягають прямому кількісному вимірюванню в натуральній формі та не можуть продаватися на звичайному ринку, то загальним суспільним мірилом обсягу наданих державою суспільству послуг можуть бути лише державні витрати. Останні включають поточні і капітальні, продуктивні (що приносять прямий економічний ефект) і непродуктивні (економічна вигода виявляється опосередковано). Таким чином, обсяг вироблених та наданих суспільству державних послуг може бути виражений лише побічно через державні витрати.

В умовах товарного виробництва та функціонування держави як макроекономічної юридичної особи в ринковому середовищі державні послуги набувають специфічної товарної форми, яка проявляється у *споживчій і міновій вартості (цінності)*.

Корисність послуги робить її споживчою вартістю. Надання послуг державою при виконанні нею своїх функцій є суспільною необхідністю, що приносить користь суспільству. Такі послуги мають суспільну (колективну та індивідуальну) споживчу вартість, яка проявляється в конкретному змісті суспільних благ (відповідно до затвердженої в країні бюджетної витратної класифікації).

Споживча вартість в умовах товарного виробництва є одночасно і носієм мінової вартості (здатності обмінюватися на інші споживні цінності). Мінова вартість є кількісним співвідношенням, пропорцією, в якій спожиті цінності обмінюються. У нашому випадку, за інших рівних умов, обсяг послуг, що виробляються і надаються державою суспільству, прямо пропорційний сумі державних витрат, пов'язаних з їх наданням. За кожною послугою виступають певні витрати. Таким чином, державні витрати складають відносну форму цінності державних послуг, або мінове співвідношення, пропорцію, в якій ці послуги повинні бути сплачені державі суспільством. До того ж державні витрати можуть бути більші за обсяг реально наданих суспільних благ у випадках нецільового, неефективного використання бюджетних коштів і казнокрадства, і це вже питання державного управління фінансами, зокрема, фінансового контролю.

Для постійного підтримання (відтворення) процесу надання державних послуг у їх відносній формі цінності, які відповідають величині державних витрат, повинен протистояти грошовий еквівалент, або еквівалентна форма цінності цих послуг, яка виступає у вигляді податкових платежів юридичних і фізичних осіб у бюджетну систему. Названі мінові відносини і пропорції стосуються не окремої послуги, не конкретного виду витрат чи окремого податкового платежу, а їх сукупності на рівні макроекономіки. Сукупні державні витрати, як правило, більші за сукупні податкові доходи на величину державних неподаткових доходів (від зовнішньоекономічної діяльності, частки доходу підприємств державної власності, випуску державних позик тощо). Проте неподаткові доходи займають незначну питому вагу в державних доходах розвинутих країн (в середньому 10 - 12 %). Вони слугують додатковим доходним джерелом, а їх величина істотно не впливає на вартісні (мінові) об'єктивно-складені пропорції: *сукупні державні послуги повинні наближено відповідати сукупним державним витратам і оплачуватись суспільством за рахунок сукупних податків*. Зростання неподаткових доходів становить резерв додаткового зростання державних витрат (зазвичай надзвичайного або тимчасового характеру).

Таким чином, окремо взяте виконання податкового зобов'язання платником податків (сплати податку) не можна розглядати як окремий випадок класичного еквівалентного обміну податків на державні послуги. В цьому випадку еквівалентність приймає відносну форму, тобто відносну безоплатність податку і безеквівалентність податкових відносин шляхом відчуження коштів платника податків на користь держави.

Держава з точки зору макроекономічного аспекту є суб'єктом господарювання, що виробляє та надає сукупні державні послуги у відносній формі цінностей. За таких умов сукупним державним витратам протистоїть сукупна плата суспільства за отримані блага в грошовій податковій формі. Відносини такого специфічного «обміну», як тривалий, безперервний в часі і обов'язковий за формою процес, приймають еквівалентний (поворотний) характер, а сам податок (сукупний податок) виступає як ціна суспільних благ (сукупних послуг держави).

В умовах ринкового середовища податки виникли та набули подальшого розвитку не лише з функції грошей як засобу платежу, але і з функції грошей як міри вартості. Податок — це специфічна, ірраціональна і монопольна ціна послуг держави, пов'язаних з виконанням нею своїх функцій. У цьому випадку під категорією «податок» розуміють не окремо взятий податок, а сукупність платежів податкового типу, отриманих державою в «обмін» на сукупні послуги в міновій пропорції сукупних державних витрат.

Специфіка податків як ціни послуг держави полягає в тому, що еквівалентний, поворотний характер податкових відносин проявляється не в разовому факті сплати податкового платежу, а лише на рівні макроекономіки, коли держава виступає як відособлений суб'єкт господарювання, що здійснює своє фінансове господарство та має свій «поточний рахунок» — бюджет, в якому відображаються державні витрати і доходи, а державні послуги, витрати і податки розглядаються за бюджетний рік в їх сукупності.

Податки є ірраціональною ціною державних послуг. Ціна формується не традиційним шляхом купівлі-продажу: Т (товар) — Г (гроші), а опосередковано, шляхом грошової оцінки законодавчо встановленої величини державних витрат, яка сама складається з великої кількості цін на товари, роботи і послуги, що необхідні для виконання державою своїх функцій. Ірраціональність ціни — поняття притаманне ринковій економіці. Зокрема природні ресурси, виступаючи дарами природи, мають ринкову ціну, яка визначається через рентний дохід від їх запланованого або фактичного використання. Земля, лісові угіддя та інші природні ресурси виступають об'єктом купівлі-продажу на ринку, а їх користувачі сплачують при їх використанні до бюджету платежі податкового характеру.

Природно, що у органах державної податкової служби, які безпосередньо здійснюють контроль за обчисленням і сплатою податків, немає і не може бути ніякого «прейскуранта цін» державних послуг. Але цю обставину не заперечує сам факт постійного надання та споживання цих послуг і колективних благ суспільством. У процесі здійснення кожного такого обміну (податків на державні послуги), як правило, відбувається безпосереднє

відчуження грошових коштів, але не здійснюється адекватне відчуження її об'єкта, оскільки послуги зазвичай надаються в прихованому від споживача вигляді. В результаті складається враження одностороннього, безоплатного руху коштів від платника податків до держави.

Водночас певній частині податкових платежів (митам, цільовим податкам і зборам) можуть безпосередньо протистояти споживчі цінності відповідних державних послуг (юридичні, митні послуги, утримання інфраструктури та автомобільних доріг, надання в користування природних ресурсів та окремі соціальні послуги тощо). Хоча і за цих умов можливі тимчасові розриви в моментах оплати і споживання благ (вигод).

Проте переважно «покупець» державних послуг (споживач суспільних благ), трактуючи факт податкового платежу не як дію специфічної купівлі-продажу, а як примусове, безоплатне вилучення державою частини його власних доходів, не усвідомлює, що він, сплачуючи податки, здійснює своєрідну операцію. У цьому криється найбільш глибинна причина масових ухилень суб'єктів від сплати податків, мимоволі укорінена в їх свідомості. Тому усвідомлення природи і суті податків як об'єктивної закономірної операції між державою і суспільством в особі його членів, як ціни послуг держави в її специфічній формі, а не тільки як способу збагачення і економічного насильства держави, допоможе змінити негативне ставлення платників та хоч би частково вплинути на їх податкову культуру.

Доведення до свідомості людей цінової суті податків є одним з пріоритетних напрямків формування *податкової культури*. Платники податків повинні розуміти, що несплата податків рівнозначна крадіжці. Поряд з цим представникам державної влади необхідно усвідомлювати, що розміри встановлених ними податків повинні хоч би приблизно відповідати обсягам та якості фактично наданих послуг, а також те, що податкові відносини потребують управління відповідно до ринкових методів.

Не можна заперечувати можливість та реальні факти серйозних прогалин в податковій і бюджетній політиці урядів (невідповідність ціни послуг фактичному обсягу суспільних благ, що одержуються суспільством). Перш за все це витрати, пов'язані зі значним впливом на податкові відносини суб'єктивних, імпера-

тивних чинників, монополізму держави у сфері оподаткування та надання суспільних благ. Проте ці проблеми можуть бути вирішені, і їх реальне вирішення є іншою стороною формування високого рівня податкової культури.

Податки є монопольною ціною послуг, що обумовлено своєрідністю «ринку», який вони обслуговують. Умови «угоди» в даному випадку диктує держава, будучи «продавцем» — монополістом суспільних благ, у якого конкурентів немає і бути не може. Тому ціна суспільних благ також є монопольною, найчастіше завищеною. Проте це не виключає наявності стримуючих чинників і способів протистояння суспільства державній монополії. В умовах демократії одним із таких способів є боротьба парламентаріїв як представників всіх верств суспільства за зменшення податкового тягаря на платників. Є і серйозний економічний аргумент, який стримує фінансовий «апетит» урядів, — це обмеженість доходів платників податків і розуміння тієї незаперечної істини, що завищені (порівняно з реальною ціною) податки підривають соціальну стабільність, послаблюють економічні стимули виробництва та інвестування, знижують підприємницьку та трудову активність, що неминуче позначиться і на фінансовому стані самої держави.

Отже, податки — це специфічна, ірраціональна і монопольна ціна функціональних послуг держави, в основі якої лежать державні витрати, пов'язані з їх відтворенням. Проте остаточно розмір податків як цінового поняття формується під впливом попиту на податки і пропозиції джерел їх сплати (доходів і об'єктів для оподаткування) в межах досягнутого рівня розвитку економіки.

Попит і пропозиція, як і сама ціна державних послуг, специфічні в своєму прояві.

По-перше, попит на податки формує держава (конкретний уряд), яка зацікавлена в зростанні державних витрат шляхом зростання податкових надходжень. Населення та підприємства також зацікавлені в зростанні частини цих витрат (соціального характеру, інвестицій в економіку тощо), але не за рахунок посилення податкового тягаря. У обох випадках попит на податки економічно обмежений межею податкових вилучень, величиною податків, та запропонованими платниками об'єктами і доходами

для оподаткування, частину яких вони відносно безболісно могли б віддати у вигляді податків.

По-друге, на попит і пропозицію значний вплив мають політичні, соціальні та інші неринкові чинники.

По-третє, через примусову форму податкових відносин вплив попиту на цінові параметри більш суттєвий, ніж вплив пропозиції. Попит на податки і витрати постійно перевищує пропозицію джерел — держава здатна поглинути практично будь-яку суму податкових зборів. До того ж за дотриманням податкового законодавства, нормами якого зафіксовані всі кількісні та якісні характеристики попиту на податки, встановлено жорсткий державний податковий і фінансовий контроль.

При формуванні ціни послуг держави під впливом попиту і пропозиції відбувається зіткнення інтересів в будь-якому більш менш демократичному суспільстві, це повинно давати ефект «нормальної», рівноважної ціни або рівноважного сукупного податку, на основі якого і повинна будуватися раціональна податкова система на певному етапі розвитку економіки. Рівноважна ціна — це ставка сукупного податку, тобто ціна, яка склалася під впливом попиту і пропозиції, частка (тягар) фактичних податкових вилучень державою валового внутрішнього продукту (ВВП) або валової доданої вартості.

Отже, ціновий характер податків, підпорядкування податкового процесу ринковим законам і закономірностям дають змогу дійти висновку щодо необхідності створення адекватної системи податкового менеджменту, складовими якої є не лише корпоративний, але і державний рівень.

Суть податків конкретизується і проявляється на практиці через їх функції. В зв'язку з цим податки як фінансова категорія об'єктивно виконують чотири функції:

- сукупного грошового еквівалента вартості послуг держави;
- фіскальну;
- регулюючу;
- контрольну.

Виконуючи *функції сукупного грошового еквівалента вартості суспільних благ*, податки приймають форму специфічної, пропорційної і монопольної ціни послуг держави в міновій пропорції державних витрат. Баланс бюджетних витрат і доходів за

фінансовий рік характеризує певну еквівалентну податкову рівновагу в економіці країни, яка забезпечується в процесі податкового бюджетування, тобто вибору оптимальних варіантів балансування податкових доходів і бюджетних витрат, що забезпечують баланс інтересів держави, платників податків і суспільства в цілому. Названа функція податків безпосередньо пов'язана з управлінням податковим тягарем на рівні економіки в цілому та окремих підприємств.

Фіскальна функція податків визначає їх як основне джерело державних доходів, що акумулюються в бюджетній системі країни. Виконуючи цю функцію, податки обслуговують весь податковий процес: діяльність суб'єктів податкових відносин з податкового планування, складання податкового бюджету, його затвердження і виконання. Фіскальне призначення податків — створення стабільної доходної бази бюджетної системи країни, достатньої для фінансування необхідних бюджетних витрат на базі зростання виробництва і доходів в економіці. Вважають, що фіскальна функція виконується податками ефективно, якщо відбувається стабільне зростання податкових надходжень за вищих або рівніших темпів економічного зростання, тобто не за рахунок посилення податкового тягаря, а розширення податкових баз, об'єктів оподаткування та джерел сплати податків.

Регулююча функція податків полягає в обслуговуванні процесів свідомого втручання держави в ринкову економіку. Держава, активно використовуючи податки для стимулювання економічного зростання, регулювання інвестиційної активності, сукупного попиту і пропозиції шляхом маніпулювання видами податкових платежів та елементами оподаткування (податковими ставками, об'єктами, податковими пільгами) формує відповідно до прийнятої концепції податкову політику. Регулюючі властивості податків, найбільшою мірою проявляються в умовах цінової податкової рівноваги. Регулювання — це не самоціль, воно повинне бути підпорядковане ефективному вирішенню фіскальних завдань за оптимальних параметрів податкового навантаження на підприємства. Регулюючі властивості податків найактивніше використовуються державою і підприємствами в процесі управління податковими потоками.

Контрольна функція податків обумовлена законодавчо-правовою формою фіскальних платежів. Це викликає необхідність здійснення контролю державними органами за правильністю обчислення та термінами сплати податків, а також самоконтролю від платників податків із метою зниження ризику застосування фінансових санкцій за порушення податкового законодавства. Тому контрольна функція податків існує лише в органічному поєднанні з фіскальною та регулюючою. Будь-які податкові відносини реалізуються, як правило, одночасно у фіскальній, в регулюючій, і в контрольній функціях. На практиці контрольна функція податків реалізується у формі камеральних та виїзних податкових перевірок, податкових самоперевірок і моніторингу самих платників податків та в інших формах. Для цілей управління податковим процесом контрольна функція податків не менш важлива, ніж всі інші.

1.2. Сутність податкового менеджменту

Податковий менеджмент — це частина загальної системи управління ринковою економікою, тобто складова загального менеджменту в цілому. У основі податкового менеджменту лежать загальні принципи і фундаментальні положення управління економікою, системного підходу та аналізу. Управління в теорії менеджменту, з одного боку, пов'язане з реалізацією основних функцій управління (плануванням, регулюванням, аналізом і контролем), а з іншого — трактується як особливий вид діяльності, спрямований на здійснення управління людьми (адміністрування).

Об'єктом фінансової науки і практики є фінансове господарство держави та підприємств. Податки є найважливішим елементом державних фінансів. Близько 90 % всіх бюджетних (державних і муніципальних) потоків складають податкові. Більше того, фінансова теорія і практика впродовж тривалого періоду, до початку ХХ ст., розвивалася в основному як наука про податки. Тому є всі підстави вважати науку про фінанси теоретичним підґрунтям податкового менеджменту. Податковий менеджмент виступає складовою частиною фінансового менеджменту підприємств, системи управління їх фінансовими (грошовими) по-

токами шляхом ухвалення стратегічних і тактичних рішень. У середньому близько 45 % у валовій доданій вартості підприємств економіки України розподіляється (перерозподіляється) через податки. Вони складають суттєву частину витрат на виробництво реалізованої продукції, прибутку, зарплати та інших доходів. Тому можна дійти висновку, що податки є важливою складовою грошових потоків підприємства, яка впливає на мотивацію ухвалення управлінських рішень.

Водночас традиційно і фінансовий, і податковий менеджмент обмежені лише сферою суб'єктів господарювання — підприємств, оскільки суб'єктами податкових відносин та управління ними є і підприємства-платники податків, і держава в особі відповідних органів, які організовують, планують, регулюють і контролюють податковий процес на відповідному рівні. Тому податковий менеджмент слід розглядати в контексті державного управління фінансовим господарством і податками шляхом ринкових методів. Отже, поняття «податковий менеджмент» слід трактувати як частину фінансового менеджменту як на рівні підприємств, так на рівні державного фінансового господарства. Таким чином, відповідно до розподілу загальної системи фінансів на державні фінанси і фінанси підприємств слід виокремлювати два рівня податкового менеджменту:

- **макрорівень** — державний податковий менеджмент;
- **мікрорівень** — податковий менеджмент підприємств (організацій), або корпоративний податковий менеджмент.

Податковий менеджмент зазвичай є особливим науково-практичним процесом, спрямованим на забезпечення передбаченого законом режиму функціонування податкового механізму. Це місткий та багатогранний за змістом, метою та умовами організації процес. Багатогранність податкового менеджменту обумовлюється декількома причинами: складністю його об'єкта управління, орієнтацією на реалізацію багатьох функцій управління, багаторівневістю та різноаспектними системами управління податковим процесом як на конкретному підприємстві, так і в країні в цілому. Податковий менеджмент, з одного боку, є результатом застосування наукових знань, а з іншого — сферою практичної діяльності. У першому випадку йдеться про розроблення концептуальних основ податкового менеджменту: його

предмета і об'єкта, сукупності принципів, підходів та інструментарію; у другому — про конкретні форми, методи і прийоми ухвалення рішень з управління податками, оподаткуванням і податковими потоками на різних рівнях.

Податковий менеджмент — це система державного і корпоративного управління податковими потоками шляхом використання науково обгрунтованих ринкових форм і методів та ухвалення рішень у сфері управління податковими доходами і податковими витратами на макро — і мікро рівнях.

Враховуючи, що податковий менеджмент синтезує методологію та методику управління податковими відносинами (податками, податковими потоками), він є системою, що базується на основі спеціальних принципів, форм, методів, способів і прийомів, за допомогою яких таке управління здійснюється.

Податковий менеджмент як система управління має свої об'єкт та суб'єкт управління.

Об'єктом податкового менеджменту є податкові потоки, що рухаються в результаті виконання податками своїх функцій, а також податкового процесу на макро- і мікрорівнях. До того ж для функціонування як корпоративного, так і державного податкового менеджменту об'єктом управління є вхідні, та вихідні податкові потоки, незважаючи на те, що одні і ті ж потоки для держави вважаються доходом, а для підприємств-платників податків — витратами. Тільки комплексне управління вхідними і вихідними податковими потоками в цілому і на кожному рівні окремо дасть змогу досягти бажаної мети та забезпечити ефективність податкового менеджменту. Об'єкт податкового управління — складна, динамічна і відносно відкрита система. Така відносність обумовлена монополізмом держави при встановленні попиту на податки, прихованістю для зовнішнього середовища (конфіденційністю) спроб і дій підприємств-платників податків щодо мінімізації податкових платежів і оптимізації податкових потоків та іншими причинами. Динамічність вказаної системи пояснюється динамічністю податкового законодавства, податкової системи, податкової політики і всього податкового процесу, змінами економіки, ринкового середовища тощо. Змінюваність внутрішнього і зовнішнього середовища та характеру взаємин між державою та платниками податків, неоднозначність критері-

їв оцінки діяльності суб'єктів управління роблять процес управління складним і одночасно творчим.

Суб'єктами податкового менеджменту є держава в особі законодавчих і виконавчих органів влади (Верховна Рада України, Президент країни, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів, Державна податкова адміністрація, митна служба, органи місцевого самоврядування, інші державні структури і установи).

Мета державного податкового менеджменту та корпоративного відрізняються. Держава зацікавлена у зростанні податкових надходжень, а підприємства — у зменшенні податкових платежів. Проте спільна мета податкового менеджменту, незважаючи на його рівень, полягає у зміцненні фінансів, підвищенні економічної ефективності, забезпеченні економічного зростання.

Мета і ефективність податкового менеджменту, рух податкових потоків забезпечуються шляхом організації і функціонування податкового процесу на макро- і мікрорівнях. На рівні макроекономіки податковий менеджмент структурно включає податкове право, оподаткування, податкову політику, податкову систему та податковий механізм (рис. 1.1).

На мікрорівні в податковий менеджмент входять лише окремі елементи податкового процесу, що є прерогативою органів управління підприємствами, а саме: податкова політика, податкове планування, податкове регулювання і податковий контроль безпосередньо підприємства.

Податковий менеджмент передбачає ухвалення ефективних рішень у сфері управління вхідними і вихідними податковими потоками. Ухвалення таких рішень здійснюється в межах податкового процесу. Останній організовується державою на рівні економіки в цілому за всіма названими вище складовими його елементами, а також платниками податків на рівні підприємства за окремими елементами податкового процесу.

Здійснюючи податковий менеджмент, неможливо повністю уникнути ризиків, оскільки це складний, трудомісткий і багатостадійний процес, що вимагає системного підходу.

У держави виникають ризики недоотримання запланованих податкових доходів, а у підприємств — ризики втрати доходів у

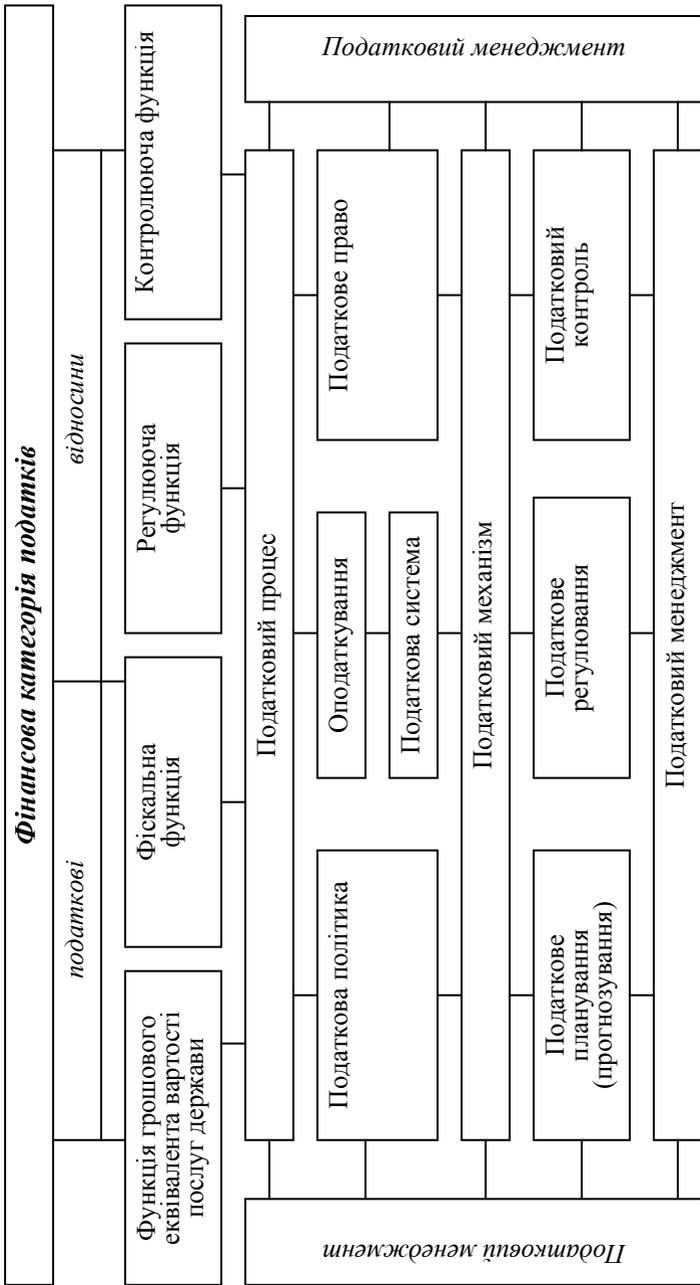

Рис. 1.1. Податковий менеджмент в системі податкових відносин і організаційно-податкових категорій управління податковим процесом на макрорівні

вигляді штрафних податкових санкцій в результаті ухвалення неефективних управлінських рішень і дій.

Податковий менеджмент — це наука, оскільки ухвалення податкового рішення вимагає знань концептуальних основ управління грошовими відносинами в суспільстві в цілому та на окремому підприємстві, а також розроблення науково обґрунтованих методів їх реалізації. Поряд з цим він передбачає врахування загальних закономірностей розвитку всього відтворювального процесу. Для здійснення успішного податкового менеджменту значна частина податкових рішень повинна бути орієнтована на високі результати у сфері оптимізації державних доходів, прибутків і витрат підприємств, державних доходів, чистого доходу суспільства і доходів платників податків. Нарешті, податковий менеджмент — це практична діяльність суб'єктів податкових відносин щодо управління податковими потоками за допомогою ринкових форм і методів із метою зміцнення фінансів та зростання доходів суб'єктів управління.

Застосування податкового менеджменту як особливого типу ринкового управління податковими відносинами можливе лише в межах наявності ринкового середовища.

Для суб'єктів податкового менеджменту ринкове середовище передбачає:

- формування цілей розвитку залежно від стану економіки, споживання і ринку;
- орієнтацію на попит споживачів та потреби ринку;
- господарсько-фінансову самостійність та відповідальність за ухвалення рішень;
- ефективність діяльності, пов'язаної з управління податками (забезпечення максимального результату при мінімальних податкових витратах).

Таким чином, податковий менеджмент в умовах функціонування держави і підприємств в ринковому середовищі слід розглядати з двох сторін: як процес ухвалення управлінського рішення та як систему управління.

Податковий менеджмент як процес ухвалення рішення. Найчастіше всього у органів державної влади і на підприємствах виникають проблеми щодо організації руху податкових по-

токів та управлінням податковим процесом. Вони вимагають ухвалення відповідних податкових рішень. Управлінське рішення передбачає визначення мети, завдань та програми дій або їх коригування. При ухваленні рішень важливо враховувати зміну та реакцію зовнішнього середовища. Суб'єкти податкового менеджменту повинні пристосовуватися до зовнішнього для них середовища на основі зворотного зв'язку. Менеджерські рішення ухвалюються на основі оброблення і аналізу інформації. Разом з постановкою мети інформаційне забезпечення становить найважливіший етап технології податкового менеджменту як процесу ухвалення управлінського рішення.

Податковий менеджмент є послідовною сукупністю дій суб'єкта з метою отримання очікуваного результату. Схематично процес представлений на рис. 1.2.

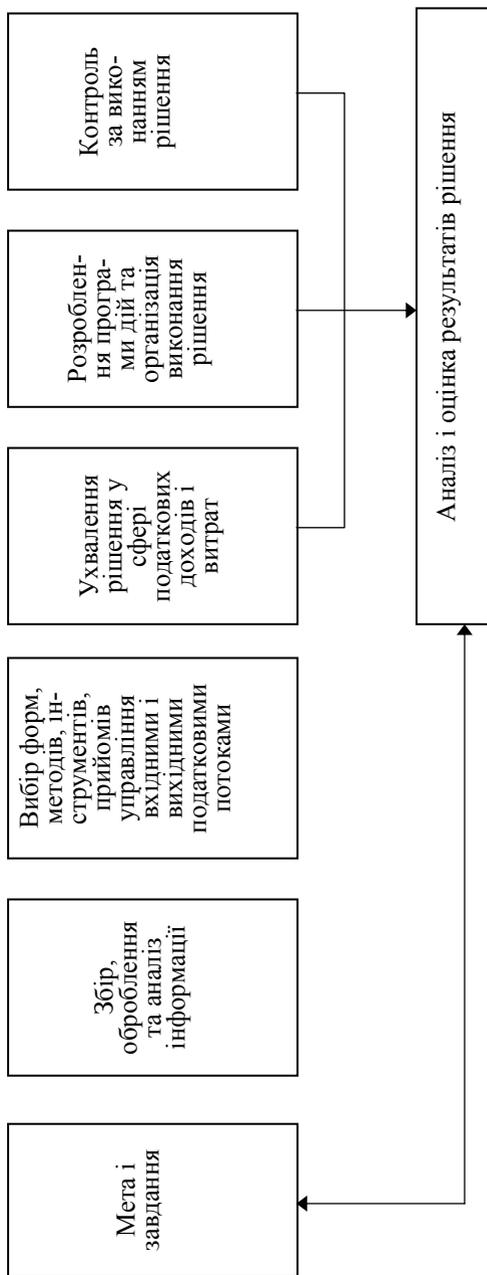

Рис. 1.2. Податковий менеджмент як процес ухвалення управлінського рішення

Податковий менеджмент як система управління. Розглядаючи податковий менеджмент як систему управління, слід розуміти його як процес ухвалення управлінського рішення на основі системного підходу до взаємодії суб'єкта і об'єкта управління.

Взаємодія суб'єкта і об'єкта податкового менеджменту здійснюється шляхом постановки стратегічних і тактичних цілей. Це центральна ланка системи управління, яка обумовлює вибір податкових форм, методів та інструментів менеджменту. Ефективність податкового менеджменту визначається перш за все досягненням управлінських цілей. З урахуванням вказаного можна схематично побудувати взаємозв'язки елементів податкового менеджменту як системи управління податковими потоками (податковими доходами і витратами), які представлені на рис. 1.3.

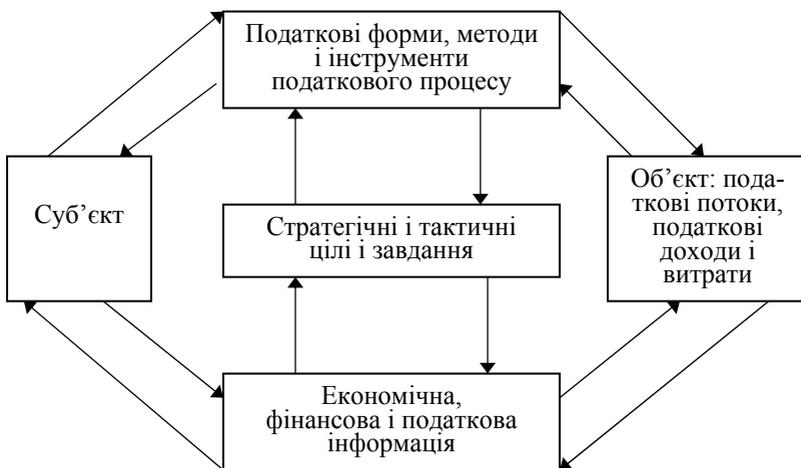

Рис. 1.3. Взаємозв'язки елементів податкового менеджменту як системи управління

Мета податкового менеджменту визначається його суб'єктом з огляду на конкретні умови його функціонування і зовнішнього середовища, а також якісного стану податкового процесу. Основною метою податкового менеджменту є:

- отримання оподаткованого прибутку (слід розрізняти фінансовий прибуток та податковий);
- забезпечення фінансової стійкості і прибутковості на основі застосування ефективних податкових форм, методів і інструментів управління та ефективного вкладення (витрачання) податкових доходів та прибутку.

До того ж найважливіше значення має стратегічна мета, яка передбачає загальний напрям, способи формування та використання податкових доходів (прибутку). В межах стратегії суб'єкта податкового менеджменту здійснюється вибір адекватних тактичних цілей та завдань, податкових методів, інструментів та прийомів впливу на економіку, фінанси, податкові потоки відповідного рівня. Постановка нової мети означає розроблення нової стратегії і тактики з наступним їх коригуванням.

Мета повинна бути виражена певними показниками (сума податкових доходів і витрат, податкового прибутку, абсолютні і відносні показники ефективності, зокрема, економічне зростання, рівень податкового тягаря тощо). Це стосується стратегічних, тактичних цілей і завдань, для реалізації яких обираються стратегічні і тактичні податкові форми, методи, інструменти та прийоми податкового менеджменту (діагностика податкової діяльності, використання елементів оподаткування конкретними податками, податкове регулювання і контроль, податкове планування, оцінка податкових ризиків та ефективності податкових доходів, витрат тощо). Найважливішим способом управління є податкове бюджетування, яке передбачає збалансування податкових доходів і витрат. Тому відмінною рисою податкового менеджменту є багатоваріантність, комбінація стандартних підходів з індивідуальними рішеннями, що враховують конкретну ситуацію.

Розглядаючи суть податкового менеджменту не можна залишити без уваги його функції. Оскільки податковий менеджмент є системою управління, слід виокремлювати функції суб'єкта і об'єкта цієї системи. До *функцій суб'єкта податкового менеджменту* належать загальні традиційні функції управління з урахуванням податкової специфіки: організацію податкового процесу, податкове планування (прогнозування), податкове регулювання і мотивацію, податковий контроль. *Функціями*

об'єкта податкового менеджменту слугують функції податків: сукупного еквівалента цінності суспільних благ, фіскальна, регулююча і контрольна. Функції об'єкта передбачають потенційну можливість реалізації об'єктивної суті податків, а функції суб'єкта податкового менеджменту пов'язані з діяльністю щодо реалізації функцій об'єкта на практиці.

Завдання податкового менеджменту містять:

- забезпечення податковими доходними джерелами діяльності суб'єкта управління;
- ефективне використання податкових доходів і податкового прибутку;
- оптимізацію вхідних і вихідних податкових потоків;
- забезпечення зростання податкового прибутку (різниці між податковими доходами і податковими витратами) за допустимого рівня податкових ризиків;
- мінімізацію податкових ризиків при очікуваному обсягу податкового прибутку;
- досягнення фінансової стійкості і платоспроможності суб'єкта управління;
- впровадження в практику управління системи податкового планування і бюджетування;
- підвищення ефективності заходів податкового регулювання і податкового контролю тощо.

Результатом вирішення цих завдань слугує забезпечення податкової рівноваги і збалансованості податкових потоків, тобто належне виконання податковим менеджментом всіх своїх функцій.

Як будь-яка організаційна структура податковий менеджмент базується на певних *організаційних принципах* серед яких можна виокремити такі:

- взаємозв'язок із загальною системою управління економікою і фінансами;
- комплексний і стратегічний характер прийнятих управлінських податкових рішень;
- динамізм податкового управління;
- багатоваріантність підходів і управлінських рішень;
- врахування фактора ризику при ухваленні рішень.

Наведені принципи є мінімальними загальними вимогами до побудови раціональної системи податкового менеджменту на макро- і мікрорівнях.

1.3. Основи організації податкового менеджменту

Специфіка суб'єкта і об'єкта мети і завдань управління на макро- і мікрорівнях зумовила виокремлення в загальній системі податкового менеджменту двох ланок: державного і корпоративного.

В межах *державного податкового менеджменту* вирішуються завдання управління податковими потоками на рівні країни та її регіонів. Мета такого управління полягає в максимально можливому забезпеченні органів влади доходними джерелами. Менеджерський підхід передбачає досягнення цієї мети не будь-якими засобами, а на основі ефективної податкової політики, яка забезпечує зростання податкових доходів на базі зростання виробництва, продажу та доходів платників податків.

Корпоративний податковий менеджмент охоплює рівень управління податковими потоками на підприємствах. Його основним завданням є мінімізація податків, які сплачуються конкретним підприємством на підставі ухвалення управлінських рішень. Кінцева мета корпоративного податкового менеджменту — збільшити доходи (грошові потоки) підприємства за рахунок мінімізації і оптимізації податків. Корпоративний податковий менеджмент повинен вирішувати проблеми управління податковими взаєминами підприємств з державою, що виникають із приводу виконання обов'язків щодо сплати податкових платежів.

На перший погляд корпоративний та державний менеджмент мають різні суб'єкти, мету та завдання. Однак обом ланкам (рівням) управління властиві загальні риси, принципи та інші основи організації. Метою державного та корпоративного податкового менеджменту є зростання виробництва, продажу продукції та отримання прибутку. Держава як макроекономічна юридична особа надає і розподіляє в обмін на податки суспільні блага, веде своє фінансове господарство через макроекономічний «розрахунковий рахунок» — бюджет. З огляду на це державний податко-

вий менеджмент набуває форми макроекономічного корпоративного податкового менеджменту. Таке твердження не є підставою для абсолютного ототожнення державного і корпоративного податкового менеджменту, але об'єднує їх в загальне поняття «податковий менеджмент» і дає змогу застосовувати єдині організаційні підходи до управління податковими потоками як загальним об'єктом податкового менеджменту.

Єдність державного і корпоративного податкового менеджменту в загальній системі управління податковими потоками обумовлює одноманітність підходів до процесу ухвалення управлінських рішень. Як складова фінансового менеджменту податковий менеджмент базується на ухваленні ефективних управлінських рішень у сфері вхідних і вихідних податкових потоків суб'єкта управління. Податковий менеджмент оперує такими управлінськими поняттями, як податковий бюджет, податкові доходи і витрати. Незважаючи на особливості їх змісту на макро- і мікрорівнях як державний, так корпоративний податковий менеджмент передбачають ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері податкових доходів і витрат в цілому та за окремими їх статтями в межах відповідних податкових бюджетів.

Проміжним позитивним результатом податкового менеджменту є отримання додаткових податкових доходів і податкового прибутку. Проте для досягнення кінцевої мети управління важливим є не одноразовий факт отримання податкового прибутку, а його тривале, стійке зростання на основі ефективного використання податкових доходів, що забезпечує в перспективі їх додаткове зростання.

Суб'єкти управління можуть отримати миттєву вигоду у вигляді економії на податках (підприємствами) або додаткових податкових надходжень (органами державної влади), але використовувати її в цілях, не пов'язаних із виконанням функціональних обов'язків, неефективно, нераціонально. У такому випадку не досягається кінцева, основна мета податкового менеджменту — забезпечення фінансової стійкості суб'єктів управління і економіки, стійкого економічного зростання, нарощування обсягів та якості суспільних благ. Таким чином, отриманий суб'єктом управління податковий прибуток повинен бути не «проїдений», а

ефективно вкладений, використаний із метою розвитку або стимулювання. Тому в податковому менеджменті не менш важливі управлінські рішення у сфері податкових витрат, враховуючи витрати, пов'язані з використанням (вкладенням) податкового прибутку. Лише на основі комплексної взаємообумовленості і організаційної взаємодії управлінських рішень щодо податкових доходів і витрат матиме місце реальний загальний ефект податкового менеджменту.

Податковий менеджмент базується на оптимізації обсягу, складу і структури вхідних та вихідних податкових потоків. Проте способи їх оптимізації у держави і підприємств відрізняються. У короткотерміновому плані оптимізація податкових платежів суб'єктами господарювання, як правило, супроводжується втратами для бюджету. І навпаки, оптимізація податкових доходів державою спричинює зростання податкових витрат підприємств. Проте в стратегічному сенсі, враховуючи загальну кінцеву цільову спрямованість податкового менеджменту в цілому, від оптимізації податкових потоків суб'єктів управління отримують певні вигоди всі: суспільство, економіка в цілому, держава і підприємства. Платники податків перебувають в постійному пошуку шляхів оптимізації податків, а податкові органи намагаються протидіяти ухиленню і мінімізації податків підприємствами. На єдності та боротьбі протилежних інтересів базується податковий менеджмент, і це є нормальним у ринкових умовах економіки і фінансів.

Податковий менеджмент залежно від тривалості періоду і характеру поставлених завдань поділяється на стратегічний і тактичний. Такий поділ характерний рівною мірою як для корпоративного, так і для державного податкового менеджменту.

Стратегічний податковий менеджмент визначає тривалий курс (напрями діяльності) суб'єкта податкового менеджменту і більшою мірою ґрунтується на перспективному податковому плануванні, прогнозуванні і регулюванні як стратегічних елементів системи управління в цілому.

Тактичний податковий менеджмент передбачає вирішення завдань конкретного періоду розвитку за допомогою поточного податкового планування і бюджетування, контролю і моніторингу, внесення оперативних змін до податкового процесу.

1.4. Елементи податкового менеджменту як системи управління

Податковий менеджмент як система управління податками складається з декількох структурних елементів, що конкретизують її функціональне призначення:

- організації управління податковим процесом;
- податкового планування;
- податкового регулювання;
- податкового контролю.

Поряд з цим загальновизнаним вважається, що планування, регулювання і контроль — це елементи податкового механізму. Однак тут немає суперечності, оскільки управління податковим процесом здійснюється через податковий механізм. Тому і податковий механізм, і податковий менеджмент мають три спільні елементи — планування, регулювання і контроль. Ці елементи — інструментарій, складовими якого є методи та прийоми управління. До названих елементів податкового механізму необхідно додати і організацію управління податковим процесом як складову податкового менеджменту.

Структура функціональних елементів податкового менеджменту (вони універсальні в державному і корпоративному податковому менеджменті), що характеризують сам процес управління податковими потоками, представлена на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Елементи податкового менеджменту

Організація управління податковим процесом. *Організація* податкового менеджменту — це сукупність координаційних дій і рішень суб'єктів управління, що забезпечують функціонування податкового процесу і досягнення намічених цілей та завдань податкового планування, регулювання і контролю. Управління податковими потоками неможливе без організації податкового процесу. Податковий менеджмент вже є організованою певним чином системою, яка включає всі організаційно-фінансові категорії управління податковим процесом (податкове право, податкову політику, процедури оподаткування, податкову систему і податковий механізм).

Організація державного і корпоративного податкового менеджменту має свої особливості.

До *організації державного податкового менеджменту* в широкому розумінні належить координація всього податкового процесу та його елементів. У вузькому значенні — організація лише виконання податкового бюджету в масштабах країни і регіонів. На сьогодні в Україні організаційно система управління оподаткуванням в основному вже склалася. Вона є багаторівневою і багатоаспектною системою з нечіткими відносинами між виконавчими та законодавчими органами різних рівнів державного устрою.

Організація корпоративного податкового менеджменту в широкому розумінні — це сукупність координаційних дій і рішень органів управління підприємством у сфері податкового планування, оптимізації, саморегулювання і самоконтролю; у вузькому — це організація створення умов для оптимізації податкових потоків в межах корпоративного податкового бюджетування.

Ефективність управління багато в чому залежить від того, наскільки правомірно розподілені повноваження та відповідальність за ухвалення і реалізацію рішень між окремими елементами системи управління податковими потоками. На сьогодні організаційне реформування системи оподаткування в Україні — першочергове завдання, вирішення якого є одним з найважливіших в проблематиці податкового менеджменту на державному та корпоративному рівнях. До того ж в основі реформування лежать стратегічні завдання податкової політики України.

Податкове планування. Це важливий функціональний елемент податкового менеджменту. За допомогою планування встановлюються основні напрями зусиль і ухвалення рішень, які забезпечують досягнення мети. Під час реалізації цієї функції управління слід не лише передбачити результат, якого необхідно досягти в процесі управління податковими потоками, але і має бути визначений найефективніший спосіб його досягнення. Конкретні способи формує система управління, опираючись на певні уявлення про те, як функціонуватиме керований об'єкт у планованому періоді. Саме тому при управлінні будь-якими соціально-економічними процесами планування завжди супроводжується прогнозуванням, основою якого слугують узагальнення і аналіз наявної інформації з подальшим моделюванням можливих результатів розвитку подій.

Оскільки основою податкового менеджменту є фінансова наука, то податкове планування і прогнозування певною мірою є частиною фінансового планування (прогнозування). Завдання податкового планування і прогнозування неоднозначні. Вони різняться залежно від того, щодо якого об'єкта управління їх визначають: стосовно податкових потоків країни (її територій) або податкових потоків окремого підприємства.

Податкове планування — це заснований на прогнозних параметрах процес визначення державою та суб'єктом господарювання найбільш ефективних напрямів руху і оптимізації обсягу, складу та структури вхідних і вихідних податкових потоків на майбутній рік або перспективу.

Мета і завдання податкового планування на макро- і мікрорівнях відрізняються. Держава прагне запланувати якомога більше податкових доходів для бюджету і позабюджетних фондів, а підприємство — намітити вже в процесі планування шляхи і методи зниження податкових зобов'язань.

Мета державного податкового планування полягає в оптимальному за обсягом, складом і структурою фінансовому забезпеченні витратних повноважень органів влади всіх рівнів у межах реалізації концепції державної економічної, фінансової, соціальної та податкової політики.

Метою корпоративного податкового планування є оптимізація податкових потоків підприємства в межах реалізації його економічної, фінансової та податкової політики.

Ключову роль в податковому плануванні відіграє збір і обробка аналітичної інформації, яка надходить як від платників податків, так і з державних джерел для ухвалення управлінських рішень. У цілому податкове планування — це процес аналітичний і одночасно пошуковий, творчий, такий, що вимагає індивідуального підходу. На базі проведеного аналізу складаються різні варіанти діяльності суб'єкта загального податкового менеджменту. Головне завдання на даному етапі полягає в порівнянні розроблених варіантів планів щодо виявлення найбільш оптимального за умов, що складаються, і ухвалення такого, що дає змогу досягти поставленої мети з найбільшим ефектом.

Наступний етап податкового планування — розроблення загальної концепції оподаткування, що забезпечує реалізацію стратегічних економічних цілей податкового менеджменту, тобто практичне впровадження планів.

Податкове планування тісно пов'язане з податковою політикою не лише на державному рівні. Проте на державному рівні податкова політика певною мірою зводиться до податкового планування: всі параметри податкової політики знаходять відображення в податковому плануванні. Податкова політика складається із стратегії і тактики, так само, як і податкове планування поділяється на стратегічне і тактичне. До того ж податкове планування є ефективним за умови, коли має місце тісна взаємодія обох його складових.

Стратегічне податкове планування є довгостроковим плануванням для досягнення поставлених стратегічних цілей, тобто плануванням податкових потоків на тривалу перспективу на основі стратегічних параметрів податкової політики. За сучасних умов стратегічне планування на підприємстві недостатньо розвинене. В першу чергу це обумовлено нестабільністю в країні — це стосується правового поля, економічного середовища, політичної обстановки. У масштабі країни процес стратегічного податкового планування розвиненіший. Це обумовлено наявністю в цілому налагодженого процесу планування у всіх сферах діяльності і на всіх рівнях. Податкове планування завжди було при-

таманне економіці нашої країни. Склалися і складаються прогностні значення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, аналізуються причини недоїмок. Проте говорити про те, що сьогодні в Україні є діюча система податкового планування як елемента податкового менеджменту, ще зарано.

На рівні окремо узятих платників податків найбільш поширене *тактичне поточне, або оперативне* податкове планування. В Україні воно започатковане із середини 1990-х рр. Такий вид податкового планування передбачає складання прогностичних даних і розроблення планів податкових надходжень в розрізі податків на поточний рік. Проте на підприємствах розроблення таких річних податкових планів неминуче переростає в стратегічне податкове планування, якщо цей суб'єкт господарювання продовжує використовувати вироблену концепцію податкової політики, що враховує змінні зовнішні і внутрішні чинники.

Загалом податкове планування як елемент податкового менеджменту складається з таких процесів:

- податкового прогнозування;
- стратегічного і тактичного податкового планування, зведеного податкового планування (розробки концепції податкової політики);
- податкового бюджетування, орієнтованого на результат;
- раціонального використання отриманих додаткових доходів на фінансування ефективних витрат.

Найважливішою формою фінансового планування є бюджетування, яке на відміну від податкового менеджменту безпосередньо спрямоване на оптимізацію податкових потоків. Виступаючи центральною ланкою податкового менеджменту, податкове бюджетування в податковому плануванні потребує підвищення його ролі.

Податкове регулювання. Податкове регулювання безпосередньо пов'язане з податковим плануванням і належить до найбільш мобільних елементів податкового менеджменту.

Регулювання згідно з теорією управління — це детальне розроблення способів реалізації планових завдань, а також розроблення дій, спрямованих на їх виконання. Податкове регулювання є сполучною ланкою між плануванням та контролем, оскільки регулювання повинне не лише детально обґрунтувати визначе-

ний варіант плану щодо ресурсів, методів та періоду реалізації, але і виявити, а потім зафіксувати сукупність параметрів плану, яка буде достатньою для здійснення ефективного контролю за виконання затверджених планових завдань.

Податкове регулювання — складова процесу управління податками, спрямована на забезпечення реалізації концепцій податкової політики держави та підприємств. Податкове регулювання як функціональний елемент податкового менеджменту не слід ототожнювати з регулюючою функцією податків, за допомогою якої разом з іншими функціями реалізується суспільне призначення податків. Функція податків об'єктивна як форма прояву суті об'єктивної категорії податків, вона передбачає потенційну можливість регулювання соціально-економічних процесів. Податкове регулювання — це суб'єктивна діяльність людей щодо застосування на практиці регулюючих можливостей податків, які можуть бути використані з різними коефіцієнтами корисної дії в межах затверджених податкових завдань та податкової концепції. Воно також є процесом детального розроблення способів реалізації податкових планів, формування і введення за необхідності нових та коригування діючих податкових режимів, спрямованих на реалізацію цінового, фіскального, регулюючого і контрольного призначення (функцій) податків, що отримали кількісне і якісне відображення в бюджетно-податкових завданнях, цільових установах і податковій концепції на конкретний період.

Основна мета податкового регулювання полягає в урівноваженні суспільних, корпоративних та особистих економічних інтересів. Практика податкових взаємин свідчить, що на сьогоднішній день серед функцій податків реально функціонує (і не завжди ефективно) лише фіскальна, тоді як регулююча — лише теоретично.

Форми і методи податкового регулювання різняться в межах державного та корпоративного податкового менеджменту.

У державному податковому менеджменті податкове регулювання є макрорегулювання економіки, фінансів країни і всього податкового процесу в суспільстві. Крім того, податкове регулювання — це процес науково вивіреного і практично обґрунтованого оперативного втручання в хід виконання податкових бю-

джетів. У практичному розумінні податкове регулювання складається з наступних етапів: ухвалення рішень, їх деталізація із забезпечення повного та своєчасного виконання і по вертикалі, і по горизонталі завдань податкового адміністрування. Ефективність податкового регулювання може бути забезпечена лише за наявності чіткої макроекономічної стратегії в рамках загальної системи державного регулювання економіки, розробленої відповідно до довгострокової програми соціально-економічного розвитку країни. Всі економічні, фінансові і податкові методи державного регулювання повинні бути тісно взаємопов'язані, що є необхідною умовою достатньої результативності кожного з них зокрема.

У межах *корпоративного податкового менеджменту податкове регулювання* є процес (механізм) коригування параметрів податкового планування і бюджетування, а також оптимізація податкових потоків на рівні господарюючого суб'єкта.

Методи податкового регулювання мають свої особливості, пов'язані із специфікою виконання планових і бюджетних завдань із податків. Плановий рівень податкових надходжень не має чіткого адресного розпису за конкретними виконавцями, і тому його виконання визначається підсумково за рахунок різноманітних результатів господарської діяльності платників податків, зорієнтованих на реалізацію власних інтересів. Унаслідок цього методи податкового регулювання повинні включати як методи прямого (законодавчого) впливу, так і методи непрямого впливу на поведінку платників податків, які стимулюють ухвалення ними рішень, необхідних суспільству. Загалом методи податкового регулювання пов'язані з елементами системи податків і оподаткування, податковими пільгами та іншими складовими податкового процесу на макро- і мікрорівнях.

Податковий контроль. Податковий контроль як функціональний елемент податкового менеджменту необхідний для ефективного управління оподаткуванням. Весь процес управління податковими потоками завершується саме податковим контролем. За його наслідками ухвалюються управлінські рішення щодо коригування податкового процесу.

Податковий контроль — процес, що забезпечує досягнення намічених цілей, завдань та планових параметрів, в тому числі

шляхом застосування фінансових санкцій. Контроль передбачає виявлення відхилень між фактично досягнутими результатами за певний період від запланованих, а також вживання заходів, спрямованих на їх усунення. Необхідність такої функції управління обумовлена тим, що об'єкт управління внаслідок непередбаченого впливу зовнішнього середовища, внутрішніх протиріч самого об'єкту може відхилитися від наміченої для нього лінії поведінки. На стадії контролю одним з можливих рішень може бути перегляд первинних цілей та завдань у зв'язку з неможливістю їх реалізації за певних обставин.

У своїй діяльності платники податків допускають різноманітні порушення як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин. На податковій службі покладено обов'язок щодо контролю за забезпеченням повноти і своєчасності сплати платниками податків, зборів та обов'язкових платежів, передбачених чинним законодавством. Такий контроль називається зовнішнім. За порушення податкового законодавства передбачені різні види відповідальності (фінансова, адміністративна, кримінальна). Державний податковий контроль здійснюється Державною податковою службою, митною службою, Міністерством фінансів України та іншими органами державної влади. З метою мінімізації санкцій за податкові правопорушення платники податків організують внутрішній контроль (самоконтроль) за правильністю і своєчасністю виконання ними податкових зобов'язань. Як правило, внутрішнім податковим контролем займаються податкові менеджери.

Сутність процесу податкового контролю, форми і способи його здійснення істотно різняться залежно від того, державний це чи корпоративний податковий контроль.

Податковий контроль, через який держава впливає на суб'єкти господарювання і зобов'язує їх вірно формувати податкову базу та обчислювати належні їй платежі, називається *державним*.

Корпоративний податковий контроль — це систематична діяльність, спрямована на організацію достовірного податкового обліку на підприємстві, самоконтролю за достовірністю податкових розрахунків, а також виявлення і усунення податкових помилок до перевірки податковими органами.

В основу внутрішнього податкового контролю покладені загальні принципи здійснення цієї функції управління, і поряд з цим він має специфічні організаційно-економічні принципи. До них відносяться:

- дотримання інтересів держави та економічних контрагентів;
- доступність результатів податкового контролю для їх аналізу зі сторони державних контролюючих органів;
- аналітичність та змістовність звіту з внутрішнього податкового контролю для встановлення закономірностей потоків грошових коштів.

Основними завданнями внутрішнього податкового контролю є:

- правильне складання фінансових документів;
- своєчасне і належне заповнення всіх реєстрів податкової звітності, декларацій та проміжних розрахунків податкових платежів тощо;
- забезпечення достовірності бухгалтерського і податкового обліку.

Виникнення податкових помилок найчастіше обумовлене суб'єктивними чинниками: недостатньою кваліфікацією працівників, помилками із-за неухважності, несумлінного ставлення до виконання своїх обов'язків тощо. Загалом правильно організований корпоративний податковий контроль дає змогу істотно знизити кількість податкових помилок і тим самим звести до мінімуму розміри штрафних санкцій за наслідками перевірок податковими органами, а також забезпечує підприємству стабільну основу для роботи.

1.5. Класифікація податкових платежів

Множинність податкових форм і методів оподаткування викликає необхідність загального групування податкових платежів за окремими класифікаційними ознаками. Перелік податків і зборів, що справляються в Україні, визначено Законом України «Про систему оподаткування». Класифікація податкових платежів має важливе значення для податкового менеджменту. Вона дає змогу упорядкувати всю різноманітність податків, звести її

до незначної кількості груп, об'єднаних за ознакою схожості, наявністю спільних властивостей.

Розглянемо окремі класифікаційні групи податкових платежів, що впливають на ухвалення управлінських рішень.

1. Залежно від рівня влади, яка запроваджує, змінює та скасовує податки, збори та обов'язкові платежі останні отримують статус загальнодержавних або місцевих.

Загальнодержавні податки, збори і обов'язкові платежі встановлюються Верховною Радою України і справляються на всій території України, а порядок їх зарахування до бюджету певного рівня визначається відповідно до чинного податкового законодавства та Закону України про Державний бюджет України на відповідний бюджетний рік.

До них відносять:

- податок на додану вартість,
- акцизний збір;
- податок на прибуток підприємств;
- податок з доходу фізичних осіб;
- мито;
- державне мито;
- податок на нерухоме майно (нерухомість):
- плата (податок) за землю;
- фіксований сільськогосподарський податок;
- єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва;
- рентні платежі;
- податок із власників транспортних засобів та самохідних машин і механізмів;
- податок на промисел,
- збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок Державного бюджету;
- збір за спеціальне використання природних ресурсів;
- збір за забруднення навколишнього природного середовища;
- збір на обов'язкове державне соціальне страхування;
- збір на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- збір до Державного інноваційного фонду;
- плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності;

- збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;
- єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску через державний кордон.

Незважаючи на статус загальнодержавних податкових платежів, найбільш значні з них у порядку міжбюджетних відносин зараховуються не лише до державного, а і до місцевих бюджетів.

Місцеві податки та збори, їх перелік, механізм справляння та порядок сплати встановлюються сільськими, селищними, міськими радами відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, установлених законами України, крім збору за проїзд територією прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон, який встановлюється обласними радами.

Суми цих податків і зборів зараховуються до місцевих бюджетів.

До місцевих податків і зборів в Україні належать:

- податок з реклами;
- комунальний податок;
- збір за припаркування автотранспорту;
- ринковий збір;
- збір за видачу ордера на квартиру;
- курортний збір;
- збір за участь у бігах на іподромі;
- збір за виграш на бігах на іподромі;
- збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі;
- збір за право використання місцевої символіки;
- збір за право проведення кіно- і телезйомок;
- збір за проведення місцевого аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей;
- збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон;
- збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг;
- збір із власників собак.

Органи місцевого самоврядування мають право встановлюють за цими платежами податкові пільги щодо розміру ставок, термінів сплати та подання податкової звітності в межах чинного законодавства.

Важливо зазначити, що представлений поділ податкових платежів передбачає їх розподіл не за рівнями бюджетної системи, а за рівнями влади та управління, які встановлюють, змінюють і запроваджують їх у межах своїх повноважень. Тим самим наведена класифікація визначає податкові повноваження, фіскальні і регулюючі можливості суб'єктів державного податкового менеджменту різних рівнів влади і управління.

2. За способом справляння податки традиційно поділяють на прямі та непрямі.

Прямими вважаються податки, які справляються безпосередньо з доходів, майна і ресурсів в процесі їх накопичення і використання. Прямі податки у свою чергу поділяють на реальні та прибуткові.

Реальними податками оподатковуються передбачувані (можливі, умовні) середні доходи від того або іншого об'єкта оподаткування (податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, податок на майно, плата за користування природними ресурсами тощо). Реальні податки відносяться платниками податків на витрати виробництва і обігу.

Прямі прибуткові податки сплачуються з фактично отриманих доходів за принципом фактичної платоспроможності (податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб). Прибутковими ці податки можна назвати тому, що об'єктом оподаткування і одночасно джерелом їх сплати виступає та або інша форма доходу платника податків (юридичної або фізичної особи). Ще їх називають податками на доходи.

Непрямі податки включаються платником-продавцем податків у продажні ринкові ціни товарів, перекладаються на покупців своїх товарів і оплачуються за рахунок їх доходів, а отже, повертаються платникові податків у складі виручки від реалізації, тобто сплачуються непрямим шляхом. У найбільш поширеному їх розумінні це державні надбавки до цін виробників (продавців) товарів у формі ПДВ, акцизів, митних зборів. Ці податки також називають податками на споживання або на витрати, оскільки вони справляються через споживання в процесі витрачання коштів.

Проте розглянута традиційна класифікація податкових платежів на прямі і непрямі суперечить теорії непрямого оподатку-

вання, основною ознакою якого є перекладення податку через ціни на споживачів, а також практиці ціноутворення і обліку. Перш за все це стосується віднесення реальних податків до прямих. Тому виникає необхідність в уточненні загальноприйнятого групування податкових платежів за способами справляння та укрупненими об'єктами оподаткування.

Як вже наголошувалося, реальні податки включаються в ціни товарів шляхом їх віднесення на законних підставах виробниками і продавцями на витрати виробництва і обігу (на собівартість або фінансові результати до оподаткування прибутку). Таким чином, реальні податки перекладаються через ціни на споживачів продукції, сплачуються платником податків згідно із законом, але з доходів споживачів (носіїв податків). У наявності всі ознаки не прямого, а непрямого оподаткування виробництва (бізнесу).

Таким чином, змінюється структура податкових платежів за способами справляння на прямі і непрямі.

Прямі податки у свою чергу включають дві групи податків:

- а) прибуткові податки (податки на доходи);
- б) інші особисті податки з фізичних осіб. Всі вони безпосередньо сплачуються з доходу платника податків, а значить, не перекладаються на споживача на законних підставах.

Непрямі податки на бізнес (на виробництво і імпорт) також поділяються на дві великі групи непрямих податків, що відрізняються встановленим порядком свого перекладення на споживача:

- а) традиційні непрямі податки, або непрямі податки на продукти і імпорт, які здійснюють самостійний рух у складі продажної (ринковою) ціни товару як націнка до неї;
- б) інші непрямі податки на бізнес (на виробництво) (так звані «реальні» податки), які включаються виробниками (продавцями) у витрати виробництва і обігу (у собівартість або фінансові результати) у складі ціни виробника (основної ціни).

До переліку інших непрямих податків на бізнес слід віднести і внески до фондів соціального та пенсійного страхування, незважаючи на специфіку таких податкових платежів. Вони мають страховий характер, тобто повертаються працівникам при настанні страхових випадків (досягненні пенсійного віку, втраті

працевдатності та роботи, захворюванні) у вигляді соціальних трансфертів (пенсій, допомоги тощо). Одночасно страхові податки в частині, що сплачується працедавцями, перекладаються через ціни на споживачів їх продукції і складають важливий елемент групи інших непрямих податків на бізнес (на виробництво). Ту їх частину, яка безпосередньо сплачується працівниками з їх заробітної плати, слід відносити до прямих прибуткових податків.

Тепер розглянемо класифікацію податків за укрупненими об'єктами оподаткування. Вона також потребує уточнення шляхом віднесення до групи податків на споживання (на витрати) інших непрямих податків на бізнес (на виробництво). Вони є податками на витрати, що здійснені платниками податків раніше, тобто на капіталізовані витрати (на майнові податки тощо), або на користування (споживання) економічними ресурсами — природними і трудовими (ресурсні податки, внески до фондів соціального та пенсійного страхування).

Таким чином, податки на споживання (на витрати) є сукупністю непрямих податків на бізнес, що включають непрямі податки на продукти і імпорт та інші непрямі податки на виробництво.

Загальну ж класифікацію всіх податків за способами справляння та укрупненими об'єктами оподаткування можна представити у вигляді таких укрупнених груп податкових платежів:

1. непрямі податки на виробництво і імпорт (податки на споживання, на витрати):

- а) традиційні непрямі податки на продукти і імпорт
- б) інші непрямі податки на виробництво;

2. прямі податки:

- а) прибуткові податки (податки на доходи)
- б) інші особисті податки з фізичних осіб.

Певні труднощі можуть виникнути при вирішенні питання щодо віднесення до певної класифікаційної групи податків, що застосовуються при спрощених режимах оподаткування, зокрема, єдиного податку із суб'єктів малого бізнесу, фіксованого сільськогосподарського податку. Враховуючи, що вони орієнтовані на умовну прибутковість, а платники податків не обмежені в можливості перекладення тягаря єдиних податків на споживачів продукції, їх, ймовірно, слід віднести до групи інших непрямих податків на бізнес. Єдині податки, що сплачуються платниками

податків — фізичними особами, можна віднести до прямих, точніше, до групи особистих доходів із фізичних осіб.

Розглянуті підходи до класифікації податків за способами справляння та укрупненими об'єктами оподаткування важливі не тільки з теоретичних, але і з практичних управлінських позицій, зокрема, для більш правильної оцінки тиску непрямих податків на економіку і споживання, на доходи домашніх господарств і оплату праці працівників, враховуючи, що основну масу таких податків оплачує населення у сфері роздрібно́ї торгівлі та платних послуг.

3. Залежно від особливостей бухгалтерського і податкового обліку податкові платежі розподіляються за відповідними конкретними джерелами їх сплати у складі виручки підприємства та її структурних елементів.

На рис. 1.5 представлено поділ основних видів податків і зборів в Україні за бухгалтерськими джерелами їх сплати.

Окремі податки можуть бути сплачені з різних джерел (внески до фондів соціального та пенсійного страхування, єдиний податок із суб'єктів малого бізнесу, податки в межах спеціальних податкових режимів). Це обумовлено тим, що їх платниками виступають як юридичні особи, так і фізичні особи без створення юридичної особи, у яких по-різному формуються доходи, а також внаслідок того, що податковим законодавством жорстко не регламентується джерело сплати податку. Крім того, джерелом (не бухгалтерським) сплати особистих податків можуть бути будь-які особисті доходи: оплата праці, дивіденди, пенсії тощо.

Поділ податкових платежів за джерелами їх сплати збігається з принципами поділу податків на прямі (прибуткові, особисті) податки і непрямі податки на бізнес, зокрема, на традиційні непрямі податки на продукти і імпорту та інші непрямі податки на виробництво. Аналіз структури податків за джерелами їх сплати дає можливість оцінити розподіл податкового навантаження на виручку підприємств та її структурні елементи, виявити диспропорції та ухвалити відповідні рішення щодо раціоналізації структури податкового навантаження на товаровиробників. Оптимальним є рівномірний податковий тиск на основні джерела сплати податків, проте можливі варіанти зниження або збільшення податкового навантаження на окремі елементи виручки з метою виконання податками регулюючої функції.

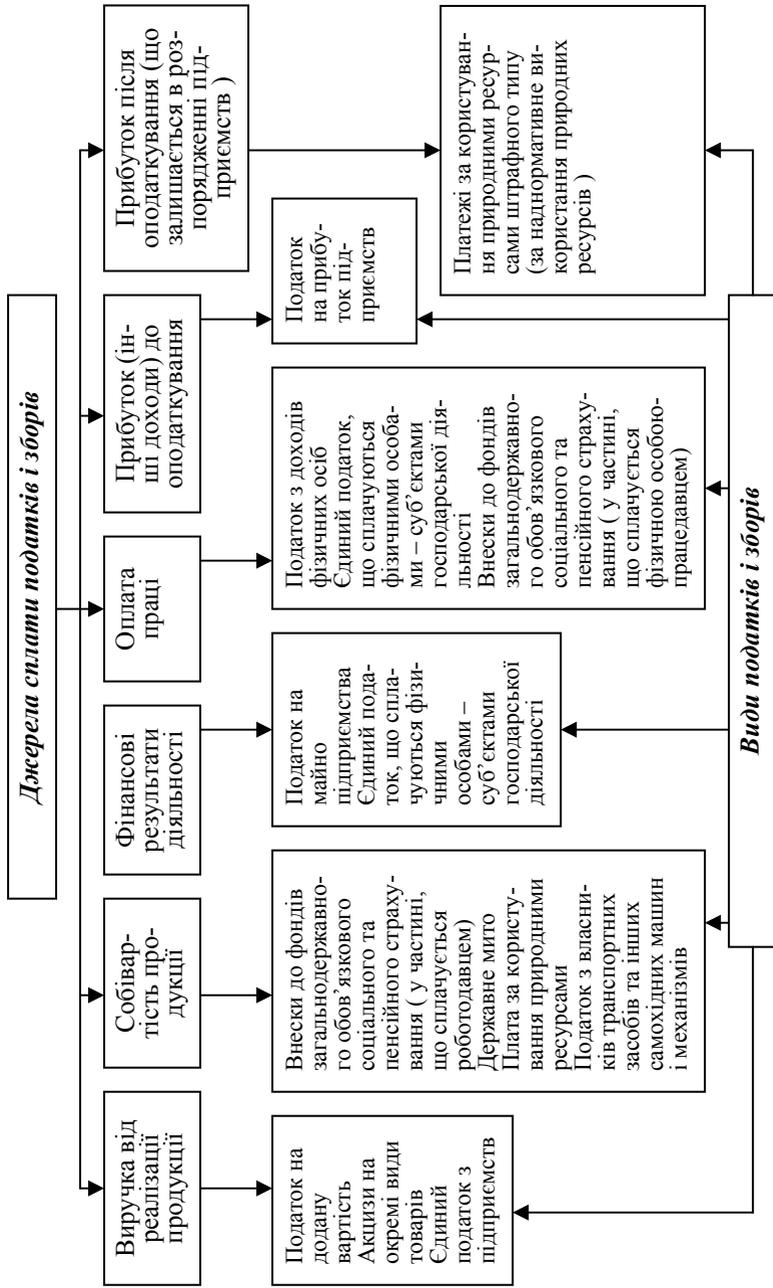

Рис. 1.5. Класифікація податків, зборів і обов'язкових платежів в Україні за бухгалтерськими джерелами їх сплати

1.6. Податковий тягар

Теорія податків як ціни послуг держави на практиці реалізується через процес формування і виконання бюджету країни, в якому збалансовуються державні витрати і доходи. У складі державних доходів основну частину складають податкові джерела (80-90 %), тому ціновий характер податків реалізується безпосередньо у формі податкового тягаря. Таким чином збалансовуються попит держави на податки і пропозиція джерел їх сплати зі сторони платників податків.

Як економічне поняття та ціновий показник податковий тягар пов'язаний з процесами формування і використання валового та чистого внутрішнього продукту (валової і чистої доданої вартості) країни, з пропорціями його розподілу і перерозподілу. Податковий тягар на ринку державних послуг може складатися як стихійно, під впливом державної монополії на податки та суспільні блага, так і може регулюватися та оптимізуватися в контексті державної податкової політики.

Податковий тягар слід розглядати з однієї сторони як форму монопольної ціни на сукупні суспільні блага, в якій виражається ступінь вартості державних послуг відносно джерел сплати податків, з іншого боку як розрахунковий показник кількісного вимірювання цінових параметрів оцінки послуг держави за встановленою методикою.

Сутність податкового тягаря як форми монопольної ціни послуг держави полягає в наступному. Держава, виступаючи єдиним «продавцем» суспільних благ і пред'явником попиту на податки, зацікавлена в їх максимальному рівні, обсягах та темпах зростання податкових надходжень. Платники податків як вимушені «покупці» державних послуг, формуючи пропозицію фінансових ресурсів для оподаткування, зацікавлені в отриманні значних суспільних благ (особливо соціального характеру) за мінімальних податків.

Проте ринок державних послуг має свої особливості. Вартість (цінність) суспільних благ реалізується і може бути оцінена лише через державні витрати, а «ціноутворення» — формування сукупного еквівалента вартості сукупних державних послуг — відбувається у формі обов'язкових податкових нарахувань і но-

силь з боку держави монопольний характер. Платники податків зобов'язані відповідно до законодавства внести до державної скарбниці (бюджету і позабюджетних фондів) податкові платежі в повному обсязі та у встановлені терміни. До того ж цей обов'язок зберігається навіть у тому випадку, якщо вони не погоджуються з їх величиною, розмірами ставок та іншими умовами їх сплати або у них відсутні джерела для виконання зобов'язань перед бюджетною системою. Платники податків намагаються самостійно вирішити цю проблему, приховуючи об'єкти і доходи від оподаткування або взагалі ухиляючись від оподаткування, скорочуючи пропозицію фінансових ресурсів. Проте і сама держава в кінцевому рахунку не зацікавлена в надмірно високому оподаткуванні, оскільки за непомірно високого податкового навантаження підривається основа майбутніх податкових надходжень до бюджету та позабюджетних фондів. Держава, оцінюючи фіскальну ефективність оподаткування може періодично переглядати податкову систему, ставки та інші елементи оподаткування з окремих фіскальних податкових платежів, зменшуючи попит на податкові ресурси.

Таким чином, у результаті зіткнення інтересів у будь-якому демократичному суспільстві з часом стихійно або свідомо складається сукупний рівноважний податковий тягар — рівноважна частка податків в сукупному джерелі їх сплати (у валовому або чистому продукті країни). З іншої сторони рівноважний податковий тягар є рівноважною ставкою сукупного податку, в основі якої лежать сукупні витрати держави на відтворення своїх функцій з урахуванням співвідношення попиту держави на податки та пропозиції прибуткових джерел для оподаткування, які пропонуються платниками.

Проте монополістичний характер ринку державних послуг породжує суб'єктивізм і перешкоджає об'єктивному процесу формування рівноважного податкового тягара, спотворює цінні пропорції. Найчастіше це проявляється у завищеному, надмірному рівні оподаткування (у завищеному попиті держави на податки порівняно з обсягом суспільних благ, що надаються нею), а також в істотному перевищенні тягара нарахованих відповідно до законодавства податків та фактично сплачених до бюджету податків та платежів. Тягар нарахованих податків — це тягар

попиту держави на ресурси, а тягар сплачених податків — тягар пропозиції джерел для оподаткування. Останній умовно можна назвати рівноважним податковим тягарем (умовно, оскільки він формується на специфічному, монополізованому ринку).

«Ножиці» потенційного (нарахованого) і фактичного (умовно рівноважного) податкового тягаря обумовлені двома причинами: по-перше, фінансовою неможливістю платників податків сплатити в повному обсязі та у встановлені терміни передбачені законодавством податкові платежі; по-друге, небажанням суб'єктів сплачувати завищені податки (завищену ціну за суспільні блага). В результаті або у платників податків виникає заборгованість перед бюджетом та позабюджетними фондами, або розвиваються процеси свідомого ухилення платників від податків. В умовах занадто завищеного попиту держави на податкові ресурси погіршується фінансове становище платників податків, а бюджетна система недоотримує податкових доходів, оскільки платники податків масово прагнуть приховати доходи та об'єкти від оподаткування, тобто свідомо зменшують пропозицію джерел сплати податків. Зниження попиту держави на податки шляхом коригування їх ставок може призвести до зворотного ефекту — розширення пропозиції платниками податків фінансових ресурсів для оподаткування. Надмірно занижений (нижче за мінімальну податкову межу) податковий тягар також є неефективним, оскільки може спричинити істотні непоправні втрати податкових доходів для бюджету і обсягів суспільних благ для населення.

Проте у будь-якому випадку після закінчення певного часу з моменту встановлення нової або істотної зміни діючої системи оподаткування податковий тягар, що фактично склався, відобразатиме певний рівень податкового навантаження на сукупний дохід країни, близький до рівноважного, який може різнитися з потенційним (законодавчо встановленим, нарахованим) податковим тягарем.

Отже, із загальноекономічних позицій сутність *податкового тягаря* полягає у процесі формування сукупної ціни державних послуг у вигляді частки податкових вилучень сукупного доходу країни або сукупної ставки податків до доданої вартості відповідно до законів ринкової економіки та окремих податкових зако-

нів, що формуються під впливом вартості, попиту і пропозиції, податкової межі тощо.

Якщо необхідна податкова рівновага встановлюється в результаті стихійного збалансування попиту на податки та пропозиції доходних джерел для оподаткування в умовах монопольного ринку державних послуг та суб'єктивної оцінки платниками податків обсягу отримуваних суспільних благ, то цей процес розтягується на невизначений час, протягом якого держава, платники податків і суспільство в цілому несуть істотні втрати потенційних доходів і неспожитих суспільних благ.

Споживачі державних послуг інтуїтивно визначають рівень відповідності або невідповідності потенційного тягаря нарахованих податків кількості та якості фактично отримуваних суспільних благ. Останні можна вимірювати лише побічно, оцінюючи обсяги бюджетних витрат. Однак подібна інформація або недоступна основній масі платників податків, або самі витрати не сприймаються ними як відносна форма вартості, а податки — як еквівалент вартості (цінності) державних послуг. Саме таке суб'єктивне сприйняття, кількісна та якісна інтуїтивна оцінка платниками податків суспільних благ відносно до тягаря нарахованих податків лежить в основі ухвалення ними рішень щодо обсягів легалізації доходів і об'єктів для оподаткування, про масштаби приховування доходів та ухилення від оподаткування. Наприклад, в скандинавських країнах найвищий в Європі податковий тягар, який абсолютно не бентежить платників податків: вони готові платити високі податки, оскільки реально відчують на собі державну соціальну і економічну підтримку у вигляді соціальних благ і економічних вигод (у цих країнах близько 80 % населення становить середній клас, у чому велика заслуга держави).

Проте найбільшого фіскального ефекту для держави та фінансового ефекту для платників податків можна досягти в короткі терміни шляхом проведення політики державного регулювання і оптимізації податкового тягаря. Процес оптимізації передбачає законодавче встановлення державою рівноважних цінових параметрів податкового тягаря: податкового оптимуму в рамках нижньої і верхньої граничних меж оподаткування

(податкових меж), оптимальних розмірів ставок основних податків тощо. Вони забезпечують максимально можливий фіскальний, регулюючий і контрольно-регулятивний ефект в економіці.

Оптимальний податковий тягар передбачає зведення до мінімуму впливу чинника монополії в процесі формування ціни послуг держави, створює умови для органічного поєднання інтересів всіх суб'єктів податкових відносин, зростання доходів держави і платників податків на основі загального економічного зростання. *Оптимальний рівень податкового тягара* — це такий його рівноважний рівень, при якому платники податків відносно безболісно для своїх фінансів погоджуються сплачувати встановлені податки відповідно до елементів оподаткування (податкових ставок, об'єктів, баз), отримуючи адекватну кількість і якість суспільних благ.

Оптимальний рівноважний податковий тягар і податкові межі є індивідуальними в своїх значеннях для кожної окремо узятій країни та певних періодів її розвитку. Величина податкового тягара, що вважається оптимальною для економіки однієї країни на даному етапі, може бути завищеною або заниженою для економіки іншої або тієї ж країни в різних часових вимірюваннях.

Не може бути єдиних, універсальних для різних економік рівноважних параметрів податкового тягара — податкових меж і оптимуму. Для багатьох сучасних розвинених країн цей висновок стосується і параметрів відомої «кривої Лаффера» 35 - 40 % до валового національного продукту з точкою податкового оптимуму 37,5 %, розрахованим ще в 1970-х рр. для економіки США. Цей показник і в сучасних умовах приймається багатьма фахівцями як база для порівняльної оцінки податкового навантаження. Підтвердженням тому слугує оцінка рівнів податкового тягара в різних розвинених країнах — від 22 до 54 % (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Питома вага податкових надходжень у ВВП (податковий тягар) в різних країнах %

Країни	Частка податків і обов'язкових платежів у ВВП	Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП
Німеччина	42,9	23,1
Бельгія	46,4	31,1
Данія	52,8	49,7
Франція	46,3	24,9
Італія	42,9	27,4
Нідерланди	44,8	26,6
Австрія	45,5	29,9
Швеція	54,2	38,1
Великобританія	33,9	27,7
Іспанія	35,5	21,7
Канада	36,3	21,7
США	28,6	22,7
Японія	21,8	18,2
Україна	28,8	26,9

Податкові межі, нижня і верхня, також визначаються індивідуально для кожної країни. Їх необхідно розраховувати для визначення оптимального рівня податкового тягара. Нижня межа оподаткування відображає мінімальний рівень ціни, нижче якого держава не зможе повною мірою задовольнити суспільні потреби в суспільних благах за стандартом, виробленим на даному етапі розвитку країни. Не слід забувати, що рівень оподаткування, встановлений нижче за мінімальну межу, може спричинити

непоправні втрати потенційних податкових доходів для держави і недоспоживання потенційних суспільних благ населенням.

Перевищення верхньої межі оподаткування загрожує більш значними наслідками, оскільки спричинює не лише втрати доходів державою і платниками податків, масове ухилення від податків та перехід легальної економіки в «тіньову», але і вимагає досить тривалого часу для адаптації платників податків при зниженні державою податкового тягаря навіть до його оптимальних параметрів.

Відповідно значення податкового оптимуму (точки рівноваги) знаходиться між нижньою і верхньою межами податкових вилучень валової або чистої доданої вартості (валового або чистого продукту суспільства).

Податковий тягар, виступаючи продуктом «обміну», розподілу і перерозподілу, також підлягає розподілу відповідно до вироблених світовою теорією і практикою концепцій щодо вирішення цієї важливої проблеми — побудови системи оподаткування та податкової системи країни. Загальний податковий тягар оцінюється і розподіляється за елементами валової доданої вартості (валовим прибутком, оплатою праці, іншими доходами, амортизацією), по сферах, галузях і окремих групах платників податків на основі певних принципів.

Зазвичай виокремлюють два основні принципи щодо розподілу податкового тягаря в економіці:

- *принцип отриманих благ (вигод);*
- *принцип платоспроможності.*

Принцип отриманих благ (вигод) передбачає два способи розподілу податкового тягаря.

Відповідно першого підприємці і домашні господарства повинні придбати державні послуги так само, як інші звичайні товари і послуги. Тому податковий тягар повинен розподілятися серед суб'єктів відтворення залежно від обсягів споживаних суспільних благ. Особи, одержуючи велику вигоду від таких благ і послуг, повинні сплачувати адекватні податки для фінансування відповідних державних витрат. За цим принципом формується обкладання цільовими податками та розподіляється їх тягар: внесками до фондів соціального і пенсійного страхування, частково податками за користування природними ресурсами, подат-

ком з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів тощо. Ці та окремі інші податкові платежі зазвичай безпосередньо стосуються конкретних видів державних витрат та (або) обсягів конкретних благ (вигод).

Проте на практиці найчастіше неможливо встановити і використовувати пряму еквівалентну залежність між сумою сплачених особою конкретних податкових платежів та обсягом отриманих нею конкретних суспільних благ, вигод і послуг. Наприклад, як безпосередньо застосувати прямий ринковий принцип отримання благ окремими фізичними або юридичними особами від національної безпеки і оборони, діяльності служб державного правового захисту, пожежної охорони тощо? В таких випадках йдеться про спосіб рівного, пропорційного розподілу податкового тягаря між суб'єктами, сферами і галузями, тобто про принцип рівної податкової участі їх у фінансуванні державних витрат щодо встановленої податкової бази (виручки, прибутку, оплати праці, майна тощо). У такому порядку розподіляється тягар загальних (нецільових) податків, що складають основну масу всіх податкових надходжень до бюджету. Тягар цих податків, як правило, не пов'язаний з конкретними видами бюджетних витрат або благ, послуг, вигод. Проте не слід забувати, що на макrorівні за фінансовий рік платник податків отримує сукупні державні послуги в грошовій оцінці сукупних державних витрат за ціною сукупного податку у відносній формі сукупного податкового тягаря. В цьому випадку залишається справедливим твердження про придбання державних послуг способом, наближеним до звичайних ринкових операцій (з урахуванням специфіки та монопольного характеру ринку державних послуг).

З якого б боку не розглядався принцип отриманих благ (вигод) при розподілі податкового тягаря, його застосування більшою чи меншою мірою зводиться до платоспроможності суб'єктів відтворення. Так, безглуздо обкладати податками бідні верстви населення для фінансування витрат держави на соціальну підтримку цієї ж групи населення або примушувати сплачувати податки безробітних для фінансування виплат ним допомоги з безробіття. Тому в розподілі податкового тягаря повинен бути врахований принцип платоспроможності, який передбачає, що вага податків повинна залежати від фінансових можливостей,

величини отримуваних доходів та рівня добробуту платників податків, тобто від їх реальної можливості сплатити в повному обсязі та у встановлені терміни податки.

За принципом платоспроможності формуються податкові системи більшості країн, в яких переважають прямі податки прибуткового типу, наприклад податкова система США. Вважається, що «цінність» суми, вилученої у вигляді податків, для бідної людини перевищує «цінність» такої ж суми податків для багатой людини, оскільки перша витрачає свій дохід на необхідні товари, а друга — ще і на предмети розкошу. Тому з метою збалансування втрат від оподаткування бідних та багатих встановлюється принцип розподілу податкового тягаря відповідно до величини отримуваних платниками податків доходів. Такий підхід безпосередньо реалізується при прибутковому оподаткуванні шляхом встановлення неоподатковуваного мінімуму, мінімальної податкової ставки і шкали прогресивних ставок, а також шляхом врахування в податкових ставках умовної прибутковості майна (нерухомості) і застосування неоподатковуваного мінімуму його вартості при майновому оподаткуванні. Ставки всіх інших податків, включаючи непрямі, хоч би опосередковано, також повинні враховувати платоспроможність типового платника податків, будучи найважливішим критерієм оптимальності розміру таких ставок.

Теоретично розподіл податкового тягаря на основі принципу платоспроможності виглядає обґрунтованим і справедливим. Проте на практиці при його застосуванні виникає безліч питань: як визначити ступінь багатства і в скільки разів багатий повинен платити більше бідного, як оцінювати диференціацію податків тощо. Однозначних і єдино вірних відповідей на ці та інші питання, що стосуються оцінки можливостей індивідуумів сплачувати податки, не знайдено до сьогодні. Тому на практиці вирішення перелічених проблем зазвичай засноване на емпіричному підході, що враховує пріоритети соціально-економічної політики держави, розподіл політичних сил в країні та гостроту потреб уряду у фінансових ресурсах.

Таким чином, при розподілі податкового тягаря для забезпечення рівності і справедливості в практиці оподаткування розвинутих країн в більшій або меншій мірі використовуються обидва

розглянуті основоположні принципи. Відповідно до принципу отриманих благ сплачувані сукупні податки відповідають сукупним вигодам, які отримують платники податків від надання їм державних послуг. Це дає змогу обґрунтувати зв'язок між рівністю і справедливістю оподаткування та структурою державних витрат. Принцип платоспроможності не передбачає залежність податків від структури державних витрат, але зобов'язує кожного платника податків вносити до бюджету справедливу частину власного доходу залежно від його можливості сплатити встановлені податки.

Із розподілом податкового тягара при непрямому оподаткуванні пов'язано поняття «надлишковий податковий тягар». На думку американських економістів, надлишковий тягар означає втрату ефективності для суспільства унаслідок введення податку.

Це втрата для суспільства чистої виручки, оскільки споживання і виробництво оподаткованого податком товару падають нижче за колишній рівноважний рівень.

Найчастіше надлишковий тягар обчислюється за втратами чистої виручки. Різниця між потенційним тягарем непрямого податку і його фактичними надходженнями до бюджету становить абсолютну величину надлишкового тягара:

Надлишковий тягар = Потенційний податок – Податкові надходження.

Надлишковий податковий тягар можна розглядати і ширше — не тільки відносно непрямих, але і всієї сукупності податків. У цьому випадку він складатиме різницю між сумою потенційних, нарахованих податків та сумою фактично сплачених податків, що надійшли до бюджетної системи. Такий надлишковий податковий тягар також характеризуватиме втрати доходів для суспільства в цілому (платників податків, населення, держави).

Отже, надлишковий сукупний податковий тягар (НПТ) можна представити в такому вигляді:

а) у абсолютній формі:

$$НПТ_a = \sum НП - \sum СП \quad (1.1)$$

б) у відносній формі:

$$НПТ_о = \frac{\sum НП - \sum СП}{БП} * 100\% \quad (1.2)$$

де НП – потенційні податки, нараховані за встановленими ставками до відповідних податкових баз (нараховані податки);

СП – фактичні податкові надходження до бюджетів (сплачені податки);

БП – базовий показник, щодо якого обчислюється податковий тягар (ВВП, додана вартість);

$\frac{\sum НП}{БП}$ – потенційний (нарахований) податковий тягар;

$\frac{\sum СП}{БП}$ – фактичний (умовно рівноважний) податковий тягар.

Надлишковий податковий тягар значною мірою залежить від ступеню податкової еластичності. За відносної еластичності надлишковий тягар значно більший, ніж за відносної нееластичності. Оскільки надлишковий тягар створюють податки з різним ступенем еластичності попиту на податкові ресурси і пропозиції джерел для оподаткування, то податки, що складають рівні надходження до бюджету, несуть різний надлишковий тягар і потенційний тягар нарахованих податків. Цей факт слід враховувати при податковому реформуванні і побудові раціональної системи оподаткування.

Податковий тягар розподіляється в економіці за елементами доданої вартості, сферах, галузях та об'єктах оподаткування. Тому виникає необхідність його кількісної оцінки в цілому і структурно, а також проведення порівняльного аналізу для ухвалення стратегічних рішень у сфері податкової політики.

Податковий тягар як ціновий показник, що обчислюється на формалізованій основі (за встановленою методикою), характеризує податкове навантаження на джерело сплати податків. За джерела сплати приймаються показники економічної діяльності, що синтезують різні види доходів в економіці. На макрорівні — це показники ВВП, валова додана вартість (ВДВ), додана або чиста додана вартість (ЧДВ), а також елементи цих показників

(амортизація, оплата праці, прибуток в економіці), особисті доходи. На мікрорівні за базові показники найчастіше використовують виручку підприємств, їх додану вартість, прибуток і витрати на оплату праці, грошові доходи населення.

Податковий тягар можна розраховувати за всією сукупністю встановлених податків і зборів, за окремими їх групами і видами, а також для сукупного платника податків і окремих їх груп (організацій і фізичних осіб, галузей і сфер діяльності).

Податковий тягар обчислюється як відношення податкової маси до базового показника, найчастіше у відсотках, рідше — в копійках на 1 грн економічної бази. Чим вищий податковий тягар, тим менше доходів залишається у підприємств і населення для виробничого, соціального і особистого споживання, а значна частина вартості створеного продукту концентрується у державі, і навпаки.

Рівень податкового тягара відображає ступінь централізації і усупільнення ВВП та його складових, який з одного боку віддзеркалює суб'єктивні, монополні дії уряду, а з іншого — об'єктивні ринкові і податкові закономірності, особливості економічної моделі та досягнутий рівень соціально-економічного розвитку країни. Надлишковий податковий тягар не дає підприємствам можливості нормально функціонувати і знижує життєвий рівень основної маси населення. Надмірно низький рівень податкового тягара не дає змоги державі повною мірою виконувати свої функції щодо забезпечення населення і господарюючих суб'єктів необхідними суспільними благами. Тому для вирішення цієї дилеми необхідно вийти на повний оптимальний рівень податкового тягара, який враховував би одночасно суспільні, державні та приватні (особисті) інтереси.

Але для цього необхідно в першу чергу точно оцінити податковий тягар, що реально склався. Основою такої оцінки повинна стати якісна, об'єктивна і справедлива методика його обчислення, визначення податкової межі та оптимального його значення, а також проведення порівняльної кількісної і структурної оцінки відповідності або невідповідності фактичного рівня податкового тягара оптимальним параметрам.

На жаль, доводиться констатувати той факт, що офіційна методика розрахунку податкового тягара, що застосовується орга-

нами державної статистики, не зовсім відповідає вимогам. Згідно з цією методикою податковий тягар (ПТ) визначається як частка (у відсотках) фактичних податкових надходжень в бюджетну систему (СП) у ВВП:

$$ПТ = \frac{СП}{ВВП} * 100\% \quad (1.3)$$

Показник частки сплачених податків у ВВП є зручним для цілей проведення міжнародного порівняльного аналізу податкового тягара, однак не дає повного і об'єктивного уявлення про те, як важко сучасній економіці країни його нести. Тому він непридатний для цілей визначення пріоритетів ефективної податкової політики і вимагає удосконалення.

У чисельнику показника податкового тягара повинна бути відображена сума нарахованих, а не сплачених податків. Насправді на платника податків тисне не стільки тягар податків, які він згоден заплатити або вже заплатив, скільки тягар податкових платежів, які він потенційно за законом зобов'язаний сплатити. Методично суму нарахованих податків можна визначити шляхом додавання сум податкових платежів, що фактично поступили до бюджетів різних рівнів та заборгованості з податків і зборів. Остання продовжує тиснути на платників податків, оскільки повинна бути обов'язково погашена ними. Крім того, вона переходить на подальші звітні періоди і «обростає» фінансовими санкціями. Враховуючи, що впродовж багатьох років заборгованість з податків і зборів в Україні становить в середньому близько 30 % фактичних податкових надходжень, частку податків у ВВП слід скоригувати (збільшити) на цю величину.

Використання при розрахунках податкового тягара ВВП як базового показника також є недостатньо обґрунтованим, оскільки він завищує фактичну величину доходів до оподаткування.

По-перше, показник ВВП обчислюється як сума ВДВ по галузях економіки і чистих (без субсидій) непрямих податків на продукти та імпорт. ВВП і ВДВ синтезують сукупність доходів в економіці, включаючи їх валову частину — амортизацію. Остання не повинна виступати постійним джерелом сплати податків, у неї інше економічне призначення — бути джерелом фінансуван-

ня витрат на відтворення зношеного майна, що амортизується. Врахування амортизації в складі базового показника свідомо занижує фактичний тягар податків відносно доходних джерел їх сплати.

По-друге, за прийнятою методикою розрахунку ВВП органами статистики цей показник збільшується в середньому на 22 - 25 % — на частку так званого «тіньового» сектора економіки. Ця частина економіки взагалі не сплачує жодних податків, тому врахування її в розрахунок податкового тягара у складі базового показника також штучно занижує фактичне податкове навантаження.

Таким чином, у знаменнику формули розрахунку податкового тягара необхідно прийняти показник ЧДВ у ринкових цінах з урахуванням непрямих податків, тобто величину ВВП без частки «тіньової» економіки, мінус сума амортизації, або, по-іншому, ВДВ, яка створена легальним сектором економіки, плюс чисті непрямі податки на продукти і імпорт, мінус амортизація.

Отже, в розгорненому вигляді уточнена формула податкового тягара, що фактично склався, виглядатиме так:

$$ПТ_1 = \frac{СП + ЗП}{ВВП - ВВП \times Ч_Т - А} 100\%; \quad ПТ_1 = \frac{НП}{ДВ_p} 100\%, \quad (1.4)$$

де СП – фактичні податкові надходження до бюджетної системи;

ЗП – заборгованість по податках і зборах;

Ч_Т – частка «тіньової» економіки, що враховується державною службою державної статистики при численні ВВП;

А – амортизаційні відрахування;

НП – нараховані податки і збори;

ДВ_р – додана вартість в ринкових цінах: ДВ_р = ДВ_л + НП;

ДВ_л – додана вартість легального сектора економіки у основних цінах;

НП – чисті (без субсидій) непрямі податки на продукти і імпорт (ПДВ, акцизи, митні збори).

Усі непрямі податки перекладаються через ціни на кінцевого споживача (населення, державні установи і громадські організа-

ції, що надають безкоштовні послуги населенню). В кінцевому рахунку ці податки оплачуються за рахунок оплати праці, або прибутку, якщо товар не знайшов кінцевого споживача, тобто кінцевим джерелом сплати непрямих податків є чиста (без амортизації і чистих непрямих податків) додана вартість легального сектора економіки ($ДВ_{л}$). Тому має сенс, доповнити показник $ПТ_1$, здійснюючи розрахунок податкового тягаря ($ПТ_2$) відносно до $ДВ_{л}$ за формулою:

$$ПТ_2 = \frac{НП}{ДВ_{л}} 100\%. \quad (1.5)$$

Використовуючи описані підходи, для аналітичних цілей і вироблення податкових рішень можна розраховувати також податковий тиск на окремі елементи ВДВ на оплату праці (з урахуванням страхових внесків), на валовий прибуток в економіці (з урахуванням амортизації), на прибуток та інші змішані доходи в економіці (без амортизації). До того ж у чисельнику повинні відображатись лише ті нараховані податки і збори, джерелом сплати яких виступає відповідний базовий показник. З оплатою праці пов'язані такі податки, як податок з доходів фізичних осіб, збори до державних фондів соціального та пенсійного страхування, інші податкові платежі, що сплачуються фізичними особами. Прибуток та інші змішані доходи в економіці можуть виступати джерелами сплати більшості прямих і непрямих податків, що сплачуються підприємствами — платниками податків.

Існують суттєві відмінності у визначенні податкового тягаря підприємств та фізичних осіб (населення).

Для оцінки *податкового навантаження на підприємство* зазвичай використовуються такі базові показники, як виручка, прибуток та оплата праці. Проте виручка окрім доходів включає матеріальні та прирівняні до них витрати, зокрема, амортизаційні відрахування. Кошти, що надходять підприємствам на поточний рахунок у вигляді витратної частини виручки, можуть виступати лише тимчасовими джерелами сплати податків. Інакше після закінчення певного терміну підприємство, яке використовує власні оборотні засоби і амортизацію не за цільовим призначенням, а в основному для сплати податків, може збанкрутувати

або зазнати суттєвих фінансових труднощів. Тому для розрахунку загального податкового навантаження на доходи конкретного підприємства (ПП) слід використовувати базовий показник доданої вартості:

$$ПТ_n = \frac{НП}{ВП + ВОП + СНП} = \frac{НП}{В - МЗ - А - ДВ} * 100\%, \quad (1.6)$$

де НП – нараховані податки і збори (сплачені до бюджету податки плюс заборгованість);

ВП – валовий прибуток та доходи (до оподаткування);

ВОП – витрати на оплату праці (до оподаткування);

СНП – непрямі податки (ПДВ, акцизи), сплачені до бюджету;

В – загальна виручка підприємства (виручка від реалізації плюс позареалізаційні доходи) з урахуванням ПДВ і акцизів;

МЗ – матеріальні (прирівняні до них) витрати і позареалізаційні витрати;

А – амортизаційні відрахування;

ДВ – додана вартість (без амортизації).

Методика обчислення *податкового навантаження на доходи населення* складніша. Зазвичай податковий тягар фізичних осіб асоціюється лише з тягарем прибуткового та інших податків, що безпосередньо сплачуються населенням з його особистих доходів. Проте це не так. На грошові доходи фізичних осіб, і не тільки найманих працівників, тисне як тягар прямих особистих податків, так і тягар непрямих податків, які сплачує населення у складі роздрібних цін на товари та послуги, що ним придбаються. Наприклад, в Україні частка непрямих податків, сплачуваних населенням (домашніми господарствами) як основним кінцевим споживачем, становить близько 60-70 %.

Таким чином, для точнішої оцінки фактичного податкового тягара, який несе населення ПТ_n, слід використовувати наступну формулу:

$$ПТ_n = \frac{НОП + ННП \times K_d}{ГДН} 100\%, \quad (1.7)$$

де НОП – нараховані особисті податки з фізичних осіб;

ННП – нараховані непрямі податки;

K_d – коефіцієнт частки непрямих податків, оплачуваних населенням (для сучасної України 0,6-0,7);

ГДН – грошові доходи населення.

Оцінка фактичного податкового тягаря в цілому та за структурою щодо оптимальності повинна проводитися щорічно, а оптимальні параметри визначатися не рідше одного разу на три роки. Це правило стосується будь-якої країни з ринковими умовами господарювання, зокрема і України.

Найважливішою межею сучасного етапу податкового реформування в Україні є проведення урядом політики забезпечення податкової рівноваги шляхом реалізації заходів, спрямованих на оптимізацію податкового тягаря. Призупинено справляння багатьох неефективних, малозначних податків та зборів (збір у фонд ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, збір до державного інноваційного фонду), запроваджено спрощену систему оподаткування для суб'єктів малого бізнесу та сільськогосподарських товаровиробників (єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, фіксований сільськогосподарський податок) та пільговий режим оподаткування податком на додану вартість сільськогосподарських підприємств.

Проте фактичний податковий тягар залишається завищеним порівняно з його оптимальним рівнем, розрахованим на реалізацію ефективної податкової політики. Такий оптимальний сукупний податковий тягар повинен складати на сьогодні 27-28 % нарахованих податків до ЧДВ. До того ж нижня податкова межа — 24 %, верхня податкова межа — 31 %. У перерахунку на тягар сплачених податків до ВВП (офіційний підхід) його параметри складатимуть: оптимальне значення 17-18 % у граничних межах від 14 до 21 %. Офіційно частка податкових надходжень у ВВП за останні роки коливається в середньому на рівні 30 %. У перерахунку на запропоновану уточнену методикау — це більше 40 % нарахованих податків до ЧДВ.

В Україні має місце значне податкове навантаження на грошові доходи населення. З урахуванням непрямих податків воно коливається в середньому близько 45 % (за методикою, представленою вище). Тільки прямі нарахування податку з доходів фізичних осіб та відрахувань до фондів соціального і пенсійного забезпечення на оплату праці становлять більше 52 %. Якщо тягар

непрямих податків прихований в роздрібних цінах, то високий рівень податкових нарахувань на оплату праці підштовхує роботодавців до приховування цих доходів від оподаткування.

Отже, з результатів аналізу податкового тягаря в сучасній Україні можна зробити ряд висновків, що стосуються пріоритетів податкової політики.

По-перше, необхідно довести загальний податковий тягар до оптимальних параметрів. Це дасть змогу забезпечити бюджет необхідними доходними джерелами на базі загального економічного та інвестиційного зростання.

По-друге, при зниженні сукупного податкового тягаря не слід забувати про його нижню межу. Рівень оподаткування нижче цієї межі спричинить істотні непоправні податкові втрати держави.

По-третє, слід оптимізувати структуру загального податкового тягаря, особливо це стосується податкових нарахувань на оплату праці у формі нарахувань на оплату праці у фонди державного соціального та пенсійного страхування. Вони не повинні перевищувати прямих податкових нарахувань на прибуток (25 %), з метою запобігання приховування доходів платниками податків і штучному переливу коштів з однієї форми доходів в іншу під впливом відмінностей у податковому навантаженні на них.

По-четверте, знижувати податковий тягар необхідно поступово і поетапно. Одноразове, різке зменшення сукупного податкового навантаження призведе лише до серйозних втрат поточних доходів, ускладнить виконання державою своїх функцій, підірве основу для проведення подальших податкових реформ. Тому знижувати податковий тягар необхідно на 3-4 % за рік, що дасть змогу економіці більш безболісно пройти тимчасову адаптацію до нових умов і пропорцій розподілу суспільного продукту.

Запитання і завдання для повторення:

1. *Вкажіть предмет, суб'єктів та об'єкт податкового менеджменту.*
 2. *Дайте визначення поняття «податковий менеджмент», з огляду на сутність понять «податок» і «менеджмент».*
 3. *Охарактеризуйте сутність податків як ціни послуг держави. Назвіть особливості податків як об'єкта управління.*
 4. *Чому податковий тягар в економіці набуває форми ціни послуг держави? Яким чином формується рівноважний податковий тягар? У чому полягає сутність сукупного податкового тягаря?*
 5. *Вкажіть причини виникнення «ножиців» потенційного і фактичного податкового тягаря? В чому полягає сутність оптимального і граничного рівнів податкового тягаря?*
 6. *У чому полягає відмінність між абсолютним та відносним рівнем надлишкового тягаря?*
- Охарактеризуйте взаємозв'язок між податковим тягарем і податковим менеджментом?*

Розділ 2.

ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

2.1. Сутність та елементи державного податкового менеджменту

Як свідчать дослідження вітчизняних вчених та практиків, на сучасному етапі розвитку держава недостатньо ефективно здійснює управління у сфері оподаткування. Тому управління фінансами та податками носить адміністративний характер і не може бути ринково орієнтованим. Безумовно, управління податками на макрорівні має свою специфіку, обумовлену законодавчо-правовою, обов'язковою формою податкових відносин, завуальованістю процесу формування та функціонування податків як ціни послуг держави (суспільних благ). Підсилюють скептицизм невмілі (а інколи протиправні) дії і рішення органів державної влади у фінансовій сфері, їх небажання переходити на ефективні, ринково орієнтовані форми та методи управління фінансами і податками зокрема. Проте це не заперечує ні самої можливості, ні гострої необхідності організації повноцінної, ефективної системи державного податкового менеджменту, який би враховував специфіку такої форми управління податковими потоками на рівні економіки в цілому та регіонів країни, а також істотний вплив на ухвалення рішень неринкових і навіть неекономічних чинників. До останніх належать соціальні, політичні чинники, лобізм, корупція тощо.

Державний податковий менеджмент є системою управління податковими потоками з боку органів державної влади в межах встановлених процедур і елементів податкового процесу за допомогою ринково орієнтованих форм і методів з метою фінансового забезпечення виробництва та надання необхідного обсягу і якості суспільних благ (вигод, послуг). У основі державного податкового менеджменту лежать принципи стратегічної оцінки тенденцій та закономірностей формування структури розвитку економічного, фінансового і податкового потенціалу, а також методи забезпечення їх продуктивного впливу на фактори еко-

номічного зростання. Така система управління державним фінансовим господарством, включаючи його податкову складову, поки відсутня в Україні, розрізнено функціонують лише окремі її елементи.

Об'єктом державного податкового менеджменту є вхідні і вихідні податкові потоки, які рухаються в межах встановленого податкового процесу від платників податків до бюджетної системи при виконанні податкових зобов'язань та спрямовані на приріст суспільних благ, стимулювання економічного зростання в країні і податкового адміністрування.

Суб'єктами державного податкового менеджменту виступають органи державної законодавчої та виконавчої влади, які безпосередньо здійснюють управління потенційними і фактичними податковими потоками. До таких суб'єктів належать Верховна Рада України, законодавчі і виконавчі органи влади, зокрема, органи місцевого самоврядування, Президент України, Адміністрація Президента, Міністерство фінансів України і підвідомчі йому Державна податкова служба, Державне казначейство, Державна митна служба.

Законодавчі органи влади розглядають та приймають законодавчі акти у сфері оподаткування, бюджети на черговий рік та звіти про їх виконання, а також ведуть іншу діяльність щодо правового забезпечення податкового процесу в країні. Уряд України здійснює загальне керівництво та контроль за розробленням і реалізацією державної податкової політики, надає вказівки міністерствам щодо розроблення конкретних проблем у сфері оподаткування, здійснює нормативне забезпечення податкового процесу і податкової політики.

Міністерство фінансів України (Мінфін України) разом із Міністерством економіки розробляє податкову політику, а також самостійно готує проекти законів з питань оподаткування і розвитку податкової системи.

Мета державного податкового менеджменту полягає в забезпеченні стійкої податкової рівноваги, довгострокової збалансованої реалізації податками всіх своїх функцій на основі раціоналізації процедур і елементів податкового процесу, оптимізації вхідних і вихідних податкових потоків. Центральне місце в структурі державного податкового менеджменту відводиться оптимі-

зації податкових потоків шляхом ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері податкових доходів, податкових витрат і використання податкового прибутку.

Державний податковий менеджмент є наукою, мистецтвом і практикою ухвалення багатьох варіантів управлінських податкових рішень на багатоваріантній основі шляхом вибору з них найбільш ефективних. Ухвалення управлінських рішень спрямовується на досягнення мети та вирішення функціональних завдань державного податкового менеджменту. До таких функціональних завдань можна віднести такі:

- оцінка з податкових позицій показників економічного зростання, фінансового стану платників податків, державних доходів і витрат;
- забезпечення оптимальної цінової рівноваги між сукупним податковим тягарем та обсягом і якістю суспільних благ (вигод, послуг), що надаються, раціоналізація структури податкового тягаря і державних витрат;
- розроблення податкової концепції та пріоритетів податкової політики у фіскальному, регулюючому і контрольно-фіскальному напрямках, забезпечення функціональної податкової рівноваги;
- ухвалення довгострокових, стратегічних податкових рішень у сфері визначення оптимальних параметрів і структури системи податків, ухвалення рішень щодо її заміни або заміни окремих їх видів або елементів;
- ухвалення довгострокових, стратегічних рішень щодо вибору найбільш ефективних форм і методів оподаткування та податкового регулювання, які забезпечують необхідний фіскальний і регулюючий ефект;
- розроблення доходної і витратної частини середньострокового і поточного податкових бюджетів, управління їх виконанням та моніторинг;
- інші функції, що стосуються захисту від ризиків податкових надходжень, зниження податкових недоїмок, створення системи внутрішнього контролю і інформаційного забезпечення тощо.

Державний податковий менеджмент у цілому і ухвалення податкових рішень зокрема здійснюються в межах встановлено-

го податкового процесу та його елементів (податкового права, системи оподаткування, податкової політики, податкового механізму). З процесуальних позицій державний податковий менеджмент забезпечує організацію податкового процесу, державне податкове планування (прогнозування), державне податкове регулювання та державний податковий контроль.

Організація податкового процесу суб'єктами державного податкового менеджменту є всією організаційною діяльністю щодо складання, розгляду і затвердження бюджетів, безпосереднього справляння податкових платежів, правового забезпечення податкового процесу, формування концепції державної податкової політики, державного податкового планування (прогнозування), державного податкового регулювання і державного податкового контролю. До того ж вирішуються такі основні завдання:

- формування доходної частини бюджетів і позабюджетних фондів усіх рівнів шляхом мобілізації податкових доходів;
- оптимальний розподіл податкових ресурсів між ланками бюджетної і податкової систем;
- створення раціональної системи податків на основі оптимізації рівня та структури податкового тягаря по сферах, галузях, групах платників податків;
- розроблення короткострокових, річних, середньострокових та довгострокових планів і програм надходження податків, які слугують основою для ухвалення управлінських рішень, а також їх виконання;
- організація процедур податкового бюджетування і ухвалення до виконання податкових бюджетів;
- організація та здійснення податкового контролю за діяльністю платників податків, моніторингу дій щодо виконання управлінських рішень суб'єктами державного податкового менеджменту.

Державне податкове планування та прогнозування є систематичною діяльністю з розроблення прогностичних податкових доходів та інших показників, а також підготовки рішень, які стосуються майбутньої системи податків, оподаткування і податкового механізму. На стадії планування відбувається розроблення концепції (стратегії і тактики) податкової політики. Податкове плануван-

ня — це безперервний процес, спрямований на систематичну постановку мети, завдань і підготовку необхідних для їх досягнення заходів в межах наявного або створюваного податкового потенціалу. Останній визначається на основі аналізу податкових надходжень, тенденцій і чинників розвитку баз оподаткування та інших необхідних показників. Різновидом податкового планування є податкове бюджетування, тобто узгодження планових податкових доходів із плановими податковими витратами на альтернативній основі.

Державне податкове регулювання перебуває у тісному взаємозв'язку з податковим плануванням, прогнозуванням і бюджетуванням. Воно передбачає цілеспрямовану діяльність суб'єктів податкового менеджменту щодо впливу на економіку, її окремі сфери, галузі та сегменти, а також на соціальну сферу з використанням податкових методів і інструментів, зокрема, видів податків, методів оподаткування, податкових пільг тощо.

Державний податковий контроль передбачає виявлення та оцінку відхилень фактичних податкових параметрів від запланованих, облік платників податків, перевірку дотримання ними податкового законодавства, відповідальність за податкові правопорушення і злочини, проведення моніторингу виконання суб'єктами державного податкового менеджменту заходів щодо ефективної їхньої діяльності. Державний податковий контроль у сучасній Україні — найбільш розвинений, організаційно і інституційно структурований функціональний елемент державного податкового менеджменту. Система податкового контролю, поряд зі всіма іншими елементами менеджменту перебуває у стані динамічного розвитку.

2.2. Податковий процес: його сутність та елементи

Державний податковий менеджмент як система управління податковими потоками функціонує в межах встановлених процедур та елементів податкового процесу. Враховуючи, що податкові потоки не можуть виникати і здійснювати рух поза податковим процесом, останній одночасно виступає і умовою, і об'єктом управління.

Сутність податкового процесу на макрорівні слід розглядати з двох позицій: вузької — бюджетно-процесуальної та широкої — економічної.

У вузькому розумінні податковий процес є діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду і виконання податкових бюджетів.

З широкої точки зору податковий процес включає складання, розгляд і виконання податкових бюджетів, а також податкове право, систему оподаткування, систему податків, податкову систему, податковий механізм і податкову політику, тобто є складною системою, що синтезує весь комплекс відносин управління податками в країні. Таким чином, сутність податкового процесу в широкому, економічному розумінні полягає у закріпленні нормами податкового права відносини щодо управління державним податковим менеджментом податковими бюджетами на основі чинних системи оподаткування, податкової системи і податкового механізму в межах ухваленої концепції державної податкової політики.

Податкові бюджети є складовою загальних бюджетів всіх рівнів державної влади, в частині формування податкових доходів і витрат. Витратна частина податкових бюджетів, на відміну від звичайних бюджетів, включає витрати на адміністрування податкових платежів, втрати бюджету від наданих податкових пільг і змін чинного податкового законодавства, інші витрати. Різниця між податковими доходами і витратами становить податковий прибуток.

Податкове право, оподаткування, система податків, податкова система і податкова політика є елементами податкового процесу. Кожен з них займає в структурі податкового процесу відповідну нішу, і саме на їх основі здійснюється безпосереднє управління податковими бюджетами всіх рівнів.

Податкове право пронизує весь комплекс податкових відносин, формуючи правове забезпечення податкового процесу. Податкове право — це сукупність законодавчих та інших нормативних актів, що регламентують основи і організацію податкового процесу, податкової системи, справляння встановлених податків і зборів за елементами оподаткування і податкового контролю. У

податковому праві безпосередньо реалізується специфічна законодавчо-правова, примусова форма податкових відносин.

Податкове право забезпечує юридичне оформлення та правову організацію податкових відносин в частині методологічних і практичних положень щодо суті, принципів організації податків і оподаткування, складу податкової системи і елементів оподаткування, порядку справляння встановлених податків та відносин, пов'язаних із виникненням, зміною і скасуванням податкових зобов'язань.

Податкове законодавство — це сукупність чинних законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють відносини щодо встановлення та скасування податків, зборів та обов'язкових платежів, а також відносини, які виникають у процесі виконання обов'язків щодо їх сплати, здійснення податкового контролю та визначення фінансової та іншої відповідальності за порушення у сфері оподаткування.

Податкове законодавство регулює відносини:

- між державою та платниками — стосовно визначення основних елементів оподаткування, порядку нарахування та справляння податків і зборів, правового статусу платників, їх відповідальності перед державою за порушення податкового законодавства;
- між державою і органами місцевого самоврядування — щодо розмежування їх прав у сфері оподаткування, закріплення доходної бази за окремими бюджетами, правового регулювання податків та зборів, що справляються до місцевих бюджетів;
- між державою та органами, що забезпечують справляння податків, зборів та платежів — з приводу визначення правового статусу цих органів, порядку адміністрування податків, відповідальності за забезпечення дотримання податкового законодавства платниками;
- між органами податкової служби та платниками податків — стосовно їх взаємин, прав та обов'язків і механізму їх реалізації.

Відносини у сфері податкового менеджменту, визначення правових основ його побудови та функціонування регулюються

Конституцією України, системою законодавчих та нормативно-правових актів з питань оподаткування.

Базовою частиною правового регулювання податкового менеджменту є:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про систему оподаткування» від 25. 06. 1991 р. № 1251 — XII, зі змінами і доповненням.
3. Закон України «Про державну податкову службу в Україні» від 04. 12. 1990 № 509 — XII
4. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» № 2181 — III від 20. 12. 2000 р.

Цими нормативно-правовими актами визначено принципи побудови податкової системи в Україні, перелік встановлених податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджету, права та обов'язки платників податків, розмежовано та визначено загальнодержавні та місцеві податки і збори, організаційно-правові основи діяльності податкової служби, її статус, функції, основи відносин між платникам та органами податкової служби щодо виконання зобов'язань платників перед бюджетами та державними цільовими фондами, джерела погашення податкових зобов'язань, фінансові санкції за порушення податкового законодавства, порядок апеляційного узгодження податкових зобов'язань тощо.

Спеціальне податкове законодавство окремими законодавчими актами визначає порядок справляння окремого податку, збору чи обов'язкового платежу. Порядок справляння податку обумовлює: визначення об'єкта, суб'єкта або платника, ставки, пільг, бази оподаткування, порядку звітності, сплати, ведення податкового обліку.

Правове регулювання податкових відносин базується на певних загальноновизначених принципах, до яких відносять:

1. *Стабільність* — незмінність законодавства з питань оподаткування, видів податків, правил їх справляння протягом тривалого періоду.
2. *Економічної обґрунтованості* — встановлення податків та зборів відповідно до фінансових можливостей платників з урахуванням оптимальної збалансованості доходів та витрат бюджету.

3. *Передбачуваності* — зміни до податкового законодавства мають прийматись відкрито з урахуванням соціально-економічної обґрунтованості.
4. *Антиінфляційної спрямованості податків* — запобігання інфляції шляхом оптимальних податкових вилучень.
5. *Рівності* — рівного обов'язку платників податків за рівних умов господарювання та розмірів доходів.
6. *Стимулювання* — формування економічної та правової зацікавленості у здійсненні певної діяльності з огляду на умови її оподаткування.
7. *Економічності* — витрати на адміністрування податку не повинні перевищувати надходження від цього податку.

У сучасній Україні податкове право перебуває на стадії становлення. Зокрема не повною мірою врегульовані відносини платників податків та податкових органів, не відповідають міжнародним нормам правила застосування штрафних податкових санкцій.

Сучасне українське податкове законодавство характеризується такими негативними рисами:

- значна кількість нормативних документів та невідповідність законів і підзаконних актів, що регулюють податкові відносини;
- нестабільність податкового законодавства через часті та численні його зміни;
- наявність законів, що належать до інших галузей права, але регулюють податкові відносини;
- відсутність достатніх правових гарантій для суб'єктів податкових відносин.

Проте головним недоліком українського податкового права залишається його нестабільність, відсутність довготривалої науково обґрунтованої стратегії політики податкового реформування.

Під **оподаткуванням** слід розуміти законодавчо встановлений процес організації порядку справляння податків, зокрема, обчислення, сплати та контролю податковими органами за дотриманням податкового законодавства. Через оподаткування реалізується діяльність суб'єктів податкових відносин з організації функціонування на практиці різноманітних податкових форм і видів податків відповідно до принципів та порядку, закріплених у законах і нормах податкового права.

Оподаткування та його система повинні будуватись за визначеними економічно обґрунтованими принципами, що відображають як загальні змістовні сторони цієї категорії, так і найбільш важливі організаційні аспекти функціонування системи оподаткування за сучасних умов.

У основі загальних принципів оподаткування лежать відомі класичні принципи, визначені А. Смітом, зокрема, рівність оподаткування, визначеність і простота обчислення податку, термінів і зручність їх сплати для платника податків, дешевизна збирання податків.

В Україні вперше спроба побудувати податкову систему відповідно класичних засад була здійснена з прийняттям Закону України «Про систему оподаткування», який визначив базові принципи системи оподаткування. До них належать: стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності; обов'язковість; рівнозначність і пропорційність; рівність; соціальна справедливість; стабільність; економічна обґрунтованість; рівномірність сплати; компетенція; єдиний підхід; доступність.

Незважаючи на практичну значущість перерахованих принципів, у Законі не знайшли відображення окремі важливі основоположні вимоги, ігнорування яких позбавляє систему оподаткування раціональності. Тому, враховуючи і розвиваючи думку сучасних українських вчених, слід доповнити їх такими:

- одноразовість оподаткування (виключення практики подвійного оподаткування одного об'єкта та одного податку іншим);
- стабільність елементів оподаткування (їх незмінність впродовж трьох років);
- недопущення перевищення сукупного граничного рівня податкових вилучень на кожен конкретний стратегічний період.

Дотримання названих вимог дасть змогу побудувати в країні раціональну систему оподаткування і створити базу для ефективного функціонування української податкової системи в цілому.

До поняття системи оподаткування близьке за своєю сутністю поняття системи податків і податкової системи. В економіч-

ній літературі ці поняття досить часто ототожнюють, що не відповідає вимогам основних позицій управління.

Система податків — це заснована на податкових відносинах, встановлена податковим законодавством країни сукупність податкових платежів у певній комбінації відповідно до класифікаційних груп і видів.

Податкова система є закріпленою в податковому законодавстві комбінацією податкових форм і видів податкових платежів, елементів, принципів і методів оподаткування, а також прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів податкових відносин (платників податків, податкових агентів, органів, що здійснюють податковий контроль і управління податковим процесом). Податкова система включає: систему податків, систему оподаткування та сукупність податкових повноважень суб'єктів податкових відносин, включаючи органи, що здійснюють податковий контроль і управління податковим процесом. Таким чином, система податків входить у податкову систему лише як один з елементів останньої.

Оскільки поняття податкової системи включає систему оподаткування, всі принципи побудови останньої рівною мірою притаманне податковій системі. Проте податковій системі притаманні і свої власні основні вимоги, які разом із принципами оподаткування повинні бути закладені в основу побудови раціональної податкової системи:

- рівномірність розподілу податкового навантаження за рівнями і об'єктами оподаткування, категоріями платників податків, бухгалтерськими джерелами сплати податків, сферами і галузями економіки;
- раціональний розподіл системи податків за рівнями влади і управління, поділ податкових платежів на прямі і непрямі, загальні і цільові;
- оптимальність сукупного податкового тягара на основі встановлення оптимального рівня ставок основних податків, що визначають структуру системи податків;
- результативність і ефективність функціонування суб'єктів управління податковим процесом і податковими відносинами.

Права, обов'язки і повноваження суб'єктів податкових відносин і управління податковим процесом регламентуються від-

повідними статтями Законів України «Про Державну податкову службу» та «Про систему оподаткування».

Раціональне співвідношення між різними групами і видами податків за рівнями і способами оподаткування є важливою умовою ефективного функціонування податкової системи. Структура системи податків і податкової системи в різних країнах відрізняються, відображаючи національні економічні, соціальні та інші особливості. Проте існують загальноприйняті структурні податкові пропорції, характерні для більшості розвинених країн.

Податкова система України за своєю структурою подібна до податкових систем країн з ринковою економікою (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структура податкових доходів зведеного бюджету України, %

Податкові надходження	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
<i>Непрямі податки, в т.ч.</i>	40,2	43,4	44,2	44,9	40,9	43,4	47,2
Податок на додану вартість	28,2	29,7	30,0	31,2	24,1	29,6	34,8
Акцизний збір	7,2	9,0	9,3	9,4	9,6	8,5	6,5
Мито	4,8	4,7	4,9	4,3	7,2	5,3	5,9
<i>Прямі податки, в т.ч.</i>	53,6	51,3	50,9	49,7	54,2	51,6	49,8
Податок на прибуток	22,6	20,7	18,4	19,6	21,6	20,7	21,3
Податок з доходів фізичних осіб	23,9	23,8	24,9	20,9	21,3	22,7	21,6
Плата за землю	4,4	4,0	4,1	4,2	4,9	4,2	3,6
Податок з власників транспортних засобів	1,5	1,3	1,7	1,9	2,6	1,7	1,4
Єдиний податок із суб'єктів малого підприємництва	1,2	1,4	1,8	3,1	3,8	2,3	1,9
<i>Платежі за ресурси</i>	1,5	1,4	1,6	1,8	2,0	1,7	1,2
<i>Інші податки і обов'язкові платежі</i>	4,4	3,9	3,3	3,6	2,9	3,3	1,8

Найбільш характерною особливістю вітчизняної податкової системи є досить висока частка непрямих податків. У більшості країн з розвинутою ринковою економікою в структурі податкових надходжень переважають прямі прибуткові та особисті податки.

Високий рівень непрямих оподаткування підсилює інфляційні процеси в країні, стримує зростання споживання, зменшує платоспроможний попит населення, а отже призводить до уповільнення темпів економічного зростання.

Незважаючи на величезний природний потенціал України, питома вага реальних податків у зведеному бюджеті країни невисока, хоча і має тенденцію до зростання. Це є наслідком недостатнього вивчення та наукового обґрунтування вартісної оцінки природних ресурсів, недоліків у законодавчому регулюванні відносин власності. Це свідчить про те, що бюджет недоотримує значної частини ренти, зокрема, земельної, яка залишається в руках приватного бізнесу, і не використовується для задоволення суспільних потреб.

Безпосереднє державне управління податковою системою і податковими потоками країни здійснюється через податковий механізм, який є як одним із найважливіших елементів податкового процесу. Податковий механізм приводить в дію законодавчо сформовану систему податків і оподаткування відповідно до пріоритетів державної податкової політики. Таким чином, податковий механізм є сукупністю закріплених нормами податкового права форм, методів та інструментів державного податкового планування, організації виконання податкових бюджетів, державного податкового регулювання і податкового контролю, що реалізовується в межах ухваленої концепції, стратегії і тактики державної податкової політики.

Як категорія державного податкового менеджменту податковий механізм складається з наступних елементів, що наповнюють його конкретним практичним змістом:

- 1) державне податкове планування (прогнозування, бюджетування);
- 2) організація виконання податкових бюджетів;
- 3) державне податкове регулювання;
- 4) державний податковий контроль.

Через зазначені елементи податкового механізму функціонує податкова система і реалізується податкова політика держави за її фіскальним, регулюючим і контрольним напрямками.

Податкова політика держави становить концептуальну основу державного податкового менеджменту. Її зміст визначають пріоритети, стратегія і тактика розвитку податкових відносин в країні з урахуванням об'єктивних ринкових і податкових законів та закономірностей розвитку економіки. Державна податкова політика є комплексом стратегічних напрямків, тактичних заходів і дій у сфері підвищення ефективності управління податковим процесом. Цей процес спрямований на розвиток податкової системи і податкового механізму з метою досягнення максимально можливого на даному етапі розвитку економіки дієвого фіскального, регулюючого та контрольного результату.

Взаємодія державного податкового менеджменту і державної податкової політики є двоякою. З одного боку, остання структурно становить елемент менеджменту, його концептуальну основу, орієнтир управлінської діяльності; з іншого, податковий менеджмент є системою управління, яка спрямована на реалізацію стратегії і тактики податкової політики шляхом ухвалення ефективних рішень з управління вхідними і вихідними податковими потоками.

Ефективна податкова політика держави повинна формуватись на основі певних принципів. До таких принципів державної податкової політики з урахуванням специфіки України можна віднести такі:

- сприяння реальному економічному зростанню (зростанню ВВП, доходів суб'єктів економіки);
- забезпечення стабільних темпів зростання державних доходів не за рахунок посилення податкового тягаря, а на основі зростання економічних показників;
- створення сприятливих умов для розвитку приватної ініціативи і інвестицій у виробничу сферу, для впровадження нових технологій, техніки і підтримки прикладних науково-дослідних робіт;
- стимулювання експорту продукції переробних галузей промисловості;
- захист вітчизняних товаровиробників і національного ринку

- від несприятливих зовнішніх умов;
- стимулювання накопичення капіталу в пріоритетних галузях економіки;
- єдність податкової стратегії і тактики;
- інтеграція в світовий економічний і податковий простір.

2.3. Види державної податкової політики і пріоритети її розвитку в Україні

Ефективність державного податкового менеджменту багато в чому залежить від типу прийнятої податкової політики. Цим пояснюється важливість класифікації податкової політики. Її можна провести за декількома функціональними критеріями:

- за масштабністю і тривалістю цілей;
- залежно від пріоритетів загальної цільової і стратегічної спрямованості;
- за територіальною ознакою;
- за вузькою спеціалізацією.

За масштабністю і тривалістю цілей і завдань слід розрізняти: стратегічну (зазвичай довготривалу, на термін від трьох і більше років) і тактичну (від року до трьох років) складові загальної податкової політики. Стратегія і тактика повинні доповнювати і розвивати одна одну. Якщо тактичні завдання постійно змінюються, не вирішуючись до кінця і суперечать загальній податковій стратегії, то сумнівно очікувати від такої податкової політики дієвого позитивного результату.

Залежно від пріоритетів загальної цільової спрямованості заходів у сфері управління податковим процесом слід виокремити такі різновиди податкової політики:

- фіскальну;
- регулюючу;
- контрольно-регулятивну;
- комбіновану (рівноважну).

Фіскальний тип податкової політики характеризується тим, що наріжним каменем її є пріоритет максимально можливого збільшення доходів без урахування стратегічних інтересів еко-

номіки країни, регіонів і платників податків. Різновидом такої політики є політика «високих податків» з властивими їй великою кількістю податків і зборів, високими податковими ставками і надмірним податковим тягарем, мінімумом податкових пільг, «ножицями» тягаря нарахованих і сплачених податків тощо.

У **регулюючій** податковій політиці акцент ставиться на посиленні регулюючої ролі податків (навіть за умов збитковості реалізації їх фіскального потенціалу). Такій політиці властиві надмірне захоплення податковими пільгами, пільговими економічними зонами і податковими режимами, слабкість податкового контролю, встановлення ставок податків на рівні, що не забезпечує мінімальних потреб держави у фінансових ресурсах тощо.

Контрольно-регулятивна політика в чистому вигляді зустрічається у край рідко і обумовлена, як правило, або слабкістю виконання податками фіскальної і регулюючої функцій, або тривалістю проведення державою жорсткої політики «високих податків». Це призводить до масового ухилення підприємствами та громадянами від оподаткування і відтоку легальної економіки в «тінь». Держава, не змінюючи практично елементи податкового процесу, намагається відшкодувати фіскальні і економічні втрати репресивними контрольними заходами, штрафами, іншими санкціями. За такої політики метою податкового контролю є не створення умов для нормального функціонування податкового процесу і запобігання порушень податкового законодавства, а пошук винних і максимально можливий збір штрафів, що все частіше приймають характер стабільного та суттєвого джерела державних доходів.

Усі перелічені типи податкової політики мають очевидні суттєві недоліки. Тому ефективною, збалансованою зазвичай є тільки комбінована податкова політика (стратегія і тактика), спрямована на максимальну реалізацію в комплексі всіх функцій податків. Таку політику можна назвати ще рівноважною податковою політикою, спрямованою на забезпечення цінової, фіскальної, регулюючої і контрольно-регулятивної рівноваги функцій податків та інтересів держави і платників податків.

Комбінована (рівноважна) податкова політика орієнтована на створення умов для стабільного і рівномірного забезпечення бюджетної системи податковими доходами. Їх збільшення дося-

гається за рахунок зростання легальних обсягів виробництва, споживання та доходів, активізації інвестиційної діяльності та ефективного функціонування системи податкового контролю за умов оптимізації ставок основних податків і податкового тягаря, раціоналізації складу та структури податкової системи, податкових пільг і податкових санкцій, підвищення рівня добровільної сплати податків і зниження заборгованості за розрахунками з бюджетом.

У реальному житті складно, а іноді неможливо провести чіткі межі між першими трьома типами податкової політики. Як правило, податкова політика, що проводиться державою, має комбінований (з переважанням рис однієї з них), але не завжди рівноважний (збалансований) характер. Тому найважливіше завдання держави — розроблення ефективної комбінованої податкової стратегії і тактики.

Залежно від стратегічної спрямованості державного регулювання слід розрізняти стимулюючу і стримуючу податкову політику. Останній тип податкової політики можливий для країн із розвинутою ринковою економікою в періоди, коли виникає необхідність запобігання кризі перевиробництва і встановлення за цих умов жорсткіших податкових режимів. Для країн, що знаходяться в умовах стагфляції, мова може йтися тільки про ефективну стимулюючу політику.

За територіальною ознакою податкову політику умовно можна розділити на державну та місцеву. Умовно тому, що на цей час місцеві органи влади в Україні не володіють поки що відповідними податковими правами і повноваженнями, достатніми для проведення самостійної податкової політики. Можливо найближчою перспективою ситуація зміниться у цій сфері. Проте державною залишиться прерогатива розроблення основних напрямків податкової стратегії і тактики, в межах яких регіони і органи місцевого самоврядування повинні формувати свою податкову політику. Це необхідно для дотримання і зміцнення принципу єдності податкового простору і податкової політики на території всієї країни.

За ознакою вузької спеціалізації виокремлюють такі види:

- інвестиційну політику;
- соціальну політику;

- митну політику;
- політику у сфері застосування спеціальних податкових режимів;
- політику податкового регулювання доходів тощо.

Приведена класифікація податкової політики має не лише теоретичне, а і прикладне значення, оскільки дає змогу проаналізувати і дати різносторонню оцінку податкової політики, що проводиться в країні, а на цій основі визначити напрями, пріоритети і конкретні шляхи побудови ефективної податкової стратегії і тактики, ухвалювати адекватні управлінські податкові рішення.

Податкова політика України відображає суперечливий характер сучасного етапу розвитку країни. З одного боку, завдання, що стоять перед суспільством у сфері структурної перебудови економіки та соціальної сфери, вимагають збільшення податкових надходжень до бюджетної системи. З іншого сторони, необхідність прискореного економічного зростання, активізації інвестиційної діяльності і підтримки приватного підприємництва передбачає проведення ліберальної податкової політики, зокрема зниження податкових ставок і розширення податкових преференцій. За цих умов ефективною слід вважати комбіновану податкову політику, яка забезпечує податкову рівновагу — ефективне виконання податками всіх функцій.

Перед українським урядом та іншими суб'єктами державного податкового менеджменту постає найважливіше стратегічне завдання — створення податкового режиму, здатного забезпечити повне і своєчасне справляння податків в достатньому обсязі для фінансування необхідних державних витрат і створити сприятливі умови для пришвидшеного економічного зростання.

Негативними факторами, що вплинули на вирішення цих проблем, стали основні напрями податкової політики в 90-х рр. минулого століття, зокрема:

- орієнтація податкової системи і елементів окремих податків (ставок, податкових баз) на виконання переважно фіскальної функції, що призводить до ефекту зайвої фіскальності (наприклад, високі ставки примушують платників податків ухилятися від оподаткування і приховувати доходи від оподаткування, в результаті бюджет недоотримує необхідних сум);

- орієнтація податкової системи на непрямі форми оподаткування — 65-70 % всіх податкових доходів бюджету припадає на інфляційні, економічні дестимулюючі непрямі податки на бізнес (на виробництво і імпорт);
- надлишковий сукупний тягар нарахованих податків на виробничу сферу (в середньому 45-50 коп. на 1 грн виручки від реалізації продукції);
- надлишковий тиск податкових нарахунків на оплату праці (майже 40 коп. на 1 грн заробітної плати);
- неефективність системи податкових пільг, її відірваність від інвестиційної діяльності.
- Незважаючи на реалізовані останніми роками урядом заходи у сфері реформування оподаткування, ще тривалий час основними пріоритетами ефективної податкової політики залишаться такі її стратегічні напрями:
- проведення реструктуризації і переорієнтація цільової спрямованості податкової системи України. Необхідно змінити структуру податкової системи, виявити «тіньові» фінансові потоки, побудувати оподаткування таким чином, щоб зацікавити підприємства і підприємців у легалізації обсягів виробництва, експорту, продажу і доходів (прибутку, оплати праці, підприємницького і валового доходів). У податковій системі необхідно змінювати співвідношення між непрямі податками на бізнес і прямими прибутковими, особистими податками у напрямку збільшення частки прямих податків до рівня не менше 50 % всіх податкових доходів. Потрібно підвищити значущість майнових податків та змістити акцент на реальне оподаткування в податковій політиці;
- забезпечення зростання податкових надходжень до бюджетів і позабюджетних фондів всіх рівнів виключно за рахунок нарощування обсягів виробництва, продажу та доходів;
- зниження податкового тягара на виробничу сферу до оптимального для України рівня на основі оптимізації податкових ставок і впорядкування податкової бази основних податків, що визначають структуру доходів бюджету.

Для реалізації зазначених стратегічних напрямів ефективної податкової політики необхідно вирішити комплекс таких першочергових завдань:

- встановлення оптимальних ставок основних податків, досягнення кількісної рівноваги між ставками сукупних податкових нарахувань на оплату праці та оптимальною ставкою податку на прибуток;
- зростання значущості ресурсних платежів та підвищення ролі податків штрафного типу за нерациональне природокористування;
- зняття обмежень із податкових пільг інвестиційного характеру, запровадження інвестиційного податкового кредиту, встановлення податкових пільг із лізингу у виробничій і науково-технічній сферах;
- з метою збільшення надходжень із податку з доходів фізичних осіб та інших нарахувань на оплату праці, а також запровадження соціальної політики, встановлення на державному рівні реального розміру мінімальної оплати праці, що відповідає науково обґрунтованому обсягу «споживчого кошика»;
- вживання заходів щодо впорядкування митного регулювання, що перешкоджатимуть витоку капіталу за кордон, ущемлення інтересів вітчизняних підприємств;
- перегляд позиції держави щодо доходів від використання державного майна і власності. Чим більшими будуть неподаткові доходи, тим більшими будуть можливості для зниження податкового тягаря на товаровиробників;
- розвиток інфраструктури процесу справляння податків, що забезпечується шляхом повної автоматизації податкового процесу, впровадження сучасної комп'ютерної техніки та інформаційних технологій для проведення податкового контролю, створення єдиної універсальної бази даних, що включає всіх платників податків України.

2.4. Цінова еластичність податків в управлінні податковими потоками

Державний податковий менеджмент передбачає використання ринкових методів ціноутворення. Дію цінних законів поро-

джує поняття «еластичність попиту і пропозиції». Властивості еластичності попиту і пропозиції характерні для будь-яких цінових понять. Знання та уміле використання теорії цінової еластичності необхідні для управління податковими потоками і побудови раціональної податкової системи.

Ступінь еластичності (нееластичності) попиту і пропозиції впливає на формування ціни послуг держави, робить такий вплив складнішим і багатограннішим. Попит можна вважати еластичним, якщо коефіцієнт еластичності $K_e > 1$, і нееластичним, якщо $K_e < 1$. Еластичність (нееластичність) пропозиції аналогічна властивостям еластичності попиту, тобто якщо пропозиція чутлива до змін ціни, то вона еластична, і навпаки.

Для оцінки зміни податкових надходжень залежно від зміни показників економічного зростання (ВВП, ВДВ, національного доходу тощо) також можна використовувати показник еластичності попиту, який називається коефіцієнтом еластичності податків (K_{e1}). У світовій практиці його зазвичай розраховують за формулою:

$$K_{e1} = \frac{\Delta PC}{PC} \div \frac{\Delta PE}{PE} \quad (2.1)$$

де PC – початковий (базовий) рівень податкових надходжень (усіх податків, окремих їх груп або видів);

ΔPC – приріст перелічених податкових надходжень;

PE – початковий (базовий) рівень економічного показника, що визначається (ВВП, ВДС, національного доходу тощо);

ΔPE – приріст названих показників.

Коефіцієнт еластичності податків відображає зміни податкових надходжень при зміні економічного показника, що визначається на один пункт. Якщо $K_{e1} = 1$, то частка податкових надходжень показника, що визначається, не змінюється. Якщо $K_{e1} > 1$, податкові надходження зростають більш швидкими темпами порівняно із зростанням значень цього показника, а частка податків у ньому також зростає. Якщо $K_{e1} < 1$, то питома вага податкових надходжень знижується. Переважним для економіки вважається значення $K_{e1} \leq 1$.

Використовуючи аналогічний підхід, можна визначити коефіцієнт еластичності пропозиції державних послуг (K_{el}^n). Оскільки такі специфічні послуги можна кількісно виразити лише через обсяг державних витрат, то коефіцієнт еластичності пропозиції набуде такого вигляду:

$$K_{el}^n = \frac{\Delta ДВ}{ДВ} \div \frac{\Delta ПС}{ПС} \quad (2.2)$$

де ДВ – початковий (базовий) обсяг сукупних державних витрат;

$\Delta ДВ$ – приріст державних витрат.

Для суспільства більш вигідним є значення коефіцієнта $K_{el}^n \geq 1$, за умови, що зростання державних витрат спричинює адекватне збільшення маси суспільних благ, тобто витрати приносять реальний економічний, соціальний або інший ефект.

Застосування абсолютних показників не завжди може дати точне уявлення про специфічні цінові взаємозв'язки у ланцюгу державні послуги (витрати) — податки. Тому для аналізу еластичності має сенс також застосовувати відносний ціновий показник частки податків у джерелі їх сплати (у ВВП, ВДВ або національному доході) і систему таких коефіцієнтів.

1. Коефіцієнт еластичності попиту держави на централізовані фінансові ресурси (K_{e2}):

$$K_{e2} = \frac{\Delta ПС_{Д}}{\sum ПС_{Д} \div 2} \div \frac{\Delta ЕП}{\sum ЕП \div 2} \quad (2.3)$$

2. Коефіцієнт еластичності пропозиції джерел сплати податків (K_{e2}^n):

$$K_{e2}^n = \frac{\Delta ЕП}{\sum ЕП \div 2} \div \frac{\Delta ПС_{Д}}{\sum ПС_{Д} \div 2} \quad (2.4)$$

3. Коефіцієнт еластичності попиту на податки стосовно державних витрат (K_{e3}):

$$K_{e3} = \frac{\Delta PC_{д}}{\sum PC_{д} \div 2} \div \frac{\Delta ДВ}{\sum ДВ \div 2}. \quad (2.5)$$

4. Коефіцієнт еластичності пропозиції державних послуг (K_{e3}^n):

$$K_{e3}^n = \frac{\Delta ДВ}{\sum ДВ \div 2} \div \frac{\Delta PC_{д}}{\sum PC_{д} \div 2}, \quad (2.6)$$

де $\Delta PC_{д}$ – зміна (приріст, зниження) частки податкових надходжень у економічному показнику, що визначається, (ВВП, ВДВ, національному доході);

$\sum PC_{д}$ – сума значень частки податкових надходжень у економічному показнику, що визначається, на початок і кінець періоду;

ΔPE – зміна (приріст, зниження) економічного показника (ВВП, ВДВ, національного доходу);

$\sum PE$ – сума економічного показника на початок і кінець періоду;

$\Delta ДВ$ – зміна (приріст, зниження) обсягу державних витрат;

$\sum ДВ$ – сума державних витрат на початок і кінець періоду.

Використання при аналізі еластичності попиту і пропозиції показника податкового тягаря дає змогу більш точно визначити пріоритети податкової політики. Найповніше інтереси суб'єктів оподаткування (держави, юридичних і фізичних осіб) збігаються при значенні еластичності попиту на податки і пропозиції джерел для оподаткування рівному одиниці. При всіх інших значеннях зазначених коефіцієнтів відбувається більшою чи меншою мірою ущемлення інтересів одного з суб'єктів оподаткування на користь інтересів іншого: або відбувається вилучення все більшої частини доходів платників податків за рахунок посилення

податкового тягаря, або держава недоотримує податкових надходжень навіть за умови зростання ВВП і ВДВ у результаті масового ухилення платників від оподаткування.

Позитивним для економіки можна вважати дотримання протягом тривалого періоду стосовно низького рівня нееластичності попиту (зростають і податкові надходження, і відповідний економічний показник, що визначається, останній вищими темпами) або стосовно низької еластичності пропозиції (зростання частки податків у джерелі їх сплати не перешкоджає достатньому зростанню ВВП і ВДВ). І навпаки, негативним можна визнати збереження протягом тривалого часу значення коефіцієнтів еластичності попиту на рівні більше одиниці, а коефіцієнтів еластичності пропозиції — значно менше одиниці. Це свідчить про непродуктивне зростання податкового тягаря, нездатність діючої податкової системи мобілізувати до бюджету достатній обсяг податкових надходжень навіть при зростанні економічних показників через високий рівень податкового тягаря і ухилення від оподаткування. Природною реакцією держави на названі негативні тенденції в економіці повинне бути вживання відповідних заходів щодо зниження податкового тягаря, поліпшення структури податкової системи, перегляду податкових пільг, збільшення рівня сплати податків та інших напрямів підвищення ефективності чинної системи оподаткування.

Згідно з загальною теорією еластичності до чинників, що впливають на цінову еластичність попиту, відносяться: замінюваність, питома вага в доході споживача, вид товару (предмети розкоші і предмети першої необхідності), чинник часу. Всі ці чинники в певній мірі впливають і на еластичність попиту.

1. Велика частина видів суспільних благ (послуг) не може бути абсолютно заміненою іншими в натуральному вигляді. Проте їх грошова оцінка через конкретні суми державних витрат дає змогу проводити часткові структурні заміни (збільшення або зменшення одних витрат за рахунок відповідної зміни інших в рамках сукупних витрат). Тому залишається в силі вплив чинника змінюваності — чим більше замінників (які слугують альтернативою даному виду витрат), тим еластичніший попит.

Чим вища частка податків у ВВП (ВДВ), тим вища, за інших рівних умов еластичність попиту держави на фінансові ресурси, а отже:

- вищий податковий тягар зі всіма негативними наслідками, якщо він більший за межу податкових вилучень;
- вища вірогідність зменшення темпів зростання і абсолютних розмірів податкових надходжень не лише з точки зору збільшення масових спроб ухилення від оподаткування, але і з позиції впливу основного правила еластичного попиту — зниження податкової виручки при підвищенні відносної ціни послуг (частки податків у ВВП або ВДВ).

Таким чином, зазначений чинник еластичності попиту слід в обов'язковому порядку враховувати при встановленні режиму оподаткування та рівня податкового тягара.

3. У складі державних витрат можна умовно виокремити предмети розкоші (додаткові витрати на управління, мілітаризацію та інші подібні витрати понад суспільні потреби, тобто ті, від яких суспільство могло б відмовитися на даний момент без ущемлення суспільних економічних, політичних і соціальних інтересів), та предмети першої необхідності (всі витрати продуктивного характеру, а також першочергові екологічні, соціальні та інші витрати в межах суспільно-необхідного рівня). Загальна спрямованість впливу цього чинника відома: попит на предмети першої необхідності зазвичай нееластичний, а на предмети розкоші еластичний. Тому, чим більше в структурі державних витрат таких, що відносяться до типу «першої необхідності», тим менш еластичним (або нееластичним) буде попит на сукупні державні витрати, і навпаки, з відповідними позитивними і негативними наслідками для економіки.

4. І останній чинник: чим довший період для ухвалення рішення, тим зазвичай еластичніший попит. Особливо великий вплив чинник часу здійснює на еластичність пропозиції (переважно в довготривалому періоді). Обов'язковість виконання в повному обсязі впродовж встановлених термінів доходної і витратної частин державного бюджету та позабюджетних фондів не дає змоги державі (уряду) своєчасно і адекватно реагувати на зміни економічної і ринкової ситуації під час виконання бюджетів. Врахувати ці зміни можна в кращому випадку в наступному фінансовому році, а в гіршому — по закінченню декількох років, а за потреби то і необхідно в цілому провести податкове і бюджетне реформування.

Таким чином, еластичність (нееластичність) попиту і пропозиції слід із більшою користю та в повному обсязі враховувати ще на стадії планування і прогнозування основних розділів та статей доходів і витрат бюджетів всіх рівнів та позабюджетних фондів.

Властивість ступеню еластичності попиту товарів, реалізація яких підлягає акцизному оподаткуванню, здійснює зворотній пропорційний вплив на податкову виручку (податкові надходження). Якщо попит на підакцизний товар є еластичним, то підвищення акцизного податку може спричинити зменшення його надходжень до бюджету, оскільки спричинене цим заходом зростання ціни товару повинне призвести до скорочення обсягів його споживання і виробництва. При нееластичному попиті підвищення акцизів до певного рівня зазвичай супроводжується відповідним збільшенням податкових надходжень, оскільки обсяг споживання такого підакцизного товару або залишиться на тому ж рівні, або зменшиться значною мірою. Отже, в практиці управління податками проблемі еластичності слід приділяти особливу увагу.

2.5. Податкові ризики і управління ними

Фінансовий менеджмент пов'язаний з управлінням фінансовими ризиками. Державний податковий менеджмент не є виключенням. У процесі управління податками слід враховувати чинник ризику, що завжди є присутнім при виконанні бюджетів, в тому числі і податкових.

Податковий ризик держави полягає в імовірності недотримання фактичних податкових надходжень порівняно з плановими (прогнозними) як в цілому з податкових доходів бюджету, так і з окремих видів і групах податків.

Найбільший ступінь ризику за сучасних умов властивий для податкових форм, безпосередньо пов'язаних з оподаткуванням прибутку юридичних осіб і доходів фізичних осіб. Тому ступінь ризику щодо виникнення недоїмок повинен враховуватись при розрахунку планових податкових надходжень, що забезпечить більш точне виконання бюджету. Метою визначення податково-

го ризику є підвищення ефективності управління податками в масштабі країни або її окремої території. Податковий ризик пов'язаний з подією, яка може настати або не настати. У випадку настання такої події можливі три економічні результати:

- нульовий (заплановані і отримані надходження рівні за значенням);
- позитивний (отримання податкових доходів у розмірі, вищому ніж заплановані);
- негативний (недоотримання податкових доходів).

Податкові ризики можна класифікувати за такими змістовними ознаками:

за терміном дії:

- тимчасові — що діють протягом одного бюджетного періоду (року) (наприклад, ризик неврахування податкових пільг, наданих на один податковий рік);
- постійні — багаторічні, циклічні (наприклад, ризик ухилень від оподаткування);

за важливістю результату:

- основні (значні фінансові диспропорції, що спричиняють, наприклад, ризик недоїмки з непрямих податків, особливо ПДВ);
- другорядні — що мають менший вплив (наприклад, ризик прострочення платежів з комунального податку);

за рівнем бюджетної системи:

- ризики державного бюджету;
- ризики місцевого бюджету.

Залежно від причин, що призвели до того або іншого податкового ризику, можна також виокремити такі їх групи.

1. *Податковий ризик економічної кризи*, що виникає в ситуації різкої і важкопередбачуваної зміни економічної ситуації в країні протягом бюджетного року. Такий ризик може призвести до значних змін не лише окремих показників бюджету, а і до повного перегляду всього бюджетного плану.
2. *Податковий ризик інфляції* — найбільш вивчений у сучасній господарській практиці вид ризику, але традиційно застосовується лише в комерційній сфері діяльності. Оцінка ризику інфляції при податковому менеджменті дає змогу забезпечити реальне наповнення бюджетів протягом всього бюджетного року.

3. *Податковий ризик зниження платоспроможності платників податків протягом бюджетного періоду*, що є наслідком скорочення обсягу тимчасово вільних грошових коштів у підприємств і організацій. Зниження платоспроможності платників податків, як правило, носить поступовий характер. Такий ризик полягає в поступовому зростанні заборгованості платежів до бюджету.
4. *Податковий ризик політичної кон'юнктури*, що виникає у випадку, коли період планування збігається з передвиборним періодом. Політичні сили у цей момент можуть використувати бюджет для демонстрації своїх популістських заяв, пропагуючи, зокрема, зростання соціальних витрат. Це впливає на структуру податкових доходів бюджету.
5. *Податковий ризик зміни правової бази*, що виникає при внесенні відповідних змін до податкового законодавства.
6. *Податковий ризик затримки податкових та інших перерахувань*, зумовлений збільшенням термінів проходження платіжних документів у межах банківської системи. В цьому випадку складається складна ситуація, оскільки платник податків вважається таким, що виконав свої зобов'язання перед бюджетом, а бюджет коштів не отримує.

7. *Податковий ризик помилки в плануванні*. Помилкою планування може стати не лише технічна помилка, але і некоректне врахування будь-якої з обставини, значущості та величини перелічених ризиків.

Управління податковими ризиками передбачає прогнозування імовірності позитивного або негативного результату та вживання заходів щодо зниження їх ступеню. Враховуючи те, що податковий ризик визначається імовірнісними показниками, що характеризують можливі фінансові втрати (можливий додатковий дохід), виникає необхідність розроблення спеціальних процедур та методик оцінки і прогнозування розвитку різних ситуацій щодо поведінки суб'єктів управління в умовах таких ризиків.

Управління податковими ризиками передбачає такі дії:

- формування політики управління;
- формування прийомів щодо управління податковими ризиками;
- проведення оцінки податкових ризиків;

- ідентифікацію окремих видів податкових ризиків;
- оцінку інформації, необхідної для визначення рівня податкових ризиків;
- визначення чинників, що впливають на податкові ризики;
- встановлення гранично допустимого рівня податкових ризиків;
- визначення розміру можливих фінансових втрат з окремих видів податкових ризиків;
- вибір і використання внутрішніх механізмів нейтралізації негативних наслідків окремих видів податкових ризиків;
- оцінку результативності нейтралізації податкових ризиків;
- організацію моніторингу податкових ризиків;
- оцінку результативності моніторингу податкових ризиків.

У межах державного податкового менеджменту його суб'єкти повинні обирати таку стратегію податкового управління, яка сприяла б зменшенню податкових ризиків. Органи податкового управління, маючи в своєму розпорядженні інформацію щодо можливого податкового ризику, повинні вживати заходів щодо ефективнішого управління податковими потоками.

Для оцінки величини податкового ризику бюджету використовують статистичні показники: очікуване виконання податкового бюджету та стандартне відхилення його виконання.

Очікуване виконання податкового бюджету визначається за формулою:

$$OB = \sum_{i=1}^n B_i P_i 100\%, \quad (2.7)$$

де OB – очікуване виконання податкового бюджету;

$B_i - i - e$ – виконання податкового бюджету;

P_i – вірогідне відхилення $i - 2\sigma$ виконання податкового бюджету;

n – загальне число можливих варіантів виконання податкового бюджету.

Очікуване виконання податкового бюджету — це середньозважена величина можливих значень його виконання, де ваговими коефіцієнтами є вірогідність їх настання.

Стандартне відхилення виконання податкового бюджету вимірює зміни величини. Із збільшенням стандартного відхилення виконання податкового бюджету, зростає його мінливість і податковий ризик.

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (B_i - B_f)^2 P_i}, \quad (2.8)$$

де σ – стандартне відхилення виконання податкового бюджету;

$B_i - i - e$ – виконання податкового бюджету;

B_f найбільш вірогідне відхилення;

n – загальне число можливих варіантів виконання податкового бюджету.

Квадрат стандартного відхилення виконання податкового бюджету (σ^2) називають дисперсією розподілу виконання бюджету в розмірі податків.

Загальною оцінкою ступеню ризику слугує розмах варіації показника виконання бюджету по податках:

$$R = B_o - B_p, \quad (2.9)$$

де B_o – податковий бюджет за оптимістичною оцінкою;

B_p – податковий бюджет за песимістичною оцінкою.

Значення стандартного відхилення може бути недостатнім при порівнянні ризиків або невизначеностей, оскільки не враховує величину ризику що припадає на одиницю очікуваного виконання бюджету в розрізі податків. З метою визначення відносного ризику бюджету розглядається коефіцієнт варіації (*CV – coefficient of variation*). Коефіцієнт варіації є оцінкою відносної дисперсії (ризик), що припадає на одиницю очікуваного виконання податкового бюджету. Він визначається діленням стандартного відхилення на очікуваний показник виконання бюджету:

$$CV = \frac{\sigma}{B_f} 100, \quad (2.10)$$

де σ – стандартне відхилення виконання податкового бюджету;

B_f – імовірного виконання податкового бюджету.

Чим більше CV , тим більший відносний ризик виконання бюджету в розрізі податків.

2.6. Державне податкове планування і прогнозування

Сутність державного податкового планування. Державне податкове планування повинне забезпечити виконання встановлених законом кількісних та якісних показників у процесі поточного виконання бюджетів і позабюджетних фондів всіх рівнів, а також реалізацію довготривалих напрямків економічної та податкової політики держави. Кінцевою метою державного податкового планування є забезпечення реалізації всіх функцій податків, включаючи максимальний рівень сплати запланованих обсягів податкових надходжень за всіма їх видами.

Державне податкове планування є сукупністю форм і методів визначення економічно обґрунтованих (оптимальних) податкових параметрів і рішень відповідних державних органів управління, спрямованих на реалізацію функцій податків і забезпечення максимально можливого обсягу податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів у межах заданих параметрів податкового потенціалу.

Досягнення мети податкового планування є можливим, з одного боку, за рахунок оптимізації рівня і структури податкового тягаря, складу та структури системи податків і оподаткування на поточний бюджетний рік та перспективу, підтримки високого рівня сплати податків та ефективності податкового контролю, а з іншого — з урахуванням закономірностей зростання фінансових потреб держави. При цьому важливо враховувати і структуру джерел податкових надходжень. В даний час в Україні основні бюджетні надходження забезпечуються за рахунок податків з юридичних осіб, в основному за рахунок непрямих податків, тоді як в більшості розвинених країн навпаки — за рахунок податків з фізичних осіб і прямих податкових платежів. Об'єктивний гра-

ничний рівень податкових вилучень (для кожної країни він є індивідуальним) обмежує можливості держави в зростанні своїх доходів за рахунок збільшення податкового тягара. Тому найважливішою проблемою наукового податкового планування є пошук компромісних рішень, що враховують обидві протидіючі закономірності в конкретних практичних діях державних органів законодавчої і виконавчої влади.

Початком державного податкового планування є розроблення або коригування науково обґрунтованої концепції податкової політики, відповідно до якої вносяться зміни в податкову систему держави, її склад і структуру. Наступним етапом є визначення цілей, завдань і методів їх досягнення, знову ж таки з огляду на стратегічні і тактичні параметри, визначених у податковій політиці.

Цільові податкові напрями формуються на основі бюджетних завдань і параметрів програм соціально-економічного розвитку країни. Основне завдання державного податкового планування полягає в економічному обґрунтуванні кількісних параметрів бюджетних завдань і перспективних програм соціально-економічного розвитку країни в рамках розробленої і законодавчо ухваленої податкової концепції.

Державне податкове планування вирішує такі основні завдання:

- формування правового поля та податкового законодавства;
- побудова раціональної податкової системи з огляду на конкретні соціально-економічні ситуації, що базується на оптимальних параметрах сукупного податкового тягара і структури системи податків;
- оптимізація об'єктів оподаткування та податкової бази;
- розроблення раціональної системи податкових знижок та пільг;
- розроблення податкового бюджету на майбутній фінансовий рік і середньострокову перспективу.

Залежно від періоду, цілей і завдань розрізняють *оперативне* (на місяць, квартал), *поточне* (на один фінансовий рік) і *стратегічне* (довгострокове) *податкове планування*. В основі поточного і стратегічного планування лежать прогнозні параметри податкового потенціалу.

Під *податковим потенціалом* слід розуміти здатність бази оподаткування в межах будь-якої адміністративної одиниці забезпечувати доходи у вигляді податкових надходжень (йдеться не про фактичну суму надходжень, а саме здатність, можливість).

Стратегічний податковий потенціал визначається як прогнозований обсяг сукупної податкової виручки, отриманої у сфері виробництва і обігу після вирахування сукупних витрат. Серед найбільш суттєвих чинників, що визначають стратегічний податковий потенціал виокремлюють обсяг грошової маси в обігу, залежні від нього параметри ВВП, майнові та трудові чинники виробництва, індекси цін, інфляції тощо. Тактичний податковий потенціал визначається як сумарна величина прогнозованого обсягу податкових надходжень, що розраховується з урахуванням стратегічного податкового потенціалу і податкових ставок.

Стратегічне податкове планування перебуває у тісному зв'язку з перспективною оцінкою прибутковості території, тобто з визначенням стратегічного податкового потенціалу. Інструментом, за допомогою якого здійснюється така оцінка, є прогнозування податкових надходжень. Прогнозуванням повинні бути охоплені не стільки самі величини податкових надходжень, скільки їх податкові бази та їх елементи. Стратегічне податкове планування не обмежується лише завданням прогнозування податкового потенціалу, а і орієнтується на оцінку внутрішнього потенціалу системи оподаткування. Цей процес реалізується через сукупність кадрових, законодавчо-нормативних, організаційних та інших його складових, а також через принципи і методи управління податковим процесом. Результатом такої оцінки повинне стати вироблення концепції довгострокового розвитку податкової системи. Поточне податкове планування базується на формуванні плану податкових надходжень на конкретний фінансовий рік і визначенні способів забезпечення передбачених податкових зобов'язань. Точкою відліку при реалізації цього процесу повинне стати ухвалення рішень щодо суспільних пріоритетів на поточний рік за конкретними напрямками і розмірами державних витрат. Поряд з іншими завданнями передбачається забезпечення формування доходної частини бюджетів з урахуванням змін податкового законодавства. Завдання цільового орієнту у вигляді

якісних та кількісних параметрів витратної частини бюджетів обумовлює проблему пошуку податкових і неподаткових джерел покриття запланованих бюджетних витрат, визначення їх співвідношення на конкретний плановий період.

У цілому процес податкового планування на державному рівні можна подати у вигляді наступної послідовності:

- встановлюються цілі, на досягнення яких орієнтована система оподаткування;
- розробляються методи і конкретні заходи з реалізації поставлених цілей;
- розмежовуються податкові повноваження і доходні джерела між органами влади і управління різних рівнів;
- визначаються і встановлюються конкретні пропорції розподілу податків між бюджетами різних рівнів, що складають основу податкового планування;
- складається прогностичний розрахунок загальної суми податків, що справляються на певній території (адміністративній одиниці), результатом має стати забезпечення економічно обґрунтованих планових показників;
- визначаються загальні обсяги податкових надходжень на короткострокову і довгострокову перспективи на основі прогностичних розрахунків зміни прибутковості підприємств, окремих галузей, економіки в цілому на державному і регіональному рівнях.

Необхідно відзначити єдність поточного і стратегічного податкового планування. Без ретельного опрацювання перспектив розвитку оподаткування, здійсненого з урахуванням можливих змін зовнішнього середовища, неможливо розробити реалістичні податкові плани.

Формування та ухвалення податкової концепції як елементу державної податкової політики та податкового планування є результатом пошуку найбільш прийнятного варіанту податкового режиму, обраного з урахуванням передбачуваних соціально-економічних і політичних умов. Слід зазначити, що детальне опрацювання податкових режимів (складу і структури податкових доходів, величини податкових ставок, пільг і санкцій, інших способів забезпечення виконання планових податкових завдань)

є складовою іншого елементу державного податкового менеджменту — державного податкового регулювання.

Методом державного податкового планування слугує оцінка співвідношення податкового потенціалу та фактичних надходжень податків. Як результат, визначаються економічно обґрунтовані обсяги та структура надходжень податків до бюджетної системи в планованому періоді. При цьому податкове планування здійснюється з орієнтацією на обґрунтовано високий рівень мобілізації податків і зборів до бюджетної системи.

Тому податкове прогнозування і планування правомірно розглядати як єдиний процес, в межах якого відбувається регулярне коригування рішень, перегляд заходів щодо досягнення намічених показників на основі безперервного контролю і моніторингу змін.

Сутність державного податкового прогнозування. Прогнозування — це процес, що передбачає випередження відображення дійсності. Хоча прогноз визначає параметри розвитку з достатньою точністю, однак розкриває альтернативи, позитивні і негативні тенденції, суперечності і намічає умови, за яких забезпечується вирішення поставлених завдань. Завданням прогнозу є — формування об'єктивного, достовірного уявлення про процеси, які відбуваються в майбутньому за певних умов. Постійне бачення перспективи дає змогу своєчасно виявити ризики і вжити заходів щодо уникнення негативних результатів.

Податкове прогнозування слугує базою для податкового планування. Основним завданням податкового прогнозування є визначення на заданий часовий період економічно обґрунтованого розміру надходжень податків до відповідного бюджету.

Державне податкове прогнозування, з одного боку, слугує основою для розроблення прогнозу соціально-економічного розвитку країни, суб'єктів господарювання на середньостроковий і довгостроковий періоди з метою своєчасного і обґрунтованого складання проектів державного і місцевих бюджетів на майбутній рік та на середньострокову перспективу для ухвалення необхідних політичних, економічних і соціальних рішень під час виконання відповідних бюджетів. З іншого, податкове прогнозування здійснюється відповідно до прогнозу найважливіших соціально-економічних показників розвитку економіки

та її провідних галузей, таких, як приріст (зниження) ВВП, прибуток в цілому з економіки та в розрізі її галузей тощо, а також показників розвитку економіки суб'єктів господарювання. Ці показники розробляються центральними економічними відомствами: Мінекономіки України, Мінфіном України, НБУ, а також органами місцевого самоврядування.

Прогнозуючи надходження податків, перелічені органи управління орієнтуються на їх максимально високий рівень. Це обумовлено потребами держави та органів влади, на які впливають як об'єктивні (природний приріст населення, необхідність розвитку науково-технічного прогресу, підтримка на належному рівні безпеки і обороноздатності країни, підвищення життєвого рівня тощо), так і суб'єктивні чинники (завищені запити органів влади і управління). Водночас потреби в збільшенні витрат та обумовлене цим орієнтування на максимальне вилучення коштів платників податків мають певні економічні обмеження, які залежать, по-перше, від можливостей економічного зростання господарства країни та його окремих галузей, підвищення ефективності економіки і, по-друге, від рівня податкових вилучень, за межею якого податки можуть не лише здійснювати негативний вплив на розвиток економіки, але і за певних умов призвести до згортання підприємницької діяльності. Тому в процесі податкового прогнозування всі ці чинники повинні неодмінно враховуватися.

Податкове прогнозування повинне відігравати і фактично відіграє важливу роль у виробленні податкової та бюджетної політики держави. У його процесі Міністерство фінансів України, зокрема, ухвалює рішення щодо необхідності внесення змін до податкового законодавства, скорочення витрат за умови, коли можливості збалансування бюджету податковими методами на планований період вичерпані. Тому одночасно з проектом державного бюджету на майбутній рік розробляються проекти відповідних законів щодо змін і доповнень до чинного законодавства у сфері оподаткування.

До податкового прогнозування повинні залучатися також наукові установи, колективи учених, практики, громадські організації, які повинні захищати права платників податків. Залучення їх до цієї діяльності спричинене необхідністю широкою суспіль-

ної підтримки заходів, що пропонуються щодо змін і доповнень до чинного податкового законодавства, використанням їх знань і досвіду, а також зацікавленістю у вдосконаленні податкового законодавства.

Процес податкового прогнозування базується на загально-економічних методах: експертних оцінках, аналізі, кореляції тощо. До того ж вибір методу визначається цілями, що постають на певній стадії податкового прогнозування, часовими обмеженнями, конкретними видами податку.

У процесі податкового прогнозування відбувається пошук оптимального рівня оподаткування, що задовольняє інтереси обох сторін і сприяє досягненню необхідного балансу між їх фінансовими можливостями та інтересами. Як свідчить світовий досвід, при встановленні оптимального рівня податкових вилучень на перший план повинні висуватися економічні стимули розвитку виробництва, тобто інтереси товаровиробника.

Методи державного податкового планування і прогнозування. На практиці неможливо поділити на окремі етапи прогнозування і планування, оскільки вони є взаємозв'язаними і доповнючими один одного процесами. Тому і методи податкового прогнозування та планування неможливо чітко розмежувати. Практично кожен із перелічених нижче методів однаковою мірою може застосовуватись як у процесі прогнозування, так і планування.

У процесі податкового планування (прогнозування) використовуються загальновідомі методи економічного та фінансового планування: балансовий, коефіцієнтів, від досягнутого, нормативний, регресивно-кореляційний тощо. При цьому особливого значення набуває планування податкових баз та об'єктів оподаткування, оскільки від їх достовірності залежить не лише якість податкових планів, бюджетів і прогнозів, але і їх виконання.

Прогнозування за допомогою трендів є одним із простих методів статистичного прогнозування. Методика побудови трендових моделей — це поєднання якісного економічного аналізу і формальних математико-статистичних процедур. Останні включають вибір класу функцій тренда, відбір яких здійснюється з орієнтиром на виявлений тип зміни досліджуваного показника в ретроспективі. Далі за допомогою регресійного аналізу оцінюються параметри функцій тренда, а потім наближеність тренда

до динамічного ряду, що апроксимується, за допомогою декількох формальних критеріїв (коефіцієнта детермінації, залишкової дисперсії, суми квадратів відхилень). Після аналізу залишкового компоненту динамічного ряду на виконання певних вимог обирається функція тренда, за допомогою якої і здійснюються прогнозні розрахунки. Потім здійснюється розрахунок довірчого інтервалу, що дає змогу визначити сферу, в якій з певною вірогідністю слід чекати прогнозовану величину. Допустимість і правомірність використання трендових моделей для прогнозування обумовлюються такими факторами:

- період, для якого побудований тренд, повинен бути достатнім для виявлення тенденції розвитку;
- період, що реалізується, є стійко динамічним і має інерційність;
- не очікується значного зовнішнього впливу на процес, що вивчається, який може значною мірою змінити тенденцію розвитку.

Через нестійкий характер соціально-економічних процесів в Україні та суттєві зміни в податковому законодавстві країни використання трендових моделей для цілей прогнозування є обмеженим і тому може бути прийнятим на короткий термін (короткострокове прогнозування) або як початковий етап комплексної методики прогнозування. У останньому випадку екстраполяційний прогноз інтерпретується як один з гіпотетичних варіантів, з яким зіставляються інші варіанти прогнозу, отримані за допомогою досконаліших методів, зокрема, за допомогою моделей чинників.

Розрізняють *моделі однофакторні* та *багатофакторні*. *Факторні* моделі відображають залежність результативного показника (наприклад, величини податкових надходжень) від динаміки одного або декількох чинників. Моделі чинників, як правило, будуються на основі емпіричних динамічних рядів у вигляді регресійних рівнянь.

Для більш довготривалих прогнозів слід застосовувати інші методи, зокрема, будувати *складні імітаційні моделі*, за допомогою яких можна розраховувати податкові наслідки різних управлінських дій і на цій основі обирати найбільш оптимальні. Можливе застосування *сценарного методу прогнозування*, коли на

основі кількісної і якісної інформації розробляються альтернативні перспективи майбутнього соціально-економічного розвитку країни, регіону або території і на цій основі прораховується податковий потенціал за кожним сценарієм.

У загальному вигляді алгоритм методики визначення надходжень податкових платежів до бюджету можна представити такою формулою:

$$ПН = (ПБ - П)d_{\text{inf}} + З_p - З_{\text{оч}}, \quad (2.11)$$

де $ПН$ – очікувана сума надходження податку в поточному році;

$ПБ$ – база оподаткування поточного року;

$П$ – сума пільг з податку, що набувають чинності у плановому фінансовому році;

d_{inf} – індекс-дефлятор, що враховує інфляційний дохід;

$З_p$ – сума реструктуризованої недоїмки відповідно до чинного законодавства;

$З_{\text{оч}}$ – очікувана сума недоїмки податку на кінець поточного року.

Початковою складовою податкового планування слугує визначення податкової бази за видами податків, розрахунок якої здійснюється в цілому по країні та регіонах.

Прогноз надходжень податків є дослідженням перспективного характеру, що базується на пізнанні і передбаченні об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на надходження податків. Унаслідок цього його результати носять імовірнісний, попередній характер, незважаючи на те, що при його розробленні враховуються реальні економічні умови і процеси, а фундаментом прогнозу слугують комплексні програми економічного і соціального розвитку країни або регіону, які визначають необхідну для цього динаміку змін основних макропоказників. Враховуючи ці обставини при прогнозуванні податкових надходжень цим процесом повинні охоплюватись не стільки самі величини податкових надходжень, скільки їх бази оподаткувань та їх елементи. Зокрема динаміка обсягів виробництва галузей про-

мисловості та інших галузей економіки, індекси цін, валовий прибуток, рівень оплати праці, зміни якісного і кількісного складу підприємств та інші чинники, що визначають величини податків.

Оскільки структура податкових надходжень як по Україні в цілому, так і по регіонах характеризується високою часткою непрямих податків, важливого значення набуває прогнозування надходжень за такими крупними класифікаційними групами, як непрямі і прямі податки. Розглянемо як приклад податкове прогнозування прямих і непрямих податків на основі моделі чинника.

У *прогнозній моделі непрямих податків* (Y_k) в числі фондів як чинники були узяті: загальна сума прибутку (X_1), сума амортизаційних відрахувань (X_2), сума оплати праці (X_3) і валові вкладення в основний капітал (X_4). Співвідношення, на основі якого здійснювалося прогнозування суми непрямих податків, мало наступний вигляд:

$$Y_k = -39,068 - 0,143X_1 + 0,227X_2 - 0,996X_3 + 0,694X_4. \quad (2.12)$$

У *моделі прямих податків* (Y_n) слід використовувати ті ж чинники, тільки замість прямих податків як перший чинник потрібно узяти непрямі податки.

Розглянемо на прикладах розрахунків податку з доходів фізичних осіб, податку на прибуток і ПДВ загальну схему дій при короткостроковому прогнозуванні податкових надходжень. Прогнозування доцільно здійснювати у вказаній послідовності, оскільки величина бази оподаткування з податку на доходи фізичних осіб слугує початковою інформацією для розрахунку прогнозу з податку на прибуток і ПДВ, а ряд складових бази оподаткування з податку на прибуток у свою чергу враховується при прогнозі ПДВ.

Прогноз надходжень *податку з доходів фізичних осіб* здійснюється на основі показників середньомісячної чисельності працівників (зайнятих в цілому у економіці країни або в регіоні, районі відповідно, залежно від масштабу прогнозного завдання),

середньомісячної оплати праці (у країні, регіоні, районі), ставки податку, пільгової частини оплати праці. Основою прогнозу чисельності працівників є показник чисельності згідно з даними статистичних органів за звітний період, що передує прогнозому, з урахуванням можливих змін чинників, що впливають на чисельність зайнятих. До таких чинників належать: зміни обсягів виробництва продукції, продуктивності праці, кількісний склад працюючих, трансформація форм власності підприємств, чинники демографічного порядку тощо.

Сума оплати праці на прогнозований період розраховується як добуток чисельності зайнятих працівників, середньомісячної оплати праці і кількості місяців року. З метою оподаткування її слід скоригувати. У короткострокових прогнозах частку пільгової оплати праці приймають на рівні звітного періоду, оскільки, з одного боку, прямий прогноз пільгової частини оплати праці трудомісткий, а з іншого — як свідчить аналіз ретроспективних даних, ця частка достатньо стабільна в часі.

Прогнозована сума податку з доходів фізичних осіб розраховується як добуток оподаткованої податком оплати праці та ставки податку.

Прогноз *податку на прибуток підприємств* здійснюється з урахуванням чинників, що визначають динаміку прибутку для оподаткування (ВВП, обсяг промислової продукції, загальний обсяг товарообігу, індекси цін промислової і іншої продукції, темпи інфляції, матеріалоемкість, трудоемкість тощо).

Наведемо як приклад одну з пропонованих схем короткострокового прогнозу прибутку на основі інтегрального показника розвитку економіки регіону. Даний показник містить прогнозований приріст обсягів виробництва, індексів цін та інфляційних очікувань. Потім розраховується коефіцієнт відставання прибутку від інтегрального показника, який склався в звітному періоді (як правило, він повинен бути менше одиниці). Прогнозована величина прибутку визначається шляхом коригування показника, що склався в звітному періоді, прибутку на вказаний коефіцієнт відставання. Іноді якісний прогноз, наприклад здійснений окремо за видами діяльності і категоріями платників податків (наприклад, по кредитно-фінансових установах), реалізувати на

практиці буває складно через відсутність необхідної статистичної інформації.

Найбільш складними є прогностні розрахунки *податку на додану вартість*. Це обумовлено відносно великою кількістю чинників, що формують додану вартість, а також іншими обставинами. Додана вартість включає оплату праці працівників матеріальної сфери, що входить до складу витрат виробництва і обігу, нарахування на оплату праці, амортизаційні відрахування, прибуток, акцизи та інші грошові витрати.

Сума оплати праці працівників матеріальної сфери розраховується на основі прогностної величини оплати праці всіх працівників і питомої ваги в ній оплати праці працівників матеріальної сфери, що склалася в звітному періоді. *Сума внесків до фондів державного обов'язкового пенсійного та соціального страхування* розраховується за встановленими ставками від величини прогностного значення сум оплати праці працівників сфери матеріального виробництва.

Прогнозна величина амортизаційних відрахувань розраховується на основі їх звітної величини з коригуванням останньої з огляду на прогнозовані темпи оновлення і вибуття основних фондів, зміни цін на них, інфляційних очікувань та інших чинників.

У розрахунок ПДВ використовується прогностна величина прибутку, одна з схем визначення якої була описана вище.

В основі розрахунків *прогнозованих акцизних надходжень* лежить прогноз обсягів виробництва підакцизних товарів, передбачуваний рівень оптових цін на них і ставок акцизів.

У свою чергу вона повинна бути скоригована на величину доданої вартості за обсягом неоподатковуваних ПДВ операцій. Зазначена частина доданої вартості суттєво залежить від специфіки регіону, спеціалізації підприємств, обсягу експорту продукції тощо. Як правило, коригування доданої вартості здійснюється за відсотковим співвідношенням, що склалося в звітному періоді між доданою вартістю, що не оподатковується ПДВ та загальною сумою доданої вартості. Прогноз суми ПДВ здійснюється на основі середньої розрахункової ставки податку.

Державне податкове бюджетування. Всі елементи і результати державного податкового менеджменту як і власне сам про-

цес управління можуть бути представлені в податковому бюджеті держави (на рівні країни та її регіонів).

Як будь-який інший бюджет, податковий складається з доходної та витратної частин, в яких відображаються вхідні і вихідні податкові потоки. Традиційно податковий бюджет держави в доходній частині включає планові або фактичні податкові доходи, а у витратній частині — всі податкові витрати, пов'язані з адмініструванням податків. Проте для цілей податкового менеджменту така структура податкового бюджету не є доцільною.

Податковий бюджет держави повинен відображати мету, завдання і результат державного управління оподаткуванням. У доходній частині повинні відображатися не загальні податкові доходи, а лише та їх частина, яка є результатом заходів державного податкового менеджменту, тобто додаткові податкові доходи, надходження яких є результатом зусиль суб'єктів управління. Поряд з цим повинна бути переглянута і витратна частина податкового бюджету, в яку слід включати всі витрати, пов'язані з обслуговуванням, плануванням, оптимізацією і контролем у сфері оподаткування. У податковому бюджеті повинен знайти відображення податковий прибуток (збиток) як кінцевий результат управління податковими потоками, а також ефективні рішення щодо його використання.

Податковий бюджет держави — це інструмент, метод планування. Проте необхідно складати і звітні податкові бюджети за фактичними показниками руху податкових потоків. Показники і результати планового та фактичного бюджетів порівнюються, аналізуються, і на цій основі знову ж таки ухвалюються відповідні рішення.

Таким чином, **податковий бюджет держави** є балансом вхідних і вихідних податкових потоків, або балансом податкових доходів держави (додаткових податкових доходів від проведення заходів державного податкового менеджменту) та його податкових витрат (витрат, пов'язаних з обслуговуванням, організацією, плануванням, оптимізацією і контролем у сфері оподаткування та орієнтованої на кінцевий результат управлінської діяльності).

Податковий бюджет держави не має законодавчої сили і не затверджується як звичайний бюджет. Цей документ виконує лише управлінську функцію. На рис. 2.1. представлена *модель*

податкового бюджету, орієнтованого на результат, яка є найбільш пристосованою для цілей державного податкового менеджменту.

Представлена модель податкового бюджету дає змогу оцінити результативність сукупних дій суб'єктів державного податкового менеджменту у сфері оподаткування, тобто складаючи, виконуючи і аналізуючи такий бюджет, можна прослідкувати ефект від конкретних управлінських рішень, від заходів реформування у сфері оподаткування.

Податковий бюджет, точніше, результати управління податками, безпосередньо пов'язані з управлінськими рішеннями у сфері державних витрат.

Податкове бюджетування на макрорівні передбачає не лише складання певного плану податкових надходжень, а обумовлює їх залежність від майбутніх результатів.

Таким чином, в податковому бюджетуванні, по-перше, визначається фінансовий результат від управління податками в певному періоді; по-друге, ухвалюються оптимальні рішення щодо вкладення та оцінюється результат від використання отриманого податкового прибутку за різними напрямками, тобто не лише визначаються напрями фінансування тієї або іншої статті витрат, а здійснюється подальша оцінка кінцевого результату такого фінансування.

Додатковий фіскальний ефект повинен приносити додатковий економічний або інший ефект у вигляді приросту (обсягу та якості) суспільних благ. Ефективний державний податковий менеджмент сприяє досягненню мети державного фінансового господарства та забезпеченню податкової рівноваги на основі найповнішої реалізації функціональних можливостей податків. Все це повинно знаходити відображення в податковому бюджеті.

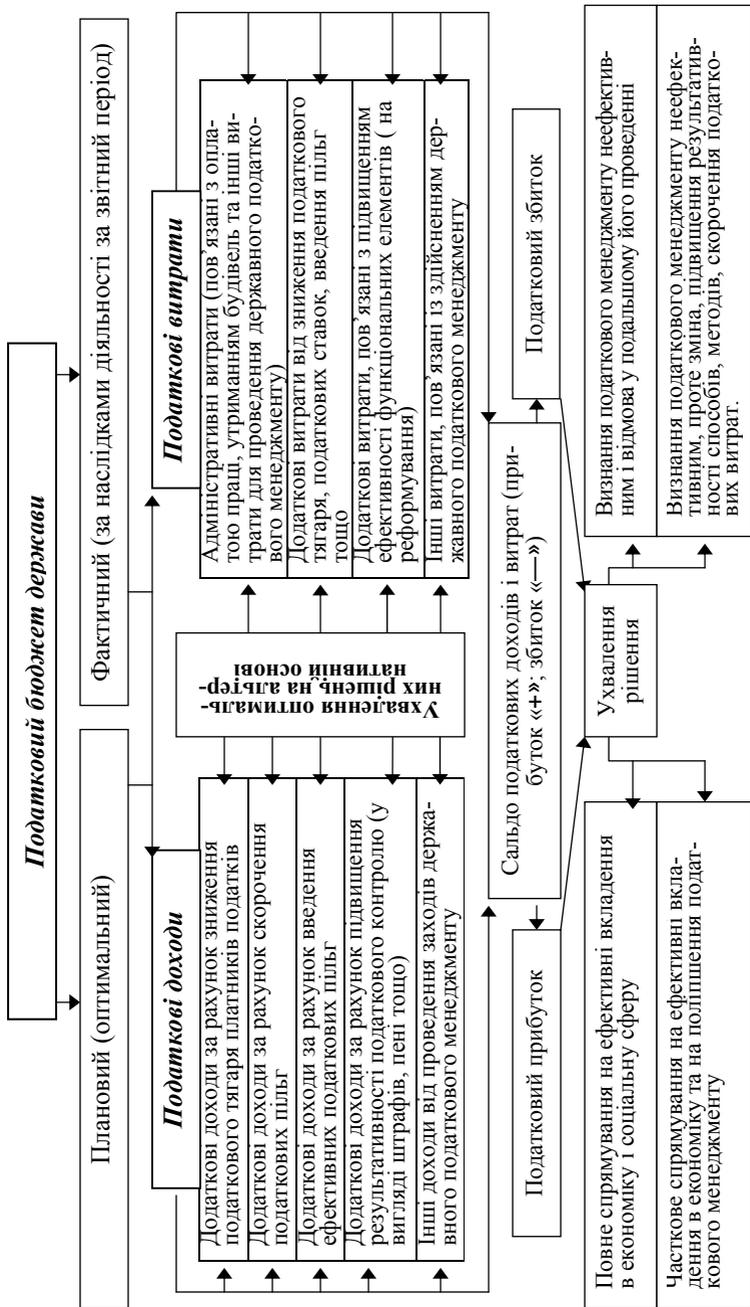

Рис. 2.1. Модель податкового бюджету держави

Ефективний податковий бюджет — це бюджет, який забезпечує максимальний фіскальний, регулюючий і контролюючий ефект на базі оптимізації сукупного податкового тягара і ставок основних податків.

2.7. Державне податкове регулювання

Сутність державного податкового регулювання. *Державне податкове регулювання* є системою спеціальних прийомів, методів та інструментів управління оподаткуванням і податковими потоками, спрямованих на цілеспрямоване втручання держави в ринкову економіку відповідно до ухвалені нею концепції економічного зростання.

Кінцевою метою державного податкового регулювання є створення умов для збільшення податкових надходжень до бюджету країни на базі зростання виробництва, продажу та доходів економіки (економічного зростання) шляхом впливу на різні сфери господарювання та економіку в цілому.

Особливостями державного податкового регулювання є наявність чіткої макроекономічної стратегії та усвідомлений вплив на економіку, яка перебуває у безперервному розвитку і відносно постійною в часі. Податкове регулювання охоплює не окремі підприємства, а усю економіку в цілому та її сегменти.

Податки виступають найважливішим інструментом регулювання ВВП і національного доходу країни. Під час розподілу і перерозподілу ВВП та національного доходу реалізуються фіскальна і регулююча функції податків. Держава, формуючи податковими методами свої доходи, цілеспрямовано впливає на економіку, темпи зростання і структуру ВВП.

Податки впливають на капітал на всіх стадіях його кругообігу. При виконанні своїх функцій вони здійснюють вплив на інвестиційні процеси, прискорюючи або уповільнюючи їх. Система податкового регулювання впливає на інвестиційний попит і пропозицію через механізми непрямого оподаткування і податкових пільг інвестиційного характеру. Світовою практикою накопичений багатий досвід регулювання джерел інвестицій шляхом застосування різноманітних податкових преференцій при оподаткуванні доходів ком-

паній. Це дає змогу державі контролювати масовий попит і пропозицію не лише на товари, але і капітал, оскільки прибуток є основою попиту і кінцевим результатом функціонування капіталу.

Вплив податків на економіку відбувається не прямо, а опосередковано. Як інструменти розподілу і перерозподілу ВВП та національного доходу, вони здійснюють свій вплив із певним запізненням стосовно темпів економічного зростання. Принцип зворотного зв'язку податків може бути ефективним тільки за умови своєчасного вживання відповідних заходів податкового регулювання. Проте податки виступають центральною ланкою державних програм антициклічного розвитку економіки. З метою вирівнювання темпів економічного зростання багато країн використовують податковий механізм для антициклічного регулювання попиту і пропозиції (їх стимулювання в період депресії і обмеження в період граничного економічного підйому). Оскільки податкові надходження відстають певною мірою від обсягів та темпів зростання виробництва, автоматичне зростання податків може призвести до депресії у виробництві і навіть до його спаду. У цій ситуації вживаються заходи щодо зниження податків з метою підвищення стимулів до інвестування.

Податкове регулювання повинне активно впливати на структуру суспільного відтворення. За допомогою податкового механізму держава створює необхідні умови для прискореного накопичення капіталу в найбільш пріоритетних галузях, які визначають науково-технічний прогрес, а також в малорентабельних, але життєво необхідних сферах виробництва і послуг. У світовій практиці непоодинокі випадки, коли податкові пільги надаються переважно тим фірмам, які діють у рамках ухвалені державної економічної програми.

Податковий механізм використовується для вирівнювання регіонального рівня розвитку країни, стимулюючи прискорене зростання в економічно слабозрозвинених регіонах і територіях шляхом створення сприятливішого податкового режиму для підприємств, що здійснюють там діяльність, вільних економічних зон з нижчим рівнем оподаткування тощо. Слід відмітити, що для України це нетрадиційні методи територіального вирівнювання. Для цілей останнього використовується система міжбю-

джетного регулювання, в якій провідну роль відіграють регулюючі податки.

Податкове регулювання стосується також соціальної сфери. Це стосується екології, соціальної інфраструктури, соціального захисту населення. Витрати фірм, що фінансують подібного роду заходи, як правило, виключаються з оподаткованого прибутку. Страхові внески до державних фондів соціального та пенсійного страхування України безпосередньо слугують джерелом та інструментом реалізації державної соціальної політики. За їх рахунок здійснюється виплати пенсій та допомоги, підтримуються малозабезпечені верстви населення. Платежі за використання природних ресурсів та штрафні санкції за понадлімітне їх використання є найважливішими інструментами регулювання процесів охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування.

Через систему непрямого і прибуткового оподаткування держава регулює особисте споживання і платоспроможний попит населення шляхом встановлення податкових соціальних пільг, комплексу ставок при оподаткуванні доходів фізичних осіб, звільнення від оподаткування (повного або часткового) окремих видів особистих доходів і груп споживчих товарів першої необхідності (зокрема, використання знижених ставок ПДВ). Через регулювання платоспроможного попиту населення держава впливає на виробництво і пропозицію товарів та послуг, на особисті заощадження та споживання.

Інструментарій державного податкового регулювання. В світовій практиці відомі такі найбільш поширені *методи державного податкового регулювання*:

- зміна складу і структури системи податків;
- заміна одного способу або форми оподаткування іншими;
- зміни і диференціація ставок податків;
- зміна податкових пільг і знижок, їх переорієнтація за напрямками, об'єктами і платниками;
- повне або часткове звільнення від податків;
- відстрочення платежу або списання заборгованості;
- зміна сфери поширення податків.

У сфері державного податкового регулювання економіки особливе місце займає оптимізація складу і структури системи податків, рівня і структури податкового тягаря та податкових ставок. Суть цього процесу полягає в досягненні податкової рівноваги між ціною, фіскальною і регулюючою функціями. Побудова раціональної податкової системи залежить від її економічно обґрунтованої внутрішньої структури і перш за все від параметрів податкових баз і ставок.

Залежно від способів впливу державне податкове регулювання поділяється на дві сфери:

- податкове стимулювання;
- податкові обмеження.

Податкове стимулювання базується на політиці низьких податків, оптимізації складу і структури системи податків, рівня податкового тягаря та ставок окремих податків, а також на використанні системи податкових пільг і преференцій. Податкове стимулювання повинне цілеспрямовано впливати на економіку в цілому, окремі її сфери, галузі і соціальні процеси, а також на економічну поведінку платників податків. Основною формою податкового стимулювання є податкове пільгування.

Податкові обмеження — менш поширена сфера державного податкового регулювання, оскільки вони повинні стримувати розвиток окремих галузей економіки та інвестиційну активність, переважно з метою недопущення кризи перевиробництва, що рідко трапляється в сучасній економіці. Це не загрожує найближчими роками та на перспективу Україні. Податкові обмеження базуються на політиці високих податків із використанням у цілому і, зокрема, високих податкових ставок, збільшенням переліку податкових платежів, відміною податкових пільг тощо. Тому основний акцент у податковому регулюванні слід поставити на податковому стимулюванні у формі податкового пільгування.

Важливо не допускати переважання поточних фіскальних інтересів держави над стратегією економічного зростання. Податкові пільги, що надаються суб'єктам господарювання в Україні слід не скасовувати, а глибоко реформувати, систематизувати, упорядковувати, розраховувати їх економічний ефект, контролювати вибірковий характер та цільове їх використання. Світова практика свідчить, що держава зазвичай застосовує пільги в тих

галузях, в прискореному розвитку яких вона має потребу на відповідному етапі свого розвитку, залежно від політики, що проводиться у сфері економіки, науки, соціальной сфері тощо. Аналіз податкового законодавства свідчить, що зі всієї маси податкових пільг на стимулювання інвестицій спрямована лише незначна їх кількість, що викликає сумнів щодо орієнтації державної політики на економічне зростання. Податкове стимулювання інвестиційних процесів, зовнішньоекономічної діяльності здатне позитивно вплинути на всю структуру господарського комплексу країни. Поточне податкове регулювання за всієї мобільності може бути успішним лише за умови дотримання принципових установок системи оподаткування в цілому, визначених законодавчо на тривалу перспективу.

Підставою для надання пільг можуть бути: матеріальний, фінансовий, економічний стан платника податків; особливі заслуги громадян; необхідність розвитку окремих сфер і суб'єктів виробництва, регіонів країни; соціальний, сімейний стан громадян тощо.

Залежно від того, на зміну якого елемента оподаткування спрямовані податкові пільги, їх поділяють на три види:

- податкові пільги у вигляді повного або часткового звільнення від сплати податку та пільги у вигляді зниження ставки податку;
- податкові знижки;
- податкові кредити.

До податкових пільг у вигляді повного або часткового звільнення від сплати податку відносяться пільги, які звільняють від оподаткування окремі об'єкти або групи потенційних платників податків. Наприклад, податком з доходів фізичних осіб не оподатковуються пенсії, стипендії (в межах встановленого законодавством рівня); ПДВ не обкладаються банківські операції і операції зі страхування і перестраховування, звільняються від податку суб'єкти спеціальних податкових режимів тощо. Використання податкових пільг у вигляді зниження ставок податків — також є достатньо поширеним прийомом, що використовується при оподаткуванні ПДВ, податком з доходів фізичних осіб. До цієї групи пільг належать також: податкова амністія — анулювання (списання) безнадійної податкової заборгованості окре-

мих груп платників податків; податкові канікули — звільнення окремих платників податків на певний період від сплати окремого виду податку.

Податкові знижки (податкові вирахування з податкової бази) — це пільги, спрямовані на скорочення податкової бази. Знижки зазвичай пов'язані з витратами платників податків, що зменшують податкову базу. До них відносяться, зокрема, податкові вирахування з податку з доходів фізичних осіб у вигляді податкового кредиту, перенесення збитків на майбутнє (зменшення податкової бази на суму збитків, отриманих у попередньому податковому періоді) з податку на прибуток. Знижки поділяються на лімітовані (розмір яких обмежений) та нелімітовані (податкова база може бути зменшена на суму певних витрат).

Податкові кредити — це пільги, спрямовані на зменшення податкового окладу (суми податку). Податкові кредити як особливу групу податкових пільг і преференцій можна поділити на такі види:

- вирахування, залік, повернення раніше сплаченого податку (наприклад, податковий кредит з ПДВ);
- залік або повернення сум надміру сплачених авансових платежів тощо;
- відстрочення або розстрочення (зміна терміну сплати податку за наявності підстав на термін від одного до дванадцяти місяців відповідно з одноразовою або поетапною сплатою платником податків суми заборгованості на умовах податкового кредиту).

Існує загально визнана думка, що надмірно високий рівень податків — це негативне явище, що призводить до спаду виробництва, зниження підприємницької активності, трудової і інвестиційної ініціативи, а також масового прагнення суб'єктами господарювання до приховування доходів, посилення соціальної напруженості та інфляційних процесів. Така постановка питання відображала до останнього часу сучасну дійсність України: високий рівень податків при порівняно низьких темпах зростання виробництва зі всіма наслідками. Останнім часом уряд України вживав певних заходів щодо реального зниження податкового тягаря (знижено ставку податку на прибуток з 30 % до 25 %, запроваджено податок з доходів фізичних осіб з єдиною ставкою

15 % на відміну від прогресивного оподаткування прибутковим податком, запроваджено фіксований сільськогосподарський податок, єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу). Водночас зростає потреба в значному зростанні державних витрат, а відповідно і доходних джерел шляхом збільшення податкових надходжень. У цьому полягають основні труднощі встановлення оптимальних рівнів податкових ставок. Це і є основним завданням державного податкового менеджменту.

2.8. Напрями розвитку державного податкового менеджменту

Успішне проведення податкової політики держави залежить від раціонального податкового законодавства та ефективності системи державного податкового менеджменту. Державний податковий менеджмент це процес, що повинен поєднувати інтереси держави та суб'єктів господарювання. Тому від грамотного їх поєднання залежать якість та ефективність управління оподаткуванням на загальнодержавному рівні.

У цілому підвищення ефективності державного податкового менеджменту, його розвиток повинні зводитися до зростання результативності заходів щодо всіх функціональних напрямів менеджменту: організації, планування, регулювання та контролю.

У сфері організації державного податкового менеджменту перш за все повинна бути створена організаційна структура, яка має чітко сформульовані повноваження без дублювання. Заходи організаційного характеру мають на меті усунення недоліків у взаємодії контролюючих і правоохоронних органів, їх окремих підрозділів. До них слід віднести і заходи, спрямовані на розвиток міжнародної співпраці органів податкового контролю.

У сфері державного податкового планування слід переходити до планування бюджету витрат. Ефективність податкового управління може бути досягнута лише за умови, що воно буде орієнтоване на максимум суспільних благ (державних послуг), що виражаються вартістю в оптимальній величині державних витрат за оптимальних параметрів сукупного податкового тягаря.

Першочергове значення при податковому плануванні має економічне обґрунтування податків, адже обов'язкові платежі не можуть бути довільними. Податки повинні бути ефективними з точки зору «самоокупності», тобто суми надходжень з кожного окремого податку повинні перевищувати витрати на його адміністрування. Крім того, при встановленні податків необхідно враховувати наслідки як для бюджету або певної галузі економіки, так і для конкретного платника податків. Для підвищення ефективності державного податкового менеджменту у сфері податкового планування потрібно налагодити систему прогнозування з урахуванням стратегічних цілей національної економіки і наявних програм соціально-економічного розвитку регіонів. В Україні досі немає системи податкового прогнозування, проте важливим є закріплення функціональної відповідальності з проведення моніторингу в податковій сфері за конкретним державним органом. Крім того, в Україні поки що не створена єдина інформаційна база податкової звітності, яка відображала б зміни макроекономічних показників по регіонах і в цілому по країні. За сучасних умов суб'єкти господарювання рахують майбутні доходи за власною методикою, тоді як при прогнозуванні та плануванні необхідно застосовувати систему державних мінімальних соціальних стандартів (яка поки що залишається у стадії розроблення).

При плануванні даних із гіпотетичних і середньостатистичних платників податків має місце високий відсоток погрішностей. У прогнозах важко врахувати всю різноманітність існуючих взаємозв'язків і взаємозалежностей, що виникають при оподаткуванні. У розвинених країнах чималих успіхів досягнуто завдяки застосуванню мікроімітаційних моделей очікуваних надходжень доходів до бюджету. Їх перевага полягає в тому, що інформаційною базою слугують фактичні дані економічних суб'єктів. Але оскільки податкова звітність є документами для службового використання, її конфіденційність охороняється законом. Використовувати цю інформацію можуть лише органи, які повинні займатися аналітичною роботою та прогнозуванням. Мікроімітаційні моделі дають змогу встановити, як впливає зміна податкового законодавства на населення та юридичні особи. У даних моделях отримані дані екстраполюються на перспективу з урахуванням майбутніх змін,

тим самим розраховується податковий бюджет держави і майбутні бюджетні надходження в казну.

Державне податкове регулювання як частина податкового менеджменту також потребує змін. Ефективність податкового регулювання статистичними методами відобразити досить складно. В кінцевому рахунку результативність заходів державного втручання в економіку податковими методами визначається збільшенням доходів бюджету на основі зростання виробництва і споживання, доходів підприємств і населення. Тому вплив окремих податків і всієї податкової системи в цілому на соціально-економічний розвиток суспільства також можна оцінити (хоч би опосередкованим чином) шляхом їх порівняння з кількісними і якісними показниками економічного зростання (ВВП, національного доходу, прибутку, доходів і витрат населення, інвестицій тощо). Динаміка зміни податків, як правило, дещо відстає від тенденції динаміки зміни показників економічного зростання. Це ускладнює оцінку регулюючої і стимулюючої ролі податків. Зазвичай вважають, що чим більше це відставання в часі, тим нижча ефективність податкових заходів впливу.

У зв'язку з податковим регулюванням процесу відтворення в цілому, окремих його сторін і сфер господарсько-фінансової діяльності постає питання щодо оптимізації податкових ставок. Тільки на цій основі можливе забезпечення податкової рівноваги, що передбачає якнайповнішу реалізацію на практиці всіх функцій податків відносно доходів держави і інтересів платників податків. Проблема оптимізації податків безпосередньо пов'язана з питанням податкової межі та можливості її кількісного вимірювання.

Наукове обґрунтування та раціональне практичне застосування податкових меж повинне створити економічну основу процесу оптимізації як всієї податкової системи в цілому, так і окремих видів податків. Державне втручання у відтворювальний процес повинне обмежуватись науково і практично обґрунтованим розміром податкових ставок, які відображають певний суспільно-необхідний рівноважний їх рівень. Це дає змогу податкам залишатися дієвим фіскальним та регулюючим інструментом. Оптимізація ставок основних податків дає змогу порівнювати поточні і довготривалі потреби з реальними можливостями їх

задоволення. Оптимальними можна вважати ставки податків, які за сучасних умов виробництва, обігу і споживання забезпечують максимально можливі обсяги надходжень доходів до бюджету. Зростання рівня їх сплати базується на поступовому розвитку виробництва, зростанні інвестицій, доходів, підприємницької та трудової активності в суспільстві.

Для обчислення оптимального рівня ставок необхідно вірно визначити критерії їх оптимізації та виокремити зі всієї маси державних витрат найбільш суттєві з метою повного забезпечення їх доходними джерелами за оптимальних ставок податків.

Шляхом факторного аналізу та методів математичного моделювання були отримані наступні стратегічні рівні податкового тягаря (частки податків у ВВП) для України: мінімальна межа оподаткування до ВВП — 14 %; максимальна межа податкових вилучень — 21 %; оптимальне (рівноважне) значення податкового тягаря — 17-18 % . При проведенні політики зниження податкового тягаря в Україні не можна опускати його нижче 14 % ВВП, оскільки це спричинить непоправні втрати для бюджету. Саме на названі макроекономічні параметри і слід орієнтуватися при податковому реформуванні на найближчих три — п'ять років.

Не варто забувати, що податки знижують не для того, щоб вже наступного року отримати ще більше доходів, а для того, щоб дати позитивний сигнал економіці, тобто надати можливість підприємствам нарощувати ріст виробництва та розширювати майбутню податкову базу. Тільки через декілька років при проведенні послідовної податкової і структурної політики та за умови, що економіка повірить уряду, можна чекати зниження впливу капіталу за кордон, скорочення «тіньового» сектора і зростання податкових надходжень.

Далекі від досконалості існуюча система та порядок застосування податкових санкцій. Український уряд постійно посилює їх, але заборгованість з податкових платежів не стає від цього меншою. Штрафи все більшою мірою перетворюються з контрольно-регулюючого інструменту у важливе, стабільне джерело державних доходів. Це ненормальне явище, яке примушує замислитись та переглянути контрольну складову державного податкового менеджменту.

Напрями розвитку державного податкового контролю пов'язані з боротьбою з незаконним ухиленням від оподаткування. До того ж державний бюджет недоотримує належних йому коштів, що призводить до обмеження у витратах. Найголовніше, що ухилення від оподаткування завжди супроводжується зростанням «тіньової» економіки. Цей процес розпочинається тоді, коли витрати на приховування доходів та ухилення від оподаткування стають меншими за можливу економію на податках. Тобто, якщо витрати платника податків на заходи щодо ухилення від оподаткування з урахуванням ризику виявлення даних фактів та застосування податкових санкцій нижчі за суми податків, що підлягають сплаті до бюджету, то ухилення стає економічно доцільним. Тому одним із ключових завдань державного податкового менеджменту є встановлення оптимального рівня податкового навантаження для економіки. Масштаби прихованого сектора економіки впливають на реалізацію податкового потенціалу в доходах бюджетів. Крім того, це ускладнює процеси прогнозування і аналізу податків, оскільки стають необхідними додаткові розрахунки та коригування на рівень прихованої економіки.

За оцінками фахівців, Україна входить до переліку країн з достатньо розвиненою «тіньовою» економікою. За даними Міністерства економіки України обсяг «тіньової» економіки становить 45-50 % національного ВВП. Для цілей податкового менеджменту оцінка наявних в «тіньовій» економіці фінансових ресурсів та їх галузева структура є актуальними з точки зору управління ставками оподаткування і здійснення оперативної роботи податкових та правоохоронних органів. «Тіньову» економіку слід розглядати як сукупність прихованої, неформальної і нелегальної економічної діяльності. При цьому прихована економіка трактується як законна економічна діяльність, яка приховується з метою ухилення від сплати податків. У зв'язку з цим рівень саме прихованої економіки свідчить про ступінь негативного впливу надмірного вилучення частини новоствореної вартості у вигляді податків. Звичайно, весь обсяг прихованої економіки не можна ототожнювати з високим податковим навантаженням, проте сучасне ухилення від сплати податків шляхом приховування або зменшення результатів економічної діяльності набуло досить суттєвих масштабів.

Для цілей державного податкового менеджменту велике значення мають структурний склад прихованого сектора, його кількісна оцінка та втрати податкових доходів в короткостроковому і довгостроковому аспектах. Тактичні завдання податкового менеджменту повинні попереджати негативні тенденції розвитку прихованого сектора у тій або іншій галузі економіки; стратегічні — зниження частки прихованого сектора шляхом економічного стимулювання і управління податковим навантаженням.

У результаті скоєння злочинів у сфері оподаткування податки фактично не виконують свого суспільного призначення. До конкретних негативних наслідків масового ухилення від сплати податків належать:

- недоотримання бюджетами коштів, що призводить до скорочення доходної частини та сприяє зростанню дефіциту державного бюджету;
- встановлення в результаті ухилення окремих підприємств від сплати податків нерівності між добросовісними платниками податків та порушниками податкового законодавства, що не відповідає принципам ринкової конкуренції;
- порушення принципу соціальної справедливості, оскільки неплатники податків переносять додатковий податковий тягар на тих, хто добросовісно виконує свої податкові зобов'язання.

Поряд із цим можна також відзначити, що суспільна небезпека цих злочинів виявляється в порушенні балансу інтересів держави, суб'єктів економіки та окремих соціальних груп, у деформації та зниженні темпів економічного розвитку.

На сьогодні постає проблема зміцнення взаємодії контролюючих та інших державних органів, оскільки, незважаючи на різні повноваження та різні методи роботи, кінцева мета їх є спільна — захист інтересів держави, бюджету.

Найважливіше місце у сфері контролю повинне бути відведене заходам щодо зниження податкової заборгованості. Для зниження заборгованості платників з податкових платежів поряд з реструктуризацією і списанням безнадійної заборгованості на зріла необхідність реалізації на практиці наступних першочергових заходів:

- надання податковим органам права безспірного стягнення заборгованості по платежах до бюджету боржників з їх дебіторів;
- організації на аукціонах продажу податкових боргів підприємств;
- посилення контролю за практикою здійснення розрахунків за реалізовану продукцію через рахунки спеціально створюваних структурних підрозділів і «третьох осіб»;
- законодавчого забезпечення першочерговості податкових платежів при встановленні порядку списання коштів із рахунків підприємств-боржників;
- розширення практики погашення заборгованості за рахунок майна боржників;
- реалізації на практиці можливості здійснення процедури банкрутства за наявності стійкої заборгованості з податків;
- повної відмови від залікових схем сплати податків до бюджету, оскільки вони викликають зростання відстрочених недоїмок;
- розроблення механізму можливої оплати податків за рахунок коштів, отриманих від продажу акцій підприємств-боржників, включаючи випуск і продаж нових акцій.

У даний час створюється система адміністрування найбільших платників податків, частка яких становить понад 50 % доходної частини консолідованого бюджету.

Було б доцільним обмежити можливості реєстрації новостворюваних підприємств — суб'єктів малого підприємництва особами, які не ліквідували раніше створені організації, що мають заборгованість перед бюджетом, а також ввести спрощений порядок ліквідації організацій, що не подають звітності в податкові органи або декларують «нульові» доходи.

Питання і завдання для самоперевірки:

- 1. У чому полягає мета правового регулювання податкових відносин? Назвіть складові податкового права.*
- 2. У чому полягає відмінність між поняттями «податкова система» і «система податків»?*
- 3. Вкажіть основні типи податкової політики. В чому полягають їх основні відмінності. Обґрунтуйте найбільш пріоритетні напрямки розвитку податкової політики та державного податкового менеджменту для сучасної України? Відповідь обґрунтуйте.*
- 4. Вкажіть мету державного податкового планування?*
- 5. У чому полягають особливості державного податкового регулювання?*
- 6. Охарактеризуйте податковий бюджет держави та його значення в системі податкового менеджменту.*
- 7. Охарактеризуйте сутність державного податкового контролю.*

Розділ 3. СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

3.1. Основні етапи та процедури податкового адміністрування

Податкове адміністрування — це система заходів і прийомів, обумовлена нормами чинного законодавства, яка забезпечує мобілізацію надходжень до бюджетів всіх рівнів і державних цільових фондів.

Об'єктом податкового адміністрування є фінансові відносини між платниками податків та державними та контролюючими органами щодо нарахування та сплати податків, зборів та обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових фондів.

Суб'єктом податкового адміністрування виступають держава у особі її органів та платники податків.

Основними процесами податкового адміністрування є:

- реєстрація та облік платників податків;
- оброблення податкових декларацій;
- облік платежів (податкові зобов'язання);
- обслуговування платників податків;
- податковий аудит;
- апеляції платників податків;
- погашення податкового боргу.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про порядок погашення податкових зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» контролюючими органами є:

1) митні органи — стосовно акцизного збору та податку на додану вартість (з урахуванням випадків, коли законом обов'язок з їх стягнення або контролю покладається на податкові органи), ввізного та вивізного мита, інших податків і зборів

(обов'язкових платежів), які відповідно до законів справляються при ввезенні (пересиланні) товарів і предметів на митну територію України або вивезенні (пересиланні) товарів і предметів із митної території України;

2) органи Пенсійного фонду України — стосовно збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;

3) органи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування — стосовно внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, у межах компетенції цих органів, встановленої законом;

4) податкові органи — стосовно податків і зборів (обов'язкових платежів), які справляються до бюджетів та державних цільових фондів, крім зазначених вище.

Права та обов'язки суб'єктів податкового адміністрування

Обов'язки платника податків щодо оподаткування та взаємовідносин з органами державної податкової служби полягають у такому:

- отримати документ, що підтверджує взяття його на облік в органі державної податкової служби;
- визначитися, за якою системою оподатковуватиметься;
- визначитися з переліком податків і зборів, що повинен сплачувати;
- повідомити про відкриття або закриття рахунків у фінансових установах;
- здійснити у разі необхідності реєстраційні дії, пов'язані зі специфікою адміністрування окремих податків (реєстрація платника ПДВ, акцизного збору, єдиного податку);
- здійснити у разі необхідності реєстраційні дії, пов'язані з окремими видами діяльності (патентування, ліцензування, реєстрація РРО, книги обліку доходів та витрат);
- вести податковий облік;
- самостійно обчислювати податкові зобов'язання;
- правильно заповнювати та вчасно подавати податкові декларації та розрахунки;
- своєчасно та в повному обсязі сплачувати належні податкові платежі до бюджетів та державних цільових фондів;

- допускати посадових осіб органів ДПС до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів або пов'язані з утриманням об'єктів оподаткуванням, а також для перевірок із питань обчислення і сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

Крім перелічених обов'язків, платник податків мають права, який вони набувають у зв'язку з виконанням покладених обов'язків, зокрема:

- подавати органам ДПС документи, що підтверджують право на пільги щодо оподаткування відповідно до законодавства;
- отримувати безкоштовні консультації від органів ДПС за всіма питаннями, що можуть виникнути під час виконання ними покладених обов'язків;
- одержувати та ознайомлюватись з актами перевірок, проведених органами ДПС;
- своєчасно отримувати відшкодування ПДВ та інших податків, надміру сплачених до бюджету;
- оскаржувати рішення та дії органів ДПС в адміністративному та судовому порядку.

Податкові відносини між платниками та органами державної податкової служби носять двосторонній характер, що обумовлює відповідно виникнення прав та обов'язків у останніх.

До обов'язків органів ДПС належать:

- брати на облік платників податків на підставі відомостей, отриманих від державного реєстратора або на підставі поданих за бажанням платника документів та видавати (направляти поштою) платнику податків документ, що підтверджує взяття на облік в органі ДПС;
- брати на облік в органах ДПС відкриті рахунки у фінансових установах на підставі повідомлення, наданих платником податків та/або фінансовою установою;
- надавати безкоштовні консультації (усно, письмово, телефоном) та інформувати через веб-сайт та засоби масової інформації за всіма питаннями стосовно оподаткування;
- здійснювати всі реєстраційні процедури, пов'язані з адмініструванням окремих податків;

- здійснювати всі реєстраційні процедури, пов'язані з окремими видами діяльності платником;
- приймати податкові декларації на паперових та електронних носіях;
- своєчасно здійснювати відшкодування ПДВ та інших податків, надміру сплачених до бюджету;
- розглядати скарги платників податків та своєчасно приймати рішення за результатами їх розгляду;
- дотримуватись конфіденційності щодо персоніфікованої інформації про платників податків;
- самостійно визначати суму податкового зобов'язання платника податків, якщо згідно із законами з питань оподаткування відповідальним за це є податковий орган.

Поряд із цим органи податкової служби наділені певними *правами* для виконання покладених на них обов'язків щодо взаємовідносин з платниками при їх оподаткуванні, зокрема:

- застосовувати фінансові санкції за неправильно заповнені та /або несвоєчасно подані або неподані податкові декларації;
- у випадках, визначених законодавством продовжувати терміни подання податкових декларацій;
- нараховувати пеню та штрафні санкції за не сплачені та несвоєчасно сплачені у строк податкові платежі;
- здійснювати виїзні та невиїзні перевірки платників податків;
- донараховувати занижені податкові зобов'язання;
- застосовувати штрафні санкції за заниження податкових зобов'язань;
- у випадках, передбачених законодавством, розстрочувати (відстрочувати) сплату податкових зобов'язань;
- стягувати кошти з рахунків боржників, відкритих у фінансових установах;
- вилучати готівку з кас боржників та інших місць її зберігання (за рішенням суду);
- здійснювати адміністративний арешт активів, який полягає у забороні вчиняти боржником будь-які дії щодо своїх активів (за рішенням суду);
- реалізувати активи, що перебувають у податковій заставі;

- ініціювати позови до господарського суду про визнання боржників банкрутами;
- у випадках, визначених законодавством, списувати безнадійний податковий борг.

Необхідність та сутність обліку платників податків

При ефективному податковому адмініструванні особливого значення набуває організація обліку платників податків. Облік платників податків у органах ДПС забезпечується реєстрацією платників, а також містить функції перереєстрації їх, внесення змін до облікових справ, зняття з обліку. Крім цього, за результатами обліку для аналізу фінансових надходжень до бюджетів різних рівнів забезпечується можливість отримання будь-якої інформації щодо платників податків, зокрема, про їх кількісний та якісний склад.

Облік платників податків в органах ДПС здійснюється працівниками відповідних підрозділів, які забезпечують:

- прийом документів від платників;
- взяття їх на облік;
- формування облікової справи платника податків;
- ведення банку даних та реєстрів платників;
- ведення журналів обліку платників податків — юридичних та фізичних осіб — СПД;
- видача документів, що підтверджують перебування платника на податковому обліку;
- підтримку облікових даних в активному стані;
- звірку з органами державної реєстрації та виявлення платників, що ухиляються від сплати податків.

Однією із складових обліку платника податків є формування його облікової справи у органі ДПС.

Облікова справа платника формується із переліку документів, які надходять до органів ДПС для взяття його на облік. *Реєстраційна частина* облікової справи поповнюється документами, які подаються платником податків або надходять від органів державної реєстрації, статистики та інших державних органів, міністерств, центральних органів виконавчої влади та від установ банків до органів ДПС в період діяльності платника податків та у

зв'язку з його ліквідацією. *Звітна частина* формується із звітних документів, що подаються платником податків до податкового органу за період його діяльності.

Ведення облікової справи платника податків здійснюється з урахуванням наступних вимог:

- комплектування документів у хронологічному або тематичному порядку, а також у їх поєднанні;
- кожна частина облікової справи повинна мати опис документів;
- зберігання окремих документів та частин облікової справи здійснюється відповідно до законодавства.

Інформація про платників податків формується і зберігається у спеціальних автоматизованих реєстрах: Єдиному банку даних про платників податків — юридичних осіб (Єдиний банк даних юридичних осіб) та Державному реєстрі фізичних осіб — платників податків (ДРФО). Крім того, з метою забезпечення єдиного податкового обліку платників податків створено Автоматизований банк даних, який включає: Реєстр неприбуткових організацій і установ, Реєстр фізичних осіб — платників податків самозайнятих осіб (Реєстр фізичних осіб), Реєстр платників податків постійних представництв нерезидентів в Україні, Реєстр договорів про спільну діяльність, Реєстр великих платників податків.

Облік СПД в органах державної реєстрації

Взяттю на облік платника у органах ДПС передує його державна реєстрація. Орган державної реєстрації веде облік СПД із дати державної реєстрації. Для такого обліку передбачено Реєстр суб'єктів підприємницької діяльності. Це автоматизована система збирання, накопичення та обробки даних про юридичних та фізичних осіб, які зареєстровані в установленому порядку як СПД. Реєстр створюється на основі національної системи класифікації та кодування техніко-економічної інформації і ведеться Державним комітетом підприємництва та містить наступні дані:

- реєстраційні — відомості реєстраційної картки суб'єкта підприємницької діяльності;
- облікові — перелік видів діяльності, що проводяться суб'єктом, а також відомості щодо наявності у нього заборгованості до бюджету;

- додаткові — надані платником за власним бажанням.

З метою забезпечення єдиного державного обліку підприємств і організацій всіх форм власності створено та з 1 січня 1996 р. введено в дію Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України ЄДРПОУ. Він базується на Державному реєстрі звітних (статистичних одиниць) України.

ЄДРПОУ — це автоматизована система збору, накопичення та обробки даних про підприємства та організації всіх форм власності, а також їх відокремлені підрозділи (філії, відділення, представництва тощо).

Облік юридичних осіб — платників податків

Взяття на облік юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів здійснюється за їх місцезнаходженням відповідними органами ДПС після внесення відомостей про них до Єдиного державного реєстру або після присвоєння коду за ЄДРПОУ.

Підставою для взяття на облік є надходження до ДПІ відомостей з відповідної картки на проведення державної реєстрації, а для відокремленого підрозділу — повідомлення про його створення від державного реєстратора до ДПІ за місцезнаходженням відокремленого підрозділу.

Після отримання повідомлення або заяви платника за формою 1-ОПП у ДПІ робиться відповідний запис у журналі обліку платників податків — юридичних осіб за формою № 2-ОПП.

Дані із заяв про взяття на облік заносяться до районного рівня Єдиного банку даних юридичних осіб та фіксуються у журналі за формою 2-ОПП.

На бажання платника податків — юридичної особи (у тому числі і тієї, стосовно якої не надійшли відомості від державного реєстратора) взяття на облік може бути здійснене органом ДПС на підставі наступних документів:

- заяви за ф. № 1-ОПП;
- копії свідоцтва про державну реєстрацію;
- копії документа, що підтверджує присвоєння ідентифікаційного коду за ЄДРПОУ.

Одночасно з поданням заяви платником пред'являються оригінали перелічених документів.

У цьому випадку орган ДПС зобов'язаний установити за даними Єдиного державного реєстру та/або через державного реєстратора факт включення такої юридичної особи до Єдиного державного реєстру.

З моменту взяття на облік платник вважається на загальній системі оподаткування, якщо ним не обрано інший спосіб оподаткування.

Узяття на облік платника податків органом ДПС провадиться не пізніше наступного робочого дня з дня отримання відомостей від державного реєстратора чи заяви від платника податків та здійснюється датою внесення даних до Єдиного банку юридичних осіб за номером, що відповідає порядковому номеру реєстрації відповідного повідомлення державного реєстратора чи заяви платника податків у журналі за ф. №2-ОПП.

Орган ДПС видає платнику довідку про взяття на облік як платника податків за ф. №4-ОПП. Другий примірник чи копія довідки залишається у обліковій справі (реєстраційній частині) платника.

Про видачу довідки робиться запис у Журналі реєстрації довідок про взяття на облік за ф. №14-ОПП.

Якщо платник створений на певний період часу — на довідці здійснюється запис «Довідка дійсна до ...» і зазначається відповідна дата.

В органі ДПС формується облікова справа платника (реєстраційна частина), до якої платником податків додаються завірені нотаріально копії статуту, установчого договору, а також копії ліцензій, дозволів, довідок про відкриття та закриття рахунків тощо.

У разі, коли платника віднесено до категорії «великий», то взяття такого платника на облік здійснюється державною податковою інспекцією в місті або відповідним структурним підрозділом податкового органу, на яку (який) покладено функції обслуговування великих платників податків. Дані про взяття на облік та зняття їх з обліку заносяться до журналів за ф. № 6-ОПП та № 2- ОПП.

Якщо юридична особа має відокремлений підрозділ і перебуває на обліку в іншій ДП, то в 10-денний термін після взяття на облік такого підрозділу орган ДПС, що його здійснив таке взяття, надсилає повідомлення про взяття на облік, створення, внесення змін до відомостей, закриття відокремленого підрозділу за

ф. № 17-ОПП до органу ДПС, де перебуває на обліку юридична особа.

Якщо дані про державну реєстрацію відокремленого підрозділу надійшли до органу ДПС, де перебуває на обліку юридична особа, то такий орган ДПС надсилає повідомлення про взяття на облік, створення, внесення змін до відомостей, закриття відокремленого підрозділу за ф. № 17-ОПП до органу ДПС, де перебуває на обліку відокремлений підрозділ.

Підрозділ з обліку платників не пізніше наступного робочого дня передає відомості про взяття на облік такого платника до підрозділу з питань оподаткування юридичних осіб для подальшого контролю за поданням податкової звітності та до підрозділу податкової міліції для підтвердження місцезнаходження платника податків та реалізації покладених законом повноважень.

Облік фізичних осіб — платників податків

Взяття на облік фізичної особи — підприємця здійснюється на підставі відомостей з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації за місцем проживання платника.

Для обліку підприємців слугує журнал обліку платників фізичних осіб за ф. № 7-ОПП. Отримані від державного реєстратора дані обробляються засобами програмного забезпечення та вносяться до Реєстру фізичних осіб.

У випадку ненадходження даних від державного реєстратора за бажанням фізичної особи узяття на облік здійснюється на підставі заяви ф. №5 - ОПП та копії свідоцтва про державну реєстрацію. Одночасно з поданням такої заяви платником пред'являється оригінал свідоцтва про державну реєстрацію. В даному випадку орган ДПС зобов'язаний установити за даними Єдиного державного реєстру та/або через державного реєстратора факт включення такої фізичної особи до Єдиного державного реєстру та того, що його підприємницька діяльність не припинена.

Якщо фізична особа — підприємець за релігійними або іншими переконаннями відмовились від прийняття ідентифікаційного номера, має у паспорті відмітку про право здійснювати платежі без ідентифікаційного номера та стосовно якої замість ідентифікаційного номера до Єдиного державного

реєстру і свідоцтва про державну реєстрацію внесено серію та номер паспорта, взяття на облік проводиться за серією та номером паспорта.

На підставі реєстраційних даних видається довідка про взяття на облік за ф. № 4 ОПП з позначкою «Фізична особа — підприємець».

Взяття на облік самозайнятих осіб, які не є підприємцями, здійснюють незалежну професійну діяльність та не є найманими особами у межах такої незалежної професійної діяльності здійснюється у порядку, встановленому для фізичних осіб. На підставі реєстраційних даних видається довідка про взяття на облік за ф. №4-ОПП з позначкою «Приватний нотаріус», «Адвокат» тощо.

Порядок внесення змін до облікових даних платників податків

Органи ДПС вносять зміни до районного рівня Єдиного банку даних про платників юридичних осіб та Реєстру фізичних осіб на підставі:

- інформації органів державної реєстрації;
- документально підтвердженої інформації установ банків про відкриття або закриття рахунків та електронних реєстрів з установ банків;
- документально підтвердженої інформації, наданої платником.

На підставі змін до Єдиного державного реєстру, заяв за ф. № 1-ОПП або № 5-ОПП з позначками «Перереєстрація», «Зміни» органи ДПС фіксують зміни в журналах за ф. № 2-ОПП та за ф. № 7-ОПП.

У разі внесення змін у дані, що вказуються у довідці за ф. № 4-ОПП платнику видається нова довідка про взяття на облік.

Відомості районного рівня Єдиного банку даних про платників податків — юридичних осіб або Реєстру фізичних осіб можуть бути оновлені (доповнені, актуалізовані) органами ДПС на підставі електронних даних інформаційного фонду ДРФО, ЄДРПОУ, Єдиного державного реєстру, інших державних реєстрів. До того ж інформація про внесені зміни роздруковується окремо по кожному платнику податків та підшивається до реєстраційної частини облікової справи платника податків.

Порядок зняття з обліку платників податків в органах ДПС

З метою оподаткування ліквідацією платника, його філії або відокремленого підрозділу є:

- ліквідація як юридичної особи;
- зупинення реєстрації фізичної особи — підприємця;
- ліквідація філії, відділення, відокремленого підрозділу.

Унаслідок цього відбувається закриття рахунків та/або втрата статусу як платника податків відповідно до законодавства.

У 3-х денний термін від дати внесення до Єдиного державного реєстру відомостей про те, що юридична особа перебуває у процесі припинення, платник має подати до податкового органу:

- заяву про припинення платника податків за ф. № 8-ОПП, дата якої фіксується у журналі за ф. № 6-ОПП;
- оригінал довідки за ф. № 4-ОПП;
- копію розпорядчого документа власника або органу, уповноваженого на те засновницькими документами про ліквідацію;
- копію розпорядчого документа про утворення ліквідаційної комісії.

У зв'язку з проведенням реорганізації чи ліквідації платника податків проводиться позапланова документальна перевірка.

За рішенням керівника податкового органу перевірка не проводиться, якщо платник не подає податкової звітності протягом 1095 днів, не знаходиться за зареєстрованим місцезнаходженням (місцем проживання), неможливість встановлення місцезнаходження платника податків підтверджена податковою міліцією, від різних державних органів отримано інформацію про відсутність господарської діяльності платником протягом 1095 днів. Зняття з обліку проводиться на підставі доповідної записки з резолюцією керівника.

Після проведення документальної перевірки формується обхідний лист, підписується всіма структурними підрозділами ДПС, який зберігається у справі платника.

Після погашення узгоджених податкових зобов'язань відділ обліку і звітності становить довідку про відсутність заборгованості з податків, зборів та обов'язкових платежів за ф. № 22-ОПП та передає її до підрозділу обліку платників податків для направлення відповідальній особі платника податків за

умови наявності повідомлень від фінансових установ про закриття рахунків.

Облік платежів до бюджету (податкове зобов'язання)

Податкове зобов'язання — зобов'язання платника податків сплатити до бюджету або державного цільового фонду відповідну суму коштів у порядку та строки, визначені Законом України від 21.12.2000 р. № 2181 - III «Про порядок погашення зобов'язань податників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» та іншими законодавчими актами.

Податкові зобов'язання визначаються:

- самостійно платником податків;
- органом ДПС.

Платник податків самостійно обчислює податкове зобов'язання за кожним з податків, які він зобов'язаний сплачувати, крім випадків, коли це зобов'язаний зробити податковий орган.

Податкові зобов'язання, обчислені самостійно, платник податків відображає в податковій декларації. Вони вважаються узгодженими з граничної дати подачі декларації та не можуть бути оскарженими в адміністративному або судовому порядку.

Орган ДПС самостійно обчислює податкове зобов'язання у випадках, коли:

а) платник податків порушує податкове законодавство:

- не подає у встановлені строки податкову декларацію;
- занижує або завищує суму податкового зобов'язання у податковій декларації (за результатами документальної перевірки);
- припускається арифметичних або методологічних помилок у податковій декларації, які призвели до заниження або завищення податкового зобов'язання за результатами камеральної перевірки;

б) відповідно до законодавства відповідальним за нарахування податкового зобов'язання є податковий орган.

Орган ДПС має право самостійно визначити суму податкового зобов'язання платників податків не пізніше 1095 дня, наступного за останнім днем граничного строку подання податкової декларації, а у разі, коли така не була подана — за днем її фактичного подання.

Якщо протягом зазначеного строку орган ДПС не визначає суму податкового зобов'язання, платник податків вважається вільним від нього податкового зобов'язання, а спір стосовно такої податкової декларації не підлягає розгляду в адміністративному або судовому порядку.

Орган ДПС має право самостійно визначити суму податкового зобов'язання платника податків без дотримання визначеного терміну давності у разі, коли:

- податкову декларацію за період, у якому виникло податкове зобов'язання не було подано;
- судом встановлено скоєння злочину посадовими особами платника або фізичною особою — платником податків щодо умисного ухилення від сплати зазначеного податкового зобов'язання.

Податкове зобов'язання вважається узгодженим із дати вручення платнику податкового повідомлення, крім випадків, коли платник податків оскаржує податкове зобов'язання у адміністративному або судовому порядку.

Строки погашення податкового зобов'язання

Податкове зобов'язання сплачується:

- у випадку самостійного визначення платником податків — протягом 10 календарних днів, наступних за граничним терміном подання податкової декларації;
- у випадку подання Уточненого розрахунку податкове зобов'язання сплачується до подачі Уточненого розрахунку;
- у випадку визначення податкового зобов'язання контролюючим органом податкове зобов'язання сплачується протягом 10 календарних днів від дня отримання податкового повідомлення або рішення повідомлення, крім випадків, коли платник податків розпочинає процедуру апеляційного узгодження;
- у випадку виникнення податкового зобов'язання з причин, не пов'язаних із порушенням податкового законодавства — у терміни, передбачені відповідним законодавчим актом, а за їх відсутності — протягом 30 календарних днів від дня отримання податкового повідомлення про таке нарахування, крім

випадків, коли платник податків розпочинає процедуру апеляційного узгодження;

- у випадку апеляційного узгодження суми податкового зобов'язання платник податків зобов'язаний погасити її, а також пеню та штрафні санкції за їх наявності протягом 10 календарних днів за днем такого узгодження.

Якщо останній день сплати податкового зобов'язання припадає на вихідний або святковий день, то останнім днем сплати вважається наступний за вихідним або святковим робочий день.

Джерела погашення податкових зобов'язань

Джерелами самостійної сплати податкових зобов'язань є будь-які власні кошти платника податків.

За податками, які справляються з об'єктів нерухомої власності, джерелом їх самостійної сплати можуть бути активи платника та будь-якої іншої особи, на яку покладено обов'язок сплати.

Джерелом самостійної сплати податкового боргу може бути проведення взаєморозрахунків непогашених зустрічних грошових зобов'язань відповідного бюджету перед платником. Така оплата (погашення) здійснюється на підставі заяви платника податків та за спільним рішенням органу ДПС та державного казначейства.

Джерелами погашення податкового боргу за рішенням органу ДПС є:

- будь-які активи боржника з урахуванням обмежень, визначених законодавством України;
- активи боржника, передані ним у тимчасове користування чи розпорядження іншим особам;
- кошти, незалежно від джерел їх походження.

Податковий борг погашається перед іншими податковими зобов'язаннями у порядку календарної черговості його виникнення, а в разі одночасного виникнення за різними податками — у рівних пропорціях. Забороняється будь-яка уступка податкового зобов'язання платника третім особам.

Повернення помилково та/або надміру сплачених податків, зборів та обов'язкових платежів платникам податків

Підставою повернення сум, помилково або надміру сплачених до бюджету є заява платника, яка може бути подана не піз-

ніше 1095 днів з моменту виникнення переоплати. Повернення переоплат здійснюється протягом 10 робочих днів, а з місцевих бюджетів — 13 робочих днів, а по податку з доходів фізичних осіб — протягом 60 календарних днів від дня отримання органом ДПС податкової декларації.

У заяві зазначається напрям зарахування коштів:

- на поточний або вкладний рахунок;
- на погашення податкового зобов'язання з іншого податку, збору або обов'язкового платежу;
- шляхом оформлення чека на одержання готівки в разі відсутності рахунка у платника.

Після отримання заяви орган ДПС готує висновок на повернення коштів за даними особового рахунку та передає його до органу державного казначейства. Орган державного казначейства протягом 5 робочих днів повідомляє орган ДПС про перерахування коштів на рахунок платника, до підприємств поштового зв'язку, а орган ДПС у свою чергу протягом 5 робочих днів повідомляє про це платника податків.

Обслуговування платників податків

Методи, форми та основні напрямки масово-роз'яснювальної роботи податкових органів.

Основними завданнями підрозділів податкової служби по роботі з платниками податків визначено:

- формування податкової культури населення, у тому числі платників податків;
- роз'яснення порядку застосування податкового законодавства та інших нормативно-правових актів про податки, збори, обов'язкові платежі і неоподатковувані доходи, що сплачуються до бюджетів і державних цільових фондів;
- організація навчання платників податків і працівників податкових органів з питань застосування податкового законодавства;
- забезпечення зворотного зв'язку платників податків з органами влади.

Для виконання цих завдань у складі податкової служби України створено спеціальні підрозділи по роботі з платниками податків, які мають таку структуру:

- у центральному апараті ДПА України організацією роботи з платниками податків займається Головне управління масово-роз'яснювальної роботи, яке складається з трьох відділів: організації роботи з роз'яснення податкового законодавства, інформаційного забезпечення засобів масової інформації і моніторингу матеріалів із податкового законодавства та відділу забезпечення роботи офіційного сайту ДПА України в Інтернеті. Крім того, у центральному апараті функціонують прес-служба і відділ підготовки власних телепередач та інформаційних телематеріалів;
- на регіональному рівні (області, м. Київ, Севастополь і Автономна Республіка Крим) у податкових адміністраціях залежно від регіону функціонують управління або відділи з масово-роз'яснювальної роботи, яким підпорядковано редакції ЗМІ, засновані податковими органами, журнали, газети, інформаційні бюлетені;
- на рівні податкових інспекцій міст і районів функціонують відділи або сектори (залежно від кількості платників, що обслуговуються в податковому органі) з роз'яснення податкового законодавства.

До основних напрямів роз'яснювальної роботи серед широких верств населення належать:

- проведення цілеспрямованої постійної пропаганди необхідності загальної податкової грамотності населення;
- формування громадської думки шляхом пропаганди необхідності повної і сумлінної сплати податків як виконання свого громадянського обов'язку (з використанням досвіду інших країн і роз'ясненням цілей, на виконання яких спрямовуються кошти, отримані від сплати податків, а також відповідальності за несплату податків);
- проведення опитування серед населення для визначення рівня податкової грамотності, ступеня зацікавленості населення в цьому питанні і визначення категорій громадян — потенційних учасників навчання;
- розміщення на телебаченні і радіо спеціальних навчальних передач з роз'яснення податкової політики держави і чинного податкового законодавства;

- підготовка і розміщення в друкованих ЗМІ статей і виступів працівників податкової служби з цих питань;
- проведення системної роботи серед майбутніх потенційних платників податків (у навчальних закладах, центрах перепідготовки кадрів при службах зайнятості населення тощо).

Послуги, що надаються платнику податків органами державної податкової служби

Надання послуг платникам податків здійснюється шляхом:

- надання консультацій платникам податків через інформаційно-довідкову службу;
- надання відповідей на письмові запити платників податків;
- організація та проведення навчання платників податків з питань застосування податкового законодавства;
- організації та проведення засідань «круглого столу» з питань обговорення податкового законодавства;
- організація та проведення сеансів телефонного зв'язку «гаряча лінія»;
- оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів ДПС та порядок застосування чинного податкового законодавства;
- організація особистого прийому громадян керівниками та спеціалістами ДПС.

Організація та проведення навчання платників податків із питань оподаткування

Заходи щодо проведення навчання включають:

- розроблення методичних рекомендацій із організації процесу навчання платників податків;
- розроблення та видання пам'яток для новостворених суб'єктів господарювання щодо їх прав та порядку роботи з органами ДПС;
- розроблення та тиражування роздаткових матеріалів з найбільш актуальних питань;
- безпосередню організацію та проведення семінарів з платниками податків;

- створення та підтримання в актуальному стані інформаційних стендів в органах ДПС.

Розгляд звернень громадян та організація особистого прийому громадян

Звернення громадян може бути викладено в письмовій або усній формі та подано як однією особою, так і групою осіб.

Звернення розглядаються і вирішуються у *місячний термін* від дня їх надходження, а ті які не потребують додаткового вивчення, — невідкладно, але не пізніше 15 днів від дня їх надходження.

Якщо у місячний термін вирішити питання, порушені у зверненні неможливо, керівник податкового органу встановлює додаткові терміни розгляду звернення. Загальний термін розгляду звернення не повинен перевищувати 45 днів.

Особистий прийом громадян проводиться керівником податкового органу та/або його заступниками відповідно до графіку прийому, розміщеному на стендах при вході в ДПІ. Якщо вирішити питання в усному зверненні неможливо, воно розглядається у тому ж порядку, що й письмове звернення.

Податкові роз'яснення

З метою надання відповідей на письмові запити платників податків надаються податкові роз'яснення та узагальнюючі податкові роз'яснення.

Податкові роз'яснення — відповіді органів державної податкової служби всіх рівнів з питань оподаткування, надані безоплатно на запити зацікавлених осіб у строки, встановлені законом для надання відповідей на звернення громадян до органів державної влади.

Узагальнюючі податкові роз'яснення — надаються ДПА України і затверджуються її наказами. Через них оприлюднюється офіційне розуміння органами ДПС окремих положень податкового законодавства з метою обґрунтування їх рішень у разі проведення апеляційних процедур.

Узагальнюючі податкові роз'яснення мають пріоритет над податковими роз'ясненнями.

Підставами для надання податкового роз'яснення є:

- необхідність обґрунтування рішення органу ДПС відповідного рівня під час проведення апеляційних процедур;
- запровадження нового виду податку, збору, обов'язкового платежу або внесення змін до правил оподаткування;
- у випадку множинного трактування прав та обов'язків платників податків або органів ДПС, внаслідок чого може бути прийняте рішення як на користь платника податків, так і на користь органів ДПС;
- необхідність зміни виданого раніше податкового роз'яснення у зв'язку з виданням податкового роз'яснення, що має пріоритет.

Підставами для надання узагальнюючого податкового роз'яснення є рішення керівника ДПА України про необхідність надання такого роз'яснення за результатами:

- розгляду запитів, що надійшли до ДПА України від платників податків;
- розгляду запитів, що надійшли до ДПАУ від податкових адміністрацій в АР Крим, областях та м. Київ і Севастополь;
- проведення аналізу законодавчих та інших нормативних актів із питань оподаткування;
- запровадження нового податку чи збору або зміни правил оподаткування.

Узагальнюючі податкові роз'яснення та податкові роз'яснення застосовуються протягом терміну дії відповідної норми законодавства.

3.2. Податковий аудит у механізмі податкового адміністрування

Сутність податкового аудиту

Одним із найефективніших методів контролю від державних органів є податковий аудит (податкова перевірка). Проведення аудиту і висновки за його результатами є найскладнішим і найконфліктнішим моментами взаємин між платником податків і контролюючим органом. Водночас, проведення аудиту досить дорога процедура і вимагає залучення найкваліфікованіших працівників контролюючих органів, значних витрат часу та відволікає тією чи іншою мірою платника по-

датків від основної діяльності. Усе це вимагає зваженого підходу контролюючих органів при плануванні, підготовці та проведенні аудиту.

Для однозначного розуміння цього методу контролю (податково-го аудиту) наведемо основні поняття, які поки що не знайшли свого визначення в законодавстві, але широко застосовуються на практиці.

При визначенні поняття податковий аудит в загальних рисах можна сказати так. *Податковий аудит* (податкова перевірка) — це процесуальні дії контролюючих органів щодо контролю за правильністю обчислення, своєчасністю і повнотою сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а також законністю здійснення операцій, пов'язаних з одержанням доходів і здійсненням розрахунків. Слід зазначити, що поняття податковий аудит використовується в практичній діяльності контролюючих органів та суб'єктів підприємницької діяльності, але в нормативно-правових актах України переважно застосовується поняття перевірка.

Предмет податкового аудиту — документи бухгалтерського обліку та звітності, декларації та розрахунки по сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів), інші документи фінансово-господарської діяльності, активи суб'єкта господарювання та його технологічні процеси тощо.

Об'єкти податкового аудиту — платники податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів у всіх рівнів та державних цільових фондів.

Суб'єкти податкового аудиту — посадові особи контролюючих органів, уповноважених на проведення податкового аудиту.

Під методами методи податкового аудиту слід розуміти способи дослідження аудитором (із застосуванням статистичної, обліково-звітної, нормативної документації, організаційної, комп'ютерної техніки, інструментів та інших засобів інформації) об'єктів податкового аудиту, збору, обробки та акумулювання фактичних даних, які відображають законність джерел і обсяги доходів, витрат платника податків, нарахування і сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), накопичення матеріалів перевірки, формування оцінки та обґрунтування висновків, які відображають стан виконання платником зобов'язань перед державою.

Мету проведення податкового аудиту в загальному контексті можна визначити як підтвердження того, що податкова звітність,

подана до контролюючих органів, точно відображає усі аспекти господарської діяльності, а сама діяльність відповідає вимогам чинного законодавства.

Податковий аудитор — це посадова особа контролюючого органу, уповноважена ним на проведення податкового аудиту (перевірки).

Методи та прийоми податкового аудиту

Документальні методи аудиту — це методи ревізійної перевірки документів та неформальних записів платника податків для підтвердження інформації, яка є або повинна бути включена до податкової звітності, або використовується у процесі аналізу стану надходжень платежів.

Перевірка документів, що відображають фінансово-господарські операції платника може проводитися такими способами:

- суцільним;
- вибірковим;
- комбінованим.

При *суцільному* способі перевіряють зміст усіх проведених операцій, оформлених у первинних і зведених документах, правильність їх відображення в облікових реєстрах на відповідних рахунках бухгалтерського обліку.

При *вибірковому* способі із всієї сукупності операцій і документів перевіряють тільки їх частину (у тому числі за декілька днів у кожному місяці). Вибірка під час податкового аудиту — це процес вибору й аналізу частини всієї сукупності даних з метою одержання відповідної оцінки. Вибіркова перевірка не означає безсистемної перевірки будь-яких документів та реєстрів бухгалтерського або податкового обліку. Вона, як і суцільна перевірка, повинна забезпечити виявлення всіх недоліків і порушень. Для ефективності вибіркового методу доцільно забезпечити надійну вірогідність відбору документів та записів у реєстрах бухгалтерського та податкового обліку, поділити їх на окремі однорідні групи, що представляють собою сукупність документів та записів для перевірки.

При проведенні податкового аудиту елементами вибіркової перевірки, зокрема, можуть бути статті валових витрат, їх детальна розшифровка, окремі розділи та пункти установчих документів, з яких здійснюють вибірку. Для представлення сукупності вся облі-

кова документація формується у однорідні масиви даних за різними ознаками (залежно від виду документів, типу бухгалтерських записів, матеріально відповідальних осіб тощо). При вибірковій перевірці масових документів необхідно також визначити періоди, в яких імовірність виявлення порушення є найбільшою. За такого методу перевірки особливу увагу звертають на перевірку документів останніх місяців кварталу або року, а також тих, що відображають результати проведення інвентаризації цінностей, коштів та розрахунків, на записи операцій, де найчастіше можуть виникати порушення.

Однак при всіх перевагах вибіркового способу перевірки за наявності встановлених фактів зловживань або інших порушень по суті та змісту операцій аудитор повинен провести перевірку з використанням суцільного методу.

Комбінований метод поєднує прийоми суцільної та вибіркової перевірок первинних документів, реєстрів податкового та бухгалтерського обліку, враховуючи взаємозв'язок і взаємообумовленість цих прийомів. Аудитор, відповідно до конкретної ситуації, змісту документів та особливостей відображення в них господарських операцій визначає послідовність прийомів і способів контролю за дотриманням податкового та валютного законодавства.

За глибиною перевірка фінансово-господарських операцій може бути загальною та тематичною. До того ж використовуватись як суцільний, так і вибірковий або комбінований методи контролю.

Також застосовуються додаткові методи документальної перевірки, зокрема, зустрічна перевірка, арифметична перевірка, аналітична та економічна перевірка, логічне дослідження проведених господарських операцій, хронологія і систематизація відображення операцій платника, спостереження, інвентаризація, контрольні обміри, контрольні — вибірконе порівняння, анкетування, система тестування, запити щодо діяльності платника до державних, інших контролюючих органів тощо.

Види податкових перевірок

Органи ДПС у межах компетенції та у порядку, встановленому законодавством мають право здійснювати такі перевірки:

- документальні невізні;
- планові візні;
- позапланові візні.

Залежно від обраного критерію всі види податкових перевірок умовно можна класифікувати таким чином:

- за способом організації перевірки;
- за обсягом запланованих питань фінансово-господарської діяльності платника податків;
- за місцем проведення.

За способом організації перевірки поділяються на планові, позапланові, рівночасні та зустрічні.

За обсягом запланованих питань фінансово-господарської діяльності — інформативні, попередні, тематичні, комплексні, повторні.

За місцем проведення — виїзні та кабінетні.

На практиці, як правило, застосовується поєднання різних видів перевірок залежно від завдань, які стоять перед перевіркою. Найчастіше проводяться планові комплексні виїзні перевірки. Проводяться також позапланові виїзні документальні перевірки, зустрічні документальні та оперативні перевірки тощо. Таким чином, види податкових перевірок є взаємопов'язаними, обумовленими, доповнюють одна одну і спрямовані на ефективне виконання функцій податкового контролю.

Плановою вважається перевірка фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачена у плані роботи контролюючого органу.

Позапланова перевірка — це перевірка, яка не передбачена в планах роботи контролюючого органу і проводиться в разі необхідності за рішенням керівника контролюючого органу.

Оперативна перевірка — сукупність заходів контролюючих органів, спрямованих на здійснення контролю за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавчих актів, що визначають порядок проведення розрахунків, обліку товарів та грошових коштів, а також порядок виконання операцій з купівлі-продажу іноземної валюти.

Рівночасна перевірка — одночасне проведення перевірок на декількох підприємствах чи перевірка однієї галузі економіки щодо дотримання ними вимог податкового законодавства та правильності розрахунків з бюджетом.

Зустрічна перевірка — перевірка діяльності суб'єктів підприємницької діяльності та їх партнерів щодо господарських

стосунків між ними з питань ведення фінансово-господарських операцій, дотримання ними вимог податкового законодавства та правильності розрахунків з бюджетом.

Інформативна перевірка — проводиться на новостворених підприємствах. Вона спрямована на попередження податкових правопорушень та визначення фактів того, що суб'єкт господарювання має достатню інформацію щодо своїх зобов'язань та дотримується існуючих вимог ведення податкового та бухгалтерського обліку. До того ж зазначити, що за результатами інформативної перевірки працівники податкових органів не можуть проводити додаткових нарахувань та застосовувати фінансові санкції.

Попередня перевірка — перевірка підприємств, об'єднань та організацій із питань дотримання податкового та валютного законодавства, правильності обчислення, повноти і своєчасності сплати до бюджету податків. Здійснюється на підставі поданих декларацій та розрахунків безпосередньо в органах державної податкової служби підрозділами з справляння податків, зборів (обов'язкових платежів). Матеріали попередньої документальної перевірки використовуються для підготовки, планування та організації всіх видів наступних перевірок платників податків.

Тематична перевірка — охоплює окремі питання фінансово-господарської діяльності платника податків. До таких перевірок необхідно віднести перевірки своєчасності платежів до бюджету, відшкодування з бюджету податку на додану вартість, перевірку в разі ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності, тощо. Такі перевірки проводяться в міру необхідності за рішенням керівника податкового органу.

Комплексна документальна перевірка являє собою всебічну перевірку діяльності платників податків щодо дотримання ними основ податкового та валютного законодавства, правильності розрахунків із бюджетами всіх рівнів, достовірності ведення бухгалтерського обліку, складання звітності, тощо.

Повторна перевірка — перевірка достовірності висновків податкового органу нижчого рівня шляхом перевірки документів обов'язкової звітності суб'єкта підприємницької діяльності або висновків акта перевірки, складеного контролюючим органом

нижчого рівня. Контролюючий орган вищого рівня має право прийняти рішення щодо повторної перевірки лише у разі, коли стосовно посадових або службових осіб контролюючого органу, які проводили планову або позапланову перевірку зазначеного суб'єкта, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу.

Виїзна перевірка — перевірка фінансово-господарської діяльності, яка проводиться за місцезнаходженням такого суб'єкта чи за місцем розташування об'єкта власності, стосовно якого проводиться така перевірка.

Кабінетна (камеральна) перевірка завжди проводиться за місцем перебування податкового органу на основі податкових декларацій, розрахунків і документів, наданих платником як підстава для розрахунку сплати податку, а також інших наявних документів про діяльність платника податків.

Організація проведення планової виїзної перевірки

У процесі проведення документальної перевірки доцільно виокремити такі основні етапи:

- підготовка до проведення перевірки;
- безпосередньо здійснення контрольно-перевірочних процедур;
- узагальнення та реалізація результатів перевірки.

Підготовка до проведення документальної перевірки здійснюється в певній послідовності, а саме:

1. Відбір платника податків для перевірки — відповідно до плану контрольно-перевірочної роботи підрозділи податкового аудиту юридичних та фізичних осіб з урахуванням наявної інформації з внутрішніх та зовнішніх джерел здійснюють відбір платників для перевірки. Документальній перевірці в першу чергу підлягають платники:

- які підлягають обов'язковій перевірці відповідно завдань до КМУ, ДПАУ, ДПА в області тощо;
- які мають значні обсяги проведених господарських операцій;
- які допускають порушення податкової дисципліни (несвочасне подання звітності, несплата податкових зобов'язань тощо);
- за наслідками попередньої перевірки донараховано значні суми податків та штрафних санкцій;

- у яких документально не підтверджені збільшення розміру майна або іншого об'єкта оподаткування;
- щодо яких наявні документи та інформація, які ставлять під сумнів походження коштів та свідчать про порушення податкового та валютного законодавства;
- які підлягають у запланованому періоді ліквідації або реорганізації;
- необхідність перевірки яких витікає з мотивованих запитів контролюючих органів;
- які тривалий час не перевірялись.

2. *Планування перевірки* здійснюється підрозділами з податкового аудиту юридичних та фізичних осіб, які щоквартально складають плани-графіки документальних перевірок, відповідно яких і організовується контрольно-перевірочна робота податкових органів.

3. *Організаційні заходи з підготовки перевірки*

Не пізніше, ніж за 10 календарних днів до початку планової документальної перевірки платнику направляється поштою або вручається посадовій особі або особисто платнику-фізичній особі повідомлення про проведення документальної перевірки із зазначенням дати початку та тривалості перевірки. Тривалість планової виїзної перевірки не повинна перевищувати 20 робочих днів, для суб'єктів малого бізнесу — 10 робочих днів. Продовження термінів перевірки можливе за наявності обставин, які потребують обґрунтування податковими аудиторами, що здійснюють перевірку та відповідного наказу начальника (його заступника) органу державної податкової служби. Термін проведення перевірки може бути подовжений не більше як на 10 робочих днів, а для СПД малого бізнесу — 5 робочих днів.

4. *Доперевірочний аналіз накопиченої інформації про платника податків*

Інформаційна база даних про платника податків формується з внутрішніх та зовнішніх джерел.

До інформації з *внутрішніх* джерел належать дані, отримані податковими органами самостійно в процесі виконання ними контрольних функцій, зокрема:

- облікова справа платника — реєстраційні дані платника;
- облікова справа — податкова звітність;
- дані про видані патенти та ліцензії;

- дані карток особових рахунків платника;
- дані інших підрозділів податкового органу.
До зовнішніх джерел інформації належать дані, отримані від:
- Держкомстату;
- підприємств Міністерства природних ресурсів України та Державного комітету з охорони навколишнього середовища;
- органів місцевого самоврядування;
- Фонду державного майна;
- НБУ та комерційних банків, інших фінансових установ;
- Фондів державного соціального страхування та Пенсійного фонду України;
- Ліцензійної палати України;
- ДАІ;
- нотаріальних органів;
- бюро технічної інвентаризації;
- туристичних фірм;
- Міністерства транспорту України;
- відділів реєстрації віз;
- Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг.

5. *Підготовка програми перевірки* — на підставі проведеного доперевірочного аналізу внутрішньої та зовнішньої інформації податковими аудиторами розробляється програма перевірки, яка повинна містити перелік питань перевірки відповідно до особливостей діяльності платника податків та його системи оподаткування.

6. *Формування контрольно-перевірочної бригади*

Відповідно до практики проведення комплексної документальної перевірки працівником підрозділу документальних перевірок, який її очолює, формується бригада податкових аудиторів залежно від обсягів документів та операцій, які підлягають перевірці. До складу контрольно-перевірочної бригади входять, як правило, працівники відділу документальних перевірок фізичних осіб, відділу документальних перевірок юридичних осіб, податкової міліції та інших відділів, якщо відповідно їх повноважень вони мають право здійснювати документальні перевірки.

7. Оформлення посвідчень на право перевірки

Підставою для проведення перевірки є оформлене відповідно до законодавства та підписане начальником податкового органу посвідчення на проведення перевірки.

8. Повідомлення про початок перевірки інших контролюючих органів, що беруть у ній участь

За умови, що в документальній перевірці беруть участь інші контролюючі органи, за 10 днів до початку перевірки працівники відділу, що очолює проведення перевірки направляє таким органам відповідне повідомлення.

Здійснення контрольньо-перевірочних процедур

Основними перевірочними процедурами при безпосередньому проведенні документальної перевірки є:

1. Пред'явлення повноважень платнику податків

При виїзній документальній перевірці до початку проведення контрольньо-перевірочних дій податкові аудитори пред'являють посадовим особам платника податків або платнику — фізичній особі посвідчення про проведення перевірки, здійснюють відповідний запис про початок перевірки у спеціальному журналі реєстрації проведених перевірок та ознайомлюють з програмою проведення перевірки. У посадових осіб платника відбирається розписка про надання всіх необхідних документів для перевірки.

2. Вирішення організаційних питань із платником щодо перевірки

Наступними діями податкових аудиторів після пред'явлення повноважень є встановлення відповідальних осіб за ведення фінансово-господарської діяльності за період, що перевіряється; визначення осіб, що супроводжуватимуть перевірку, надаватимуть документи, знайомитимуть із підприємством тощо. Крім того, визначається графік роботи, можливість користування засобами зв'язку, приміщення тощо.

3. Застосування заходів впливу на платника податків у разі протидії щодо проведення перевірки

У випадку протидії працівникам ДПС щодо проведення перевірки, недопущення їх до обстеження складських, виробничих приміщень, морального тиску, пропонування хабара, податковий аудитор повинен негайно повідомити про такі факти начальника підрозділу та керівника

податкового органу. Крім того, складається відповідний акт з описом конкретного способу протидії, який підписується працівниками податкового органу та у разі потреби представниками платника.

4. Вивчення документів, операцій та записів в облікових регістрах та податковій звітності

Це головні процедури, що забезпечують перевірку дотримання податкового та валютного законодавства платником. На цьому етапі за допомогою методів, перелічених вище проводиться безпосередня перевірка первинних документів, а також регістрів аналітичного, синтетичного фінансового та податкового обліку, вивчаються особливості фінансово-господарської діяльності з метою встановлення імовірних порушень.

5. Надання вказівок щодо відновлення обліку у платника податків

У разі неведення податкового або бухгалтерського обліку, що унеможлиблює провести перевірку, відповідно до ст. 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» складається акт з вимогою відновити такий облік. Керівник податкового органу приймає рішення про надання терміну (але не більше ніж один місяць) на відновлення обліку. На період, протягом якого платник зобов'язаний відновити облік, перевірка призупиняється. У випадку невиконання такої вимоги відповідно до пункту 4.3. Закону України № 2181-III проводиться перевірка за непрямыми методами.

6. Проведення додаткових перевірочних дій

Податкові аудитори застосовують додаткові перевірочні дії, зокрема, інвентаризацію основних засобів, запасів, незавершеного виробництва тощо, проводять контрольні обміри з метою підтвердження або спростування порушень, що встановлені за результатами вивчення облікових регістрів.

7. Проведення зустрічних перевірок, звірок, направлення запитів

Такі методи належать до додаткових при проведенні перевірки, за допомогою яких податковими аудиторами встановлюються господарські зв'язки платника з контрагентами, підтверджуються або спростовуються імовірні факти порушення податкового та валютного законодавства.

8. Вивчення та аналіз виявлених порушень

За результатами проведених перевірочних процедур вивчаються, аналізуються та узагальнюються встановлені порушення. До того ж

спочатку аналізуються загальні порушення, що стосуються ведення фінансово-господарської діяльності платника. Наступним етапом є узагальнення порушень у розрізі окремих податків, зборів та платежів. До того ж встановлюється взаємозв'язок та вплив порушень з окремих податків на правильність обчислення та сплати інших, аналізуються протиріччя окремих пунктів законодавчих актів, і якщо таке має місце, то відповідно до чинного законодавства рішення приймається на користь платника.

У разі, якщо до закінчення термінів проведення перевірки не надійшли відповіді на запити від інших податкових інспекцій, державних органів, контрагентів платника внаслідок чого доказова база для засвідчення порушення є недостатньою, податковими аудитором в акті здійснюється відповідний запис про проведення додаткової перевірки.

9. Надання інформації податковій міліції для оперативного супроводження

У випадку здійснення протидії працівникам ДПС щодо проведення перевірки, недопускання до обстеження складських, виробничих приміщень, морального тиску податковим аудитором, що очолює перевірку до підрозділу податкової міліції направляється доповідна записка про призначення оперативного супроводження перевірки. Начальник податкової міліції призначає оперуповноваженого працівника, який забезпечує процесуальні дії щодо супроводження перевірки відповідно до повноважень, визначених чинним законодавством.

10. Відбір пояснень посадових осіб

Відповідно до п.1 ст.11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» посадові особи платників зобов'язані надавати пояснення щодо оподаткування в усній та письмовій формі, однак на сьогодні законодавчо правила відбору пояснень не закріплені.

11. Передача матеріалів для продовження перевірки податкової міліції

Якщо за результатами перевірки виявлені порушення з ознаками складу злочину, відповідальна за проведення перевірки особа в 3-денний термін після прийняття рішення про застосування штрафних санкцій зобов'язана передати начальнику податкової міліції письмово інформацію з матеріалами перевірки, які містять:

- акт перевірки з відповідними документами, що є невід'ємною його частиною;
- розписку посадової особи про надання до перевірки всіх необхідних документів;
- рішення податкового органу за результатами перевірки.

За розглядом матеріалів перевірки начальник податкової міліції приймає рішення або про направлення матеріалів до оперативного чи слідчого підрозділу за наявності в діях осіб злочину, або повернення матеріалів до відповідного підрозділу податкового органу на доопрацювання.

12. Вилучення документів — в окремих випадках податкові аудитори мають право вилучати документа, які свідчать про порушення податкового та валютного законодавства, однак законодавчо процедура вилучення документів не урегульована.

Узагальнення та реалізація результатів перевірки

Узагальнення результатів та реалізація матеріалів перевірки — заключний етап проведення контрольно-перевірочних дій, який особливо вимагає дотримання законодавчо визначених норм. Від чіткості та правильності складеного акту про проведення документальної перевірки залежить подальші взаємовідносини податкового органу з платником і реалізації матеріалів перевірки (сплата donaraxovanih сум, можливе оскарження в адміністративному або судовому порядку рішення-повідомлення за актом тощо). Тому саме цьому етапу в проведенні перевірки слід приділити значну увагу та дотриматись чіткої послідовності у виконанні дій.

1. Приймання актів та довідок від членів контрольно-перевірочної бригади

Працівниками окремих підрозділів, що проводять перевірку з дотримання податкового законодавства з окремих податків, зборів та обов'язкових платежів або дотримання іншого, ніж податкове законодавства (валютного, правильності здійснення касових операцій тощо) складається проміжний акт (довідка у випадку відсутності встановлених порушень) та передається до підрозділу, інспектор якого очолює перевірку.

2. Опрацювання результатів зустрічних перевірок

Під час проведення контрольно-перевірочних дій податковими аудиторами з метою підтвердження або спростування порушень здійснюються зустрічні перевірки та направляються запити до інших податкових інспекцій щодо проведення зустрічних перевірок контрагентів платника, які знаходяться в інших регіонах. Отримані результати зустрічних перевірок за наявності встановлених ними порушень групуються і відображаються в акті. У випадку неотримання відповідей на запити та неможливості завершення зустрічних перевірок до закінчення термінів проведення документальної перевірки платника у акті здійснюється відповідний запис про проведення додаткової перевірки.

3. Групування виявлених порушень — встановлені перевіркою порушення групуються за окремими податками, податковими періодами. Однотипні порушення, що мають масовий характер та їх відображення в акті займають великий обсяг, групуються та відображаються у таблицях, схемах і додаються до акту.

4. Узагальнення та оформлення результатів перевірки

За результатами комплексної документальної перевірки інспектор, що очолює перевірку становить зведений акт перевірки. Акт перевірки містить вступну частину, описову частину, висновок. У вступній частині відображаються підстави для проведення перевірки, прізвища та посади податкових аудиторів, загальні відомості про платника (дата реєстрації, форма власності, дата взяття на податковий облік, ідентифікаційний код, дані про взяття на облік як платника податку на додану вартість, юридична та фактична адреса, розмір статутного капіталу, інформація про види господарської діяльності, інформація про попередні документальні перевірки, перелік пільг з податкового законодавства, якими користується платник, перелік перевірених документів з обов'язковим описом методу перевірки тощо).

В описовій частині викладаються встановлені перевіркою порушення з посиланням на відповідні статті, пункти і підпункти законодавчих актів та на докази, зафіксовані у відповідних фінансових і податкових документах платника. В актах документальних перевірок не допускається виправлень. У випадку вилучення документів, що свідчать про порушення, в акті зазначається факт вилучення.

Акт складається у двох примірниках протягом п'яти робочих днів від дня закінчення встановленого терміну проведення перевірки. Для СПД малого підприємництва термін складання

акта становить три робочих днів, для платників, що мають філії та інші відокремлені підрозділи — десять робочих днів. Термін складання акта перевірки не зараховується до терміну проведення перевірки. Перший примірник акта є оригіналом і після його підписання залишається в органі ДПС.

5. *Ознайомлення посадових осіб платника податків з актом перевірки* Платник ознайомлюється з актом перевірки, при цьому до його підписання має право надати зауваження або піднімати спірні питання. Підписання акта здійснюється посадовими особами та платником за місцезнаходженням платника, а у випадку невізної перевірки — у приміщенні ДПП, куди запрошуються письмово посадові особи платника. У разі незгоди платника із висновками перевірки та даними, викладеними в акті перевірки суб'єкт господарювання має право протягом 3-х робочих днів від дня отримання примірника акта перевірки подати до органу ДПС заперечення до акта перевірки. При цьому в акті перевірки при його підписанні платник робить відповідний запис. Потягом 3-х робочих днів орган ДПС розглядає заперечення та повідомляє письмово платника про результати розгляду. Після реєстрації у спеціальному журналі в органі ДПС один примірник акта передається платнику, про що на останній сторінці робиться відповідний запис із зазначенням прізвища та посади особи, що отримала акт. У разі відмови платника від підпису акта податковими аудиторами складається відповідний акт довольної форми за підписами не менш ніж двох аудиторів та, за можливості, представника платника. Один примірник акта перевірки з відповідними додатками направляється платнику поштою з повідомленням про вручення.

6. *Розгляд спірних питань* — при виникненні спірних питань під час здійснення перевірки такі питання виносяться на розгляд спеціальної комісії при обласних ДПА.

7. *Прийняття рішення за результатами перевірки* — протягом десяти робочих днів з дня підписання акта перевірки керівник податкового органу або його заступник приймає податкове повідомлення — рішення про застосування штрафних (фінансових санкцій), а за наявності заперечень суб'єкта господарювання до акта перевірки — протягом трьох робочих днів, наступних за днем розгляду заперечень і надання письмової відповіді платнику.

8. *Процесуальне оформлення рішень* — протягом трьох робочих днів з дня прийняття повідомлення — рішення вручається посадовій особі платника з зазначенням дати вручення, посади та прізвища особи, що його отримала. Корінець податкового повідомлення — рішення разом з актом перевірки передається до підрозділу, який здійснює нарахування податкового зобов'язання, визначеного актом перевірки та повідомленням-рішенням, після чого передається підрозділу, де зберігається облікова справа платника.

9. *Розгляд апеляції платника податків на прийняте рішення* — у випадку, коли платник не погоджується з результатами документальної перевірки він має право на оскарження рішення-повідомлення в адміністративному або судовому порядку.

10. *Проведення повторної чи додаткової перевірки* — у випадку, коли немає можливості прийняти рішення за актом перевірки з причини неотримання результатів зустрічних перевірок, що проводяться іншими податковими органами, незакінчених зустрічних перевірок контрагентів платника, невідновлення платником бухгалтерського або податкового обліку у встановлені терміни, здійснення контрольно-перевірочних процедур, що займають тривалий період часу (обмірювання, інвентаризація) тощо керівник податкової інспекції має право призначити повторну або додаткову перевірку. Підставою для такої перевірки є відповідний наказ начальника інспекції.

11. *Направлення матеріалів до інших контролюючих органів, органів влади чи правоохоронних органів згідно з їх компетенцією* — за наявності ознак злочину або інших обставин, що передбачають кримінальну відповідальність, матеріали перевірки передаються до правоохоронних органів. За наявності відповідних запитів матеріали перевірок також можуть бути передані до інших контролюючих органів та органів влади. Передача таких матеріалів здійснюється з урахуванням вимог до переліку документів з грифом «Для службового користування» або «Конфіденційно».

12. *Забезпечення надходжень до бюджетів донарахованих платежів* — в процесі узагальнення результатів проведеної документальної перевірки податковими аудиторами вживаються заходи щодо забезпечення у встановлені терміни надходження до бюджетів усіх рівнів донарахованих за актом сум податків, зборів та обов'язкових платежів — визначаються джерела погашення, можливість повної або часткової сплати, графіку погашення тощо.

13. Надання даних для складення внутрішньої звітності щодо проведеної роботи — узагальнюючий етап контрольно-перевірочної роботи підрозділів податкового аудиту. На підставі актів документальних перевірок та винесених рішень-повідомлень підрозділи податкового аудиту формують спеціальні внутрішні звіти щодо результатів проведеної роботи.

Організація позапланової виїзної перевірки

Позапланова виїзна перевірка проводиться за наявності хоча б однієї з таких обставин:

- за наслідками перевірок інших платників виявлено факти, які свідчать про порушення податкового або валютного законодавства і платник не надав відповіді з документальним підтвердженням на письмовий запит органу ДПС протягом 10 робочих днів;
- платник не подав в установлені терміни декларацію або розрахунок;
- виявлено недостовірність даних, заявлених в декларації і платник не надав відповіді з документальним підтвердженням на письмовий запит органу ДПС протягом 10 робочих днів;
- платник подав скаргу, в якій вимагає повного або часткового скасування результатів проведеної перевірки;
- у разі виникнення потреби у перевірці відомостей, отриманих від особи, що мала правові відносини з платником і платник не надав відповіді з документальним підтвердженням на письмовий запит органу ДПС протягом 10 робочих днів;
- проводиться реорганізація (ліквідація) платника;
- стосовно платника податків або його посадової особи податковою міліцією заведено оперативно-розшукову справу;
- у разі, коли податковий орган вищого рівня перевіряв акт перевірки або документи податкової звітності перевіреного платника та виявив їх невідповідність чинному законодавству. Перевірка проводиться лише за умови, що стосовно податкових аудиторів, які проводили перевірку розпочато службове розслідування;
- платником подано декларацію з від'ємним значенням з ПДВ більше 100 тис. грн..

Підставою для проведення позапланової перевірки є рішення керівника податкового органу, яке оформляється наказом, або рішенням суду.

Організація проведення камеральної перевірки

Кабінетну (камеральну) перевірку можна віднести до виду попередніх перевірок з більш широким спектром проведення перевірочних процедур та залученням до перевірки додаткових документів. Камеральна перевірка здійснюється уповноваженими посадовими особами податкового органу згідно з їх службовими обов'язками без спеціального рішення керівника.

Основними етапами камеральної перевірки є:

- перевірка повноти подання платником податків документів податкової звітності;
- візуальна перевірка правильності оформлення документів податкової звітності (повноти та чіткості заповнення всіх необхідних реквізитів тощо);
- перевірка своєчасності представлення податкової звітності;
- перевірка правильності арифметичного підрахунку підсумкових сум податків, що підлягають сплаті до бюджету;
- перевірка обґрунтованості застосування платником податків ставок податку й пільг, їх відповідності чинному законодавству;
- перевірка правильності обчислення бази оподаткування. На цьому етапі здійснюється камеральний аналіз, що включає перевірку логічного зв'язку між окремими звітними і розрахунковими показниками, необхідними для обчислення бази оподаткування, взаємозв'язок показників фінансової звітності і податкових декларацій (розрахунків), оцінку фінансової податкової звітності з погляду їх відповідності наявним у податковому органі даним про діяльність платника податків тощо.

Слід зазначити, що обов'язок платника щодо подання податкової звітності не може вважатися виконаним за умов неможливості ідентифікувати подані документи, а саме:

- за відсутності у документах будь-якого з обов'язкових реквізитів, передбачених нормативно-правовими актами;

- при нечіткому заповненні окремих реквізитів документа, що робить неможливим їхнє однозначне прочитання;
- при заповненні документів олівцем;

При виявленні таких фактів податковий орган повинен повідомити платника податків про невиконання ним обов'язку щодо заповнення й представлення декларації, виставити вимогу щодо внесення відповідних виправлень в установлений термін та застосувати до нього заходи відповідальності згідно з чинним законодавством. При проведенні камеральної перевірки податковий орган має право вимагати від платника додаткові матеріали, пояснення й документи, що підтверджують правильність розрахунків і своєчасність сплати податкових платежів.

Проведення перевірок за непрямими методами

Якщо контролюючий орган не може самостійно визначити суму податкового зобов'язання платника податків у зв'язку з відсутністю можливості встановити фактичне місцезнаходження підприємства або його відокремлених підрозділів, місцезнаходження фізичної особи або ухилення платника податків чи його посадових осіб від надання відомостей, передбачених законодавством, а також, якщо неможливо визначити суму податкових зобов'язань у зв'язку з неведенням платником податків податкового обліку або відсутністю визначених законодавством первинних документів, сума податкових зобов'язань платника податків може бути визначена за непрямим методом. Цей метод може застосовуватися також у випадках, коли декларацію було подано, але під час документальної перевірки, що проводиться контролюючим органом, платник податків не підтверджує розрахунки, наведені у декларації, наявними документами обліку у порядку, передбаченому законодавством.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики визначення сум податкових зобов'язань за непрямими методами» від 27. 05. 2002 р. № 697 *під непрямими методами визначення сум податкових зобов'язань платників податків розуміють* визначення сум їх податкових зобов'язань за оцінкою витрат платника податків, приросту його активів, кількості осіб, які перебувають з ним у відносинах найму, а також за оцінкою інших елементів податкових баз, які приймаються для розрахунку податково-

го зобов'язання щодо конкретного податку, збору (обов'язкового платежу) згідно з законом. При цьому оцінка елементів податкових баз здійснюється за допомогою інформації, одержаної з джерел інших, ніж звітність або первинні документи.

Рішення про застосування непрямих методів визначення сум податкових зобов'язань приймає керівник органу державної податкової служби. В цьому рішенні обов'язково зазначаються підстави його прийняття.

Для визначення елементів податкових баз при застосуванні непрямих методів органи державної податкової служби можуть використовувати інформацію, одержану згідно із законодавством, зокрема, від:

- підприємств, установ та організацій, включаючи НБУ та його установи, комерційні банки, інші фінансові установи, і суб'єктів підприємницької діяльності — фізичних осіб — довідки, копії документів про фінансово-господарську діяльність і одержані доходи, обсяги реалізованої продукції, видатки підприємств, установ та організацій усіх форм власності, відомості про поточні і вкладні (депозитні) та інші рахунки, інформацію про наявність та обіг коштів на цих рахунках, у тому числі про ненадходження в установлений термін валютної виручки від суб'єктів підприємницької діяльності, а також іншу інформацію, пов'язану з обчисленням і сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів) у порядку, визначеному законодавством;
- підприємств, установ та організацій, включаючи Національний банк України та його установи і комерційні банки, — відомості про суми коштів, виплачені суб'єктам підприємницької діяльності — фізичним особам, та утримані з них податки;
- органів, уповноважених проводити державну реєстрацію та видавати спеціальні дозволи (ліцензії, патенти тощо) на провадження деяких видів підприємницької діяльності, — відомості про видачу таких дозволів суб'єктам підприємницької діяльності;
- органів державної статистики та органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі екології та природних ресурсів — відомості про обсяги викидів, скидів і розміщення відходів;

- органів лісового господарства — відомості про фактичні обсяги заготовленої деревини, що відпускається на пні, живиці, друго-рядних лісових матеріалів, продуктів побічного користування та використання окремих земельних ділянок лісового фонду;
- органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі водного господарства — відомості про фактичний обсяг води, забраної водокористувачами, та обсяг води, пропущеної через турбіни гідроелектростанцій;
- органів геологічного контролю — відомості про фактичні обсяги погашених у надрах балансових і позабалансових запасів або видобутих корисних копалин;
- органів державного гірничого нагляду — відомості про обсяги наданого у користування підземного простору (ділянки) надр;
- органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі рибного господарства — відомості про фактичні обсяги вилучених водних живих ресурсів;
- органів державного управління у сфері радіочастотного ресурсу — відомості про використання радіочастотного ресурсу на підставі відповідної ліцензії;
- органів з питань земельних відносин — відомості про площі земель, що перебувають у власності або користуванні платника податків;
- виконавчих органів місцевих рад — відомості про суми плати за оренду землі, комунального майна;
- регіональних відділень Фонду державного майна — відомості про суми плати за оренду державного майна;
- органів державної статистики — дані для проведення аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій усіх форм власності;
- райдержадміністрацій та регіональних відділень Фонду державного майна — дані про приватизацію державного майна шляхом викупу підприємств та участь у створенні господарських товариств;
- бюро технічної інвентаризації — дані про зареєстровані об'єкти нерухомості;
- органів Державтоінспекції — інформацію про зареєстровані транспортні засоби;

- Держфлотінспекції — дані про зареєстровані судна;
- інспекцій Держтехнагляду — дані про зареєстровані трактори, комбайни та іншу сільськогосподарську техніку;
- нотаріусів — інформацію про операції купівлі — продажу майна;
- органів місцевого самоврядування — дані про земельні ділянки з розташованими на них будинками, а також земельні ділянки, виокремлені під забудову.
- Зазначена вище інформація надається переліченими органами стосовно юридичних осіб та суб'єктів підприємницької діяльності фізичних осіб.

Для визначення сум податкових зобов'язань за непрямыми методами органи державної податкової служби можуть використовувати інформацію та документи про діяльність платника податків, одержані згідно із законодавством, зокрема:

- про державну реєстрацію, фактичне місцезнаходження, кількість найманих працівників, види діяльності, джерела походження доходів, взаєморозрахунки з постачальниками та споживачами, рахунки у банках і рух коштів на них, обсяги готівкових розрахунків, суми наданих та одержаних позик;
- про виявлені та задокументовані під час перевірок, не задекларовані та/або не зазначені у розрахунках доходи і витрати платника податків;
- про результати обстежень будь-яких виробничих, складських, торговельних та інших приміщень підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та житла громадян, якщо воно використовувалось як реєстраційна адреса суб'єкта підприємницької діяльності — юридичної особи та для одержання доходів;
- письмові пояснення і відомості керівників, інших посадових осіб підприємств, установ та організацій, діяльність яких перевіряється;
- вилучені документи, що свідчать про приховання (заниження) об'єктів оподаткування, несплату податків, зборів (обов'язкових платежів), та вилучені у суб'єктів підприємницької діяльності — фізичних осіб реєстраційні свідоцтва або

спеціальні дозволи (ліцензії, патенти тощо), які порушили порядок провадження підприємницької діяльності;

- відомості та документи, отримані внаслідок проведеної оперативно-розшукової діяльності.

Визначення сум податкових зобов'язань за непрямими методами може здійснюватися органами державної податкової служби *лише стосовно* податку на додану вартість, акцизного збору, податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб (щодо суб'єктів підприємницької діяльності — фізичних осіб), податку з реклами, рентних платежів, збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, готельного збору, збору за спеціальне використання природних ресурсів і збору за забруднення навколишнього природного середовища з використанням:

- *методу економічного аналізу*. Метод економічного аналізу базується на взаємозв'язку і взаємозалежності різних економічних показників (валові доходи, валові витрати та інші), які характеризують господарську діяльність платника податків, і застосовується для оцінки таких елементів податкової бази: обсягів виробництва та реалізації товарів (робіт, послуг), які розраховуються, з огляду характеристики стану виробничих потужностей, кількості використаних сировини, матеріалів, електричної і теплової енергії, води, тари і продукції оздоблення, чисельності працівників, розміру виплаченої заробітної плати та інших елементів витрат виробництва і реалізації товарів (робіт, послуг), а також кількості одержаних марок акцизного збору, виданих податкових векселів, що підтверджують зобов'язання із сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), та інших показників; матеріальних та нематеріальних витрат, при розрахунку яких можуть використовуватися експертна оцінка та висновки відповідних уповноважених органів; приросту активів платника податків, який визначається шляхом перевірки наявності та порівняння активів у процесі провадження господарської діяльності такого платника податків; витрат на оплату праці, які визначаються, з огляду на установлену участь працівників у господарській діяльності платника податків, підтвердженої документально, або на підставі письмових пояснень працівників про фактично одержані доходи; валових доходів і валових витрат, які розраховуються з урахуванням оцінки інформації про провадження господарської дія-

льності платника податків, отриманих з інших джерел згідно із законодавством; обсягів реалізації та придбання продукції, які можуть також розраховуватися на підставі аналізу інвентаризації запасів цієї продукції на початок та кінець звітного періоду;

- *методу розрахунку грошових надходжень*. Метод розрахунку грошових надходжень базується на визначенні показника доходів, одержаних платником податків від провадження господарської діяльності. Для розрахунку цього показника використовується «інформація про надходження коштів на банківські рахунки платника податків, яка підтверджується банківськими документами, та інша інформація (документи), що підтверджують одержання коштів платником податків»;
- *методу контролю витрат та доходів суб'єктів підприємницької діяльності — фізичних осіб*. Цей метод базується на аналізі показників (доходи, витрати та інші), які характеризують підприємницьку діяльність суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи. Якщо орган державної податкової служби встановлює перевищення суми витрат суб'єкта підприємницької діяльності — фізичної особи над сумою задекларованого доходу і такий суб'єкт підприємницької діяльності — фізична особа не підтверджує документально або відмовляється надати інформацію щодо джерела такого доходу, орган державної податкової служби визначає суму перевищення для включення її до бази оподаткування згідно з положеннями розділу IV Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян»;
- *методу аналізу інформації про доходи та витрати платників податків*. Даний метод базується на оцінці інших елементів податкової бази, які можуть визначатися органами державної податкової служби на основі оцінки наведеної вище інформації, яка використовується при визначенні елементів податкових баз та сум податкових зобов'язань.

Результати перевірки, здійсненої з метою визначення сум податкових зобов'язань за непрямыми методами, оформляються актом, що затверджується особою, яка прийняла рішення про застосування непрямих методів.

Рішення про сплату податкових зобов'язань, нарахованих за непрямыми методами, приймається у судовому порядку за поданням керівника податкового органу.

3.3. Відповідальність платників податків за порушення податкового та валютного законодавства

Фінансова відповідальність за порушення податкового та валютного законодавства

Порядок застосування фінансових санкцій регулюється Законами України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», «Про державну податкову службу в Україні», «Про систему оподаткування», Інструкцією «Про порядок застосування та стягнення штрафних (фінансових) санкцій органами державної податкової служби», затвердженої наказом ДПАУ від 17. 03. 2001 року № 110 і зареєстрованої у Мінюсті України 23. 03. 2001 року за № 268/5459 із змінами і доповненнями.

Штрафна санкція (штраф) — плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами.

Пеня — плата у вигляді відсотків, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що справляється з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання. Пеня нараховується після закінчення встановлених строків погашення узгодженої суми податкового зобов'язання на суму податкового боргу. Нарахування пені розпочинається:

а) при самостійному нарахуванні суми податкового зобов'язання платником податків — від першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку сплати податкового зобов'язання;

б) при нарахуванні суми податкового зобов'язання контролюючим органом — від першого робочого дня, наступного за останнім днем граничного строку податкового зобов'язання, визначеного в податковому повідомленні-рішенні.

Однак, пеня не нараховується, якщо платник податків до початку перевірки самостійно виявляє заниження податкового зобов'язання, відображає таке нарахування в Уточненій декларації або у Декларації за наступний податковий період, розраховує

суму штрафу та сплачує його у розмірі 5% від суми такого заниження, а також погашає суму податкового зобов'язання.

Це правило не застосовується, якщо платник податків не подає податкову декларацію за період, в якому відбулося таке заниження та за умови доведення судом скоєння злочину посадовими особами платника податків або фізичною особою щодо умисного ухилення від сплати зазначеного податкового зобов'язання.

При провадженні процедури адміністративного чи судового оскарження рішень податкового органу пеня на суму податкового зобов'язання не нараховується протягом всього терміну оскарження, оскільки податкове зобов'язання вважається неузгодженим.

Пеня нараховується на суму податкового зобов'язання (включаючи суму штрафних санкцій за їх наявності) з розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, діючої на день виникнення такого податкового боргу або на день його погашення, залежно від того, яка з величин таких ставок є більшою, за кожний календарний день прострочення у його сплаті. Зазначений розмір пені діє щодо всіх видів податків і зборів (обов'язкових платежів), крім пені щодо порушення строків розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що встановлюється окремим законодавством.

Крім пені, до фінансових санкцій відносяться штрафні (штрафи).

Штрафні санкції застосовуються:

а) у разі неподання платником податкової декларації у визначені законом терміни — в розмірі 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожне таке неподання або затримку;

б) у разі виявлення заниження податкового зобов'язання за результатами документальної, камеральної перевірки платника податків податковим органом — 10 % від суми недоплати податкового зобов'язання за кожний податковий період, установлений для такого податку, збору чи обов'язково платежу, починаючи з податкового періоду, на який припадає така недоплата, та, закінчуючи податковим періодом, на який припадає отримання платником податків податкового повідомлення-рішення, але не більше 50% сукупної суми недоплати та не менше 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

в) у разі коли платника податків (посадову особу платника податків) засуджено за скоєння злочину щодо ухилення від сплати податків або якщо платник податків декларує переоцінені або недооцінені об'єкти оподаткування, що призводить до заниження податкового зобов'язання у великих розмірах — 50% від суми недоплати, але не менше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

г) у разі несплати платником узгодженої суми податкового зобов'язання:

- при затримці до 30 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну сплати, — 10% від такої суми;
- при затримці від 31 до 90 календарних днів включно, наступних за останнім днем граничного терміну сплати, — 20% від такої суми;
- при затримці більше 90 календарних днів, наступних за останнім днем граничного терміну сплати, — 50% від такої суми. Платник податків сплачує один із зазначених у цьому пункті штрафів відповідно до загального строку затримки незалежно від того, чи були застосовані штрафи, вказані в пунктах *а* та *б*. Розміри та підстави для застосування штрафних санкцій відображено в таблиці 4.1.

Факти порушень податкового законодавства службова особа органу державної податкової служби оформляє актом документальної перевірки, в якому чітко викладається зміст порушення з обґрунтуванням порушених норм законодавчих актів й зазначенням конкретних їх пунктів і статей.

Таблиця 3.1. Розміри та підстави застосування штрафних санкцій

№	Вид порушення	Розмір штрафної санкції	Підстава для застосування штрафної санкції
1.	Неподання податкової декларації (розрахунку) у строк, визначений законодавством	10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (н.м.д.г.) за кожне неподання або несвоєчасне подання	п. 17.1.1. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
2.	Неподання або несвоєчасне подання декларації про доходи фізичних осіб, які підпадають під визначення суб'єктів корупційних діянь	30 н.м.д.г. за кожне таке неподання або затримку	п. 17.1.1. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
3.	Неподання податкової декларації у встановлені строки і контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання платника	10 % від суми податкового зобов'язання за кожний повний або неповний місяць затримки податкової декларації, але не більше 50 % від суми нарахованого податкового зобов'язання та не менше 10 н.м.д.г.	п. 17.1.2. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
4.	Дані документальної перевірки свідчать про заниження податкового зобов'язання, заявленого у податковій декларації і контролюючий орган самостійно визначає суму податкового зобов'язання	10 % від суми недоплати за кожний податковий період починаючи з того, на який припадає така недоплата, та закінчуючи періодом, на який	п. 17.1.3. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»

продовження таблиці 3.1.

		припадає дата отримання податкового повідомлення від контролюючого органу, але сукупно не більше 50 % недоплати та не менше 10 н.м.д.г.	п. 17.1.3. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
5.	Контролюючий орган виявляє арифметичні або методологічні помилки в поданій платником податкової декларації, які призвели до заниження або завищення податкового зобов'язання і самостійно його донараховує	5 % від суми донарахованого податкового зобов'язання, але не менше одного н.м.д.г.	п. 17.1.4. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
6.	У тому разі, коли платника податку або його посадову особу засуджено за скоєння злочину щодо ухилення від сплати податків або, якщо він декларує переоцінені або недооцінені об'єкти оподаткування, що призводить до заниження податкового зобов'язання у великих розмірах	50 % від суми недоплати, але не менше 100 н.м.д.г.	п. 17.1.6. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
	Штрафні санкції, зазначені в п. п. 1-6 таблиці не застосовуються у тому разі, якщо платник податків до початку його перевірки контролюючим органом самостійно виявляє факт заниження податкового зобов'язання, погашає суму недоплати та сплачує штраф у розмірі 5% від суми недоплати, крім випадків: а) платник не подає податкової декларації за період, протягом якого відбулась недоплата податкового зобов'язання;		п. 17.2. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»

б) судом встановлено скоєння злочину посадовими особами платника податків або фізичною особою — платником — платником щодо умисного ухилення від сплати зазначеного податкового зобов'язання				
7.	Платник податків не сплачує узгоджену суму податкового зобов'язання протягом граничного строку, передбаченого законодавством*	- при затримці до 30 календарних днів, наступних за останнім днем граничного строку сплати узгодженої суми податкового зобов'язання	10 % від суми недоплати	п. 17.1.7. ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»
		- при затримці від 31 до 90 календарних днів включно	20 % від суми недоплати	
		- при затримці, що є більшою 90 календарних днів	50 % від суми недоплати	
* Платник податків сплачує один із зазначених штрафів відповідно до загального строку затримки незалежно від того, було застосовано штрафи, перелічені вище в таблиці, чи ні.				
8	Відчуження активів, що перебувають у податковій заставі без попередньої згоди податкового органу (якщо отримання згоди є обов'язковим згідно з законодавством)		100 % від суми податкового боргу, щодо якого виникло право податкової застави	п. 17.1.8 ст. 17 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»

9	Здійснення продажу (відчуження) товарів (продукції) або грошових виплат без попереднього нарахування та сплати податку, збору або обов'язкового платежу, якщо відповідно до законодавства таке нарахування та сплата є обов'язковою передумовою такого продажу (відчуження) або виплати	Подвійний розмір від суми зобов'язання з такого податку	
Окремі податки, збори та обов'язкові платежі, щодо яких передбачено особливі санкції			
Плата за торговий патент**			
	Порушення порядку використання торгового патенту	Розмір вартості торгового патенту за один календарний рік	Стаття 8 Закону України «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»
	Здійснення операцій, які підлягають патентуванню, без одержання відповідних торгових патентів або з порушенням порядку використання торгового патенту	Подвійний розмір вартості торгового патенту за повний термін діяльності із зазначеним порушенням	
	Здійснення операцій з реалізації товарів, які підлягають патентуванню, без одержання пільгового торгового патенту або з порушенням порядку його одержання та використання	5-кратний розмір вартості пільгового торгового патенту	

	Здійснення торгівельної діяльності без придбання короткотермінового патенту	Подвійний розмір вартості короткотермінового патенту за повний термін діяльності із зазначеним порушенням	
** Зазначені штрафи підлягають сплаті порушниками у 5-денний термін. До дня сплати штрафів діяльність відповідних суб'єктів підприємницької діяльності призупиняється			
Податок на додану вартість			
	Нездійснення реєстрації особою, яка зобов'язана зареєструватись як платник ПДВ протягом строку, визначеного законодавством.		
	- якщо така особа не здійснила оподатковуваних операцій після закінчення граничного строку реєстрації	20 н.м.д.г.	Пункт 15 Указу Президента України «Про деякі зміни в оподаткуванні»
	- якщо особа здійснила оподатковувані операції після закінчення граничного строку реєстрації без нарахування податку на додану вартість	Розмір податку на додану вартість, нарахованого на загальну суму продажу, але не менше 20 н.м.д.г. без права включення до податкового кредиту суми ПДВ, сплаченого в зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) вартість яких включається до складу валових витрат платника або підлягає амортизації	

	<p>- у разі здійснення такою особою після граничного строку реєстрації оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) з нарахуванням ПДВ з видачено фіктивної податкової накладної, чека або іншого товароупроводжувачого документа, в якому виділена сума ПДВ, або без такої видачі, без внесення суми податку до бюджету</p>	<p>Подвійна сума отриманого ПДВ, але не менше 1000 н.м.д.г. без права включення до податкового кредиту суми ПДВ, сплаченого в зв'язку з придбанням товарів (робіт, послуг) вартість яких включачється до складу валових витрат платника або підлягає амортизації</p>	
Акцизний збір			
	<p>Несвоєчасна реєстрація платника акцизного збору</p>	<p>100 н.м.д.г.</p>	
	<p>Виробництво спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів без наявності ліцензії, виробництво алкогольних напоїв з використанням інших видів спирту</p>	<p>200 % від вартості отриманої партії товару, але не менше 100 н.м.д.г.</p>	

	Здійснення оптової (включаючи експорт та імпорт) та роздрібноі торгівлі спиртом етиловим, коньячним і плодovým, алкогольними напоями та тютюновими виробами без наявності ліцензій, патентів, сертифіката відповідності, сертифіката про визнання або з порушенням правил, торгівлі, установлених ними	20 % від вартості отриманої партії товару, але не менше 100 н.м.д.г.	
	Сплата сум акцизного збору та податку на додану вартість шляхом взаємних залікв, зустрічних зобов'язань вексялями, в тому числі казначейськими, та в інших формах, які не передбачають сплату таких платежів коштами	Вартість відвантаженої продукції	
Валютне законодавство			
	Здійснення комерційними банками або кредитно-фінансовими установами операцій з валютними цінностями, що вимагають ліцензування без наявності Генеральної ліцензії НБУ	Штраф в сумі, еквівалентній вартості валютних цінностей, з якими було здійснено незаконні валютні операції, перерахованій у валюту України за обмінним курсом НБУ на день здійснення такої операції	Стаття 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» Положення про валютний контроль
	Здійснення резидентами і нерезидентами валютних операцій, що потребують отримання індивідуальної ліцензії, без її наявності	Штраф в сумі, еквівалентній сумі валютних цінностей, з якими було здійснено валютні операції, перерахованій у валюту України за обмінним курсом НБУ на день здійснення такої операції	

	<p>Здійснення торгівлі іноземною валютою банками та іншими кредитно-фінансовими установами без одержання ліцензії НБУ та/або з порушенням порядку і умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених НБУ</p>	<p>Штраф в сумі, еквівалентній вартості валютних зазначених цінностей, перерахованій у валюту України за обмінним курсом НБУ на день здійснення таких операцій з виключенням банку з Реєстру банківської книги реєстрації банків або без такого виключення</p>	
	<p>Невиконання уповноваженими банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів з метою забезпечення виконання зобов'язань резидентів або за нездійснення уповноваженими банками контролю за валютними операціями</p>	<p>Штраф у розмірі 25 % від суми (вартості) іноземної валюти, яка була зафіксована у дорученні резидента або в розмірі 25% від суми (вартості) валютних операцій, здійснених резидентами і нерезидентами через цей банк з порушенням чинного законодавства Штраф сплачується у національній валюті України за курсом НБУ на день складання відповідного протоколу порушення</p>	
	<p>Здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту без участі уповноваженого банку або здійснення розрахунків між резидентами і нерезидентами в межах торговельного обороту у валюті України без отримання індивідуальної ліцензії НБУ</p>	<p>Штраф у розмірі, еквівалентному сумі валютних цінностей, що використувувались при розрахунках, перерахованій у валюту України за обмінним курсом НБУ на день здійснення таких операцій (при розрахунках у валюті України — у сумі таких розрахунків)</p>	

	<p>Неотримання та несвоєчасне отримання валютної виручки ре-зидентами за експортовані товари, роботи та послуги</p>	<p>Пеня в розмірі 0,3 % від суми заборгованості за кожний день прострочення. Пеня сплачується у національній валюті України за курсом НБУ на день виникнення заборгованості</p>	<p>Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»</p>

Адміністративна відповідальність

Адміністративна відповідальність (штрафи) передбачена Кодексом про адміністративні правопорушення (КпАП). Застосування адміністративних штрафів за порушення податкового законодавства податковими органами має окремі особливості:

- підставою для їх застосування є вчинення адміністративного правопорушення (ст. 9 КпАП);
- адміністративні штрафи накладаються лише на фізичних осіб (громадян) — окремих платників податків, керівників і бухгалтерів платників податків — юридичних осіб, інших громадян, винних у порушенні податкового законодавства.
- розмір штрафу залежить від сукупності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність порушника (статті 34, 35 КпАП), а також від його особи, ступеня вини, майнового стану (ст. 33 КпАП).

Види адміністративної відповідальності

Відповідно КпАП за окремі правопорушення передбачено наступні види відповідальності: попередження, штраф, конфіскація.

КпАП передбачає відповідальність за наступні види порушень в сфері оподаткування:

- порушення порядку проведення розрахунків із споживачами (ст. 155/1);
- незаконна торговельна діяльність (ст. 160/2);
- порушення правил про валютні операції (ст. 162);
- порушення порядку заняття підприємницькою або господарською діяльністю (ст. 164);
- ухилення від подання декларації про доходи (ст. 164/1);
- зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка (ст. 164/5);
- ухилення від реєстрації в органах Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування України платників обов'язкових страхових внесків та — порушення порядку обчислення і сплати внесків на соціальне страхування (ст. 165/1);
- порушення порядку подання фінансової звітності та ведення бухгалтерського обліку при ліквідації юридичної особи (ст. 166/6).

Доказами в справі про адміністративне правопорушення є будь-які фактичні дані, на основі яких уповноважений орган (посадова особа) встановлює наявність або відсутність правопорушення. Факт здійснення адміністративного правопорушення (порушення законодавства про оподаткування чи порушення здійснення підприємницької діяльності) встановлюється в процесі або за наслідками перевірки підприємства, установи, організації чи громадянина. Службові особи державних податкових інспекцій при встановленні фактів порушень, за які винні особи підлягають притягненню інспекціями до адміністративної відповідальності, крім відображення цих фактів у актах перевірок складають протокол про адміністративне правопорушення — порушення податкового законодавства у двох примірниках. Його зміст повинен відповідати вимогам ст. 256 КпАП. Протокол підписується службовою особою ДШ, що його склала та особою, яка вчинила порушення. Протокол може бути також підписаний свідками у разі відмови особи, яка вчинила правопорушення від підписання протоколу. В ньому робиться запис про це, і така відмова не є підставою для припинення розгляду справи. Особа, яка вчинила правопорушення, має право надати пояснення і зробити зауваження щодо змісту протоколу, що додаються до нього, а також викласти мотиви своєї відмови від його підписання.

При складанні протоколу порушникові роз'яснюються його права та обов'язки, передбачені ст. 268 КпАП, про що робиться відмітка у протоколі. Один примірник протоколу разом з актом перевірки і додатками до акту передається, відповідно, керівнику перевіреного підприємства, установи, організації або громадянину, про що на акті робиться запис. Другий примірник протоколу не пізніше наступного після його складання дня реєструється у спеціальній книзі і разом з поясненням порушника (якщо такі є в наявності) та матеріалами перевірки передається в суд для винесення постанови про накладення або не накладення адміністративного стягнення.

Виконання постанов про накладення адміністративних стягнень

Справа про адміністративне правопорушення — порушення податкового законодавства — розглядається в районному або міському суді за місцем вчинення правопорушення (ст. 276 КпАП) у

15-денний термін від дня одержання протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи (ст. 277 КпАП).

Відповідно до ст. 268 КпАП справа про адміністративне правопорушення повинна розглядатися у присутності особи, яка притягується до адміністративної відповідальності. У разі її відсутності справу може бути розглянуто лише у випадках, коли є дані стосовно своєчасного повідомлення цієї особи про місце і час розгляду справи, і якщо від неї не надійшло клопотання — про відкладення розгляду справи.

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці від дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні — два місяці від дня його виявлення. До перших належать правопорушення, які мають разовий характер (наприклад, несвоєчасне подання декларацій, розрахунків, аудиторських висновків, платіжних доручень на внесення платежів до бюджетів і державних цільових фондів тощо), а до триваючих правопорушень податкового законодавства — ті, які здійснюються протягом певного періоду (відсутність бухгалтерського обліку об'єктів оподаткування, ведення його з порушенням встановленого порядку, інші правопорушення, пов'язані з обчисленням податків, зборів та платежів, встановити які можна лише під час документальної перевірки на підставі первинних бухгалтерських документів).

Карна відповідальність

Карній відповідальності та відповідному покаранню підлягає особа, винна у вчиненні злочину, тобто така, що умисно або з необережності вчинила передбачене карним законодавством суспільно небезпечне діяння.

Важким злочином визнається ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів за обтяжуючих обставин, а також шахрайство з фінансовими ресурсами.

Статтями 8 і 10 Закону України від 24. 12. 93 р. № 3813 — XII «Про державну податкову службу в Україні» державні податкові органи уповноважені передавати відповідним правоохоронним органам матеріали за фактами правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність, якщо їх розслідування не належить до компетенції податкової міліції, а також направляти матеріали з цих питань відповідним спеціальним органам у боротьбі з органі-

зованою злочинністю при виявленні порушень, що свідчать про організовану злочинну діяльність, або дій, які створюють умови для такої діяльності.

Карна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та обов'язкових платежів передбачена відповідними статтями Кримінального Кодексу України.

Основними статтями Кримінального кодексу, які належать до компетенції органів податкової служби є:

- ст. 204. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (в основному, це алкоголь і тютюнові вироби);
- ст. 207. Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті;
- ст. 208. Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків;
- ст. 209. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна;
- ст. 212. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів;
- ст. 216. Незаконне виготовлення, підроблення, використання та збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок;
- ст. 218. Фіктивне банкрутство.

Найбільш поширеними у вітчизняній практиці є злочини за статтею 212.

3.4. Узгодження сум податкових зобов'язань

Податкове зобов'язання, самостійно визначене платником податків у податковій декларації вважається узгодженим з дня подання такої декларації. Таке зобов'язання не може бути оскаржене платником податків в адміністративному або судовому порядку.

Податкове зобов'язання платника податків, нараховане податковим органом за результатами документальної, камеральної перевірки вважається узгодженим в день отримання податкового рішення-повідомлення.

У разі, якщо платник податків вважає, що контролюючий орган невірно визначив суму податкового зобов'язання, такий платник податків має право звернутись до контролюючого органу зі скаргою про перегляд цього рішення. Таке повідомлення-рішення може бути оскаржене в адміністративному порядку. До того ж первинна скарга подається до органу державної податкової служби, яким надіслано податкове повідомлення-рішення про застосування штрафних (фінансових) санкцій за порушення податкового законодавства та законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Скарга повинна бути подана контролюючому органу протягом 10 календарних днів, наступних за днем отримання платником податків податкового повідомлення-рішення контролюючого органу, що оскаржується. Контролюючий орган зобов'язаний прийняти вмотивоване рішення та надіслати його протягом 20 календарних днів від дня отримання скарги платника податків на його адресу поштою або надати йому під розписку. У разі коли контролюючий орган надсилає платнику податків рішення про повне або часткове незадоволення скарги, такий платник податків має право звернутись протягом 10 календарних днів, наступних за днем отримання відповіді, з повторною скаргою до контролюючого органу вищого рівня, а при повторному повному або частковому незадоволенні скарги — до контролюючого органу вищого рівня з дотриманням зазначеного 10-денного терміну для кожного випадку оскарження та зазначеного 20-денного терміну для відповіді на нього.

Керівник відповідного контролюючого органу (або його заступник) може прийняти рішення про продовження терміну розгляду скарги платника податків понад вказані вище терміни, але не більше 60 календарних днів, та письмово повідомити про це платника податків до закінчення терміну розгляду скарги.

Якщо вмотивоване рішення за скаргою платника податків не надсилається платнику податків протягом встановленого терміну, або протягом продовженого за рішенням керівника контролюючого органу терміну, така скарга вважається повністю задоволеною на користь платника податків з дня, наступного за останнім днем зазначених термінів. Скарга вважається також повністю задоволеною на користь платника податків, якщо рішення керівника контролюючого органу про продовження стро-

ків її розгляду не було відіслано платнику податків до закінчення 20-денного терміну. Остаточне рішення вищого (центрального) контролюючого органу за заявою платника податків не підлягає подальшому адміністративному оскарженню, але може бути оскаржене в судовому порядку.

Такий порядок апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань застосовується щодо податкових повідомлень-рішень про застосування штрафних (фінансових) санкцій за порушення податкового законодавства та законодавства в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Щодо оскарження рішень — повідомлень про застосування штрафних (фінансових) санкцій за порушення, не пов'язані з оподаткуванням та порушеннями у сфері зовнішньоекономічної діяльності (наприклад, порушення норм регулювання обігу готівки, норм державного регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних і тютюнових виробів, законодавства з питань застосування реєстраторів розрахункових операцій), то такий порядок дещо відрізняється. У разі незгоди платника податків з рішенням податкового органу про застосування штрафних (фінансових) санкцій таке рішення може бути оскаржене до органів державної податкової служби вищого рівня протягом одного року з моменту (дня) його прийняття, але не пізніше одного місяця з дня надсилання (вручення) рішення про застосування штрафних (фінансових) санкцій платнику податків. Загальну схему оскарження приведено на рис. 3.1.

До того ж слід враховувати, що якщо окремим законодавчим актом передбачено інший порядок та строки оскарження, то процедура оскарження проводиться у відповідності з таким актом.

Скарга подається (надсилається поштою з повідомленням про вручення):

- на рішення державної податкової інспекції в районі, міській, об'єднаній або спеціалізованій — до державної податкової адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києва та Севастополя;

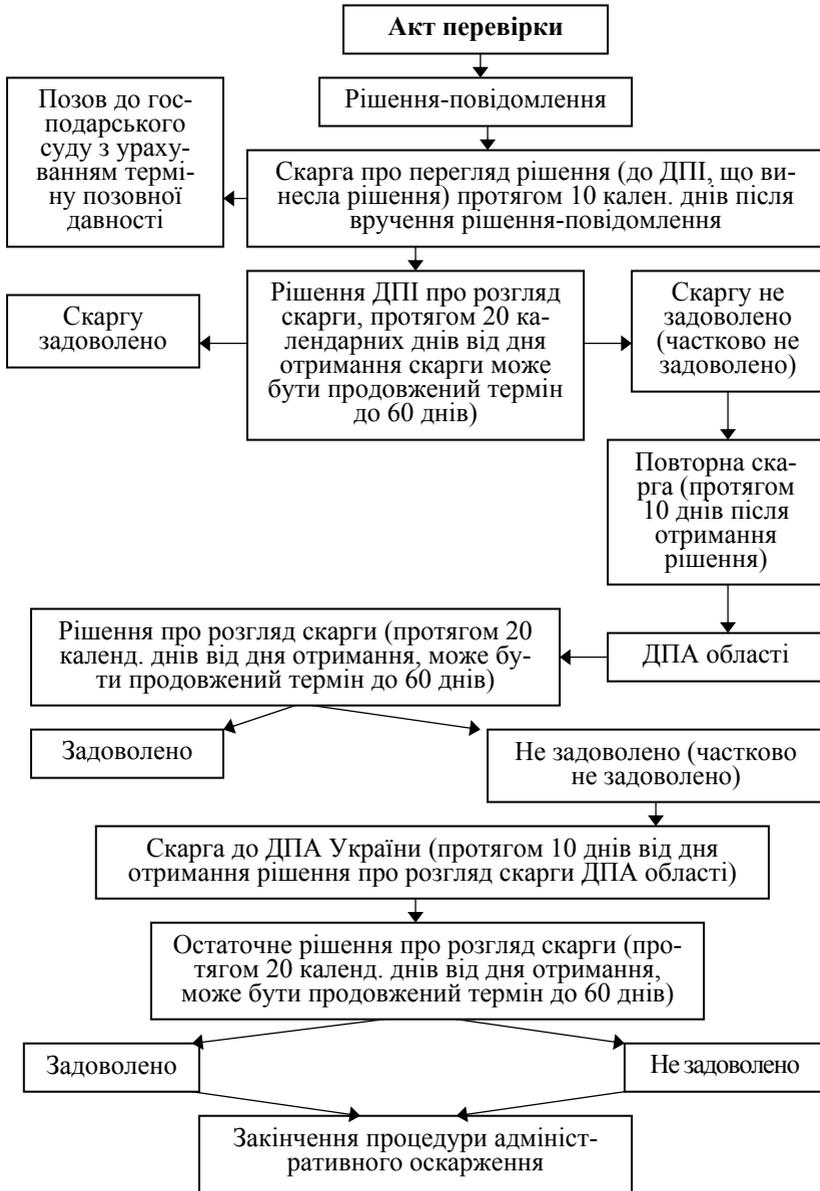

Рис. 3.1. Схема адміністративного узгодження податкових зобов'язань

на рішення державної податкової інспекції в районі міста з районним поділом, крім міст Києва та Севастополя — до державної податкової інспекції в місті;

на рішення регіональних управлінь Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України — до Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України;

на рішення державної податкової адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києва та Севастополя, Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України — до Державної податкової адміністрації України.

До скарги необхідно додати такі документи:

- ксерокопію акта перевірки, за наслідками якої прийнято рішення;
- ксерокопію рішення про застосування штрафних (фінансових) санкцій;
- зауважень та пояснень, якщо вони були подані платником податків під час перевірки і розгляду матеріалів перевірки, інших документів, що засвідчують обставини справи.

Розгляд скарг на рішення про застосування штрафних (фінансових) санкцій і прийняття рішень відбувається у 30-денний строк з дня надходження скарги до органів державної податкової служби. Прийняте рішення за наслідками розгляду скарги вручається або надсилається платнику податків і державній податковій інспекції (адміністрації), регіональному управлінню Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України, рішення якого оскаржувалось.

Якщо у 30-денний строк вирішити порушені в скарзі питання неможливо, керівник (його заступник) органу державної податкової служби, Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України встановлює необхідний строк для розгляду скарги, про що повідомляється (надсилається рішення) платнику податків, який подав скаргу. При

цьому загальний строк розгляду скарги не може перевищувати 45 днів.

У разі незгоди особи з рішенням державної податкової адміністрації (інспекції), прийнятим за наслідками розгляду поданої скарги, указане рішення може бути оскаржене в державній податковій адміністрації вищого рівня, а рішення Департаменту з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України — у Державній податковій адміністрації України протягом одного року з дня його прийняття, але не пізніше одного місяця з дня вручення рішення платнику податків або його представнику.

Скарги, подані з порушення зазначеного строку, не розглядаються органами державної податкової служби, Департаментом з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів Державної податкової адміністрації України.

Скарга, подана із дотриманням строків, зупиняє виконання платником податків податкових зобов'язань на строк її розгляду, а сума податкового зобов'язання вважається узгодженою.

День закінчення процедури адміністративного оскарження вважається днем узгодження податкового зобов'язання.

Поряд з адміністративним оскарженням дій органів державної податкової служби платник податків має право на їх судове оскарження. При цьому слід враховувати строки позовної давності, визначені законодавством.

Податкові зобов'язання, нараховані податковими органами за непрямыми методами, апеляційному оскарженню не підлягають. Оскарження здійснюється виключно в судовому порядку.

Податковий компроміс

Працівник податкового органу, який уповноважений розглядати скаргу платника податків у межах адміністративної апеляційної процедури, має право пропонувати такому платнику податків *компромісне рішення спору*, яке полягає у задоволенні частини скарги платника податків під зобов'язання останнього погодитись з рештою податкових зобов'язань, нарахованих контролюючим органом.

Підставою для прийняття рішення щодо податкового компромісу є наявність у податкового органу таких наявних фактів та доказів по суті скарги платника податків, які дають підстави вважати, що запропонований податковий компроміс приведе до більш швидкого та/або більш повного погашення податкового зобов'язання, порівняно з результатами, які можуть бути отримані внаслідок передання такого спору на вирішення суду.

Податковий компроміс може бути запропонований платнику податків тільки після складання працівником податкового органу, уповноваженим розглядати скаргу такого платника, письмового обґрунтування доцільності такого компромісу. Таке обґрунтування розглядається посадовою особою, яка нарахувала оскаржуване податкове зобов'язання, а також особою, якій безпосередньо підпорядкований цей працівник.

У разі, коли платник податків погоджується на укладання податкового компромісу, зазначене рішення набирає чинності з моменту отримання письмової згоди керівника податкового органу вищого рівня, а сума податкового зобов'язання, яка визначена умовами податкового компромісу, вважається узгодженою, і таке рішення не може бути оскаржене в майбутньому.

3.5. Забезпечення сплати податкових зобов'язань платників податків органами державної податкової служби

У разі, коли платник податків не сплачує узгоджену суму податкового зобов'язання в установлені терміни, податковий орган надсилає такому платнику податків *податкові вимоги*.

Податкові вимоги мають містити крім відомостей, передбачених законодавством, посилення на підстави їх виставлення; суму податкового боргу, належного до сплати, пені та штрафних санкцій; перелік запропонованих заходів із забезпечення сплати суми податкового боргу.

Податкові вимоги також надсилаються платникам податків, які самостійно подали податкові декларації, але не погасили суму податкових зобов'язань у встановлені законом терміни, без попереднього направлення (вручення) податкового повідомлення.

Податкові вимоги надсилаються:

а) *перша податкова вимога* — не раніше першого робочого дня після закінчення граничного терміну сплати узгодженої суми податкового зобов'язання. Перша податкова вимога містить повідомлення про факт узгодження податкового зобов'язання та виникнення права податкової застави на активи платника податків, обов'язок погасити суму податкового боргу та можливі наслідки непогашення його в терміни;

б) *друга податкова вимога* — не раніше тридцятого календарного дня з дня направлення (вручення) першої податкової вимоги, у разі непогашення платником податків суми податкового боргу в установлені терміни. Друга податкова вимога додатково до відомостей, викладених у першій податковій вимозі, може містити повідомлення про дату та час проведення опису активів платника податків, що перебувають в податковій заставі, а також про дату та час проведення публічних торгів з їх продажу.

Податкова вимога вважається надісланою (врученою) юридичній особі, якщо її передано посадовій особі такої юридичної особи під розписку або надіслано з листом з повідомленням про вручення.

Податкова вимога вважається надісланою (врученою) фізичній особі, якщо її передано особисто такій особі під розписку або її законному представнику чи надіслано з листом на її адресу за місцем проживання або останнього відомого місця її знаходження із повідомленням про вручення.

У такому самому порядку надсилаються податкові повідомлення-рішення.

У разі, коли податковий орган або пошта не може вручити платнику податків податкове повідомлення або податкові вимоги у зв'язку з незнаходженням посадових осіб, їх відмовою прийняти податкове повідомлення-рішення або податкову вимогу, незнаходженням фактичного місця розташування (місцезнаходження) платника податків, податковий орган розміщує податкове повідомлення або податкову вимогу на дошці податкових оголошень, встановленій на вільному для огляду місці біля входу до приміщення податкового органу. До того ж день розміщення такої податкової вимоги вважається днем її вручення.

Податкове повідомлення виставляється за кожним окремим податком, збором (обов'язковим платежем). Контролюючий орган веде реєстр виданих податкових повідомлень щодо окремого платника податків. Податкова вимога повинна містити загальну суму податкового боргу та суми податкового боргу за кожним окремим податком, збором (обов'язковим платежем).

Податкове повідомлення або податкові вимоги вважаються відкликаними, якщо:

а) сума податкового зобов'язання або податкового боргу, а також пені та штрафних санкцій (за їхньої наявності) самостійно погашається платником податків;

б) контролюючий орган скасовує або змінює раніше прийняте рішення про нарахування суми податкового зобов'язання (пені та штрафних санкцій) або податкового боргу внаслідок їх адміністративного оскарження;

в) рішення контролюючого органу про нарахування суми податкового зобов'язання або стягнення податкового боргу скасовується чи змінюється судом;

г) податкові зобов'язання (крім податкового боргу) розстрочуються або відстрочуються чи стосовно них досягається податковий компроміс та про це зазначається у відповідному рішенні про розстрочення, відстрочення або податковий компроміс;

д) податковий борг визнається безнадійним.

Джерела сплати податкових зобов'язань або погашення податкового боргу

Джерелами самостійної сплати податкових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків є будь-які власні кошти, в тому числі отримані від продажу товарів (робіт, послуг), майна і немайнових цінностей, випуску цінних паперів, у тому числі корпоративних прав, отримані у позику (кредит), шляхом заліку непогашених зустрічних грошових зобов'язань відповідного бюджету перед таким платником податків.

Джерелами погашення податкового боргу платника податків за рішенням органу стягнення є будь-які активи платника податків з урахуванням законодавчо визначених певних обмежень.

Так, не можуть бути використані як джерела погашення податкового боргу платника податків:

а) майно платника податків, що передане та належним чином оформлене у заставу іншим особам;

б) активи, які належать на правах власності іншим особам, але перебувають у тимчасовому користуванні у платника податків;

в) майнові та немайнові права, в тому числі права інтелектуальної власності, що належать на правах власності іншим особам, але перебувають у тимчасовому користуванні у платника податків без права відчуження;

г) кошти інших осіб, передані платнику податків у вклад (депозит) або довірче управління;

д) власні кошти платника, що використовуються для виплат заборгованості заробітної плати працівникам;

е) кошти кредитів та позик, надані платнику податків кредитно-фінансовими установами, що обліковуються на позичкових рахунках, відкритих на користь платника;

є) суми акредитивів, виставлених на ім'я платника, але не відкритих, до моменту відкриття;

ж) майно, що включається до складу цілісних майнових комплексів державних підприємств, які не підлягають приватизації, в тому числі казенних підприємств.

У випадку недостатності вище перелічених засобів для погашення сум податкового боргу за рішенням податкового органу визначаються додаткові джерела покриття заборгованості перед бюджетом.

Такими джерелами можуть виступати активи платника, попередньо передані платником у тимчасове користування іншим особам на підставі договорів цивільно-правового характеру.

Податкова застава

Активи платника податків, що має податковий борг передаються у податкову заставу. Право податкової застави виникає згідно з законом та не потребує письмового оформлення. Право податкової застави виникає у разі:

- неподання або несвоєчасного подання платником податків податкової декларації — з першого робочого дня, наступного за останнім днем терміну, встановленого законом про відповідний податок, збір (обов'язковий платіж) для подання такої податкової декларації;

- несплати в терміни суми податкового зобов'язання, самостійно визначеної платником податків у поданій декларації, — з дня, наступного за останнім днем зазначеного терміну;
- несплати в терміни суми податкового зобов'язання, визначеної контролюючим органом, — з дня, наступного за останнім днем граничного терміну такого погашення, визначеного у податковому повідомленні-рішенні.

Право податкової застави поширюється на будь-які види активів платника податків, які перебували в його власності у день виникнення такого права, а також на будь-які інші активи, на які платник податків набуде прав власності у майбутньому, до моменту погашення його податкових зобов'язань або податкового боргу.

Платник податків має право безоплатно зареєструвати податкову заставу в державних реєстрах застав рухомого чи нерухомого майна, а податковий орган зобов'язаний безоплатно зареєструвати податкову заставу в державному реєстрі застав рухомого та нерухомого майна за умови терміну дії такої податкової застави більш як десять календарних днів.

Право податкової застави має пріоритет перед:

- будь-якими правами інших застав, що виникли після моменту виникнення такого права на податкову заставу, незалежно від того, чи були зареєстровані права інших застав у державних реєстрах застав рухомого або нерухомого майна чинні;
- будь-якими правами інших застав, які не були зареєстровані у державних реєстрах застав нерухомого майна до виникнення права на таку податкову заставу.

Платник податків, активи якого перебувають у податковій заставі, здійснює вільне розпорядження ними, за винятком операцій, що підлягають письмовому узгодженню з податковим органом:

а) купівлі чи продажу, інших видів відчуження або оренди нерухомого та рухомого майна, майнових чи немайнових прав, за винятком майна, майнових та немайнових прав, що використовуються платником у підприємницькій діяльності;

б) використання об'єктів нерухомого чи рухомого майна, майнових чи немайнових прав, а також коштів для здійснення прямих чи портфельних інвестицій, а також цінних паперів, що

засвідчують відносини боргу, надання гарантій, поручительств, поступлення вимоги та переведення боргу, виплати дивідендів, розміщення депозитів або надання кредитів;

в) ліквідації об'єктів нерухомого або рухомого майна.

Активи платника податків звільняються з податкової застави з дня:

а) отримання податковим органом копії платіжного документа, завіреного обслуговуючим банком, що засвідчує факт перерахування до бюджету повної суми податкового зобов'язання;

б) визнання податкового боргу безнадійним;

в) отримання податковим органом довідки про смерть фізичної особи;

г) закінчення термінів позовної давності щодо такого податкового боргу;

д) отримання податковим органом договору поруки на повну суму податкового боргу платника податків;

е) прийняття рішення про арешт активів платника податків;

є) отримання платником податків рішення відповідного органу про скасування раніше прийнятих рішень;

ж) прийняття податковим органом рішення про розстрочення, відстрочення суми податкових зобов'язань (крім податкового боргу) або досягнення податкового компромісу у разі, коли умови, визначені в рішенні про розстрочення, відстрочення або податковий компроміс, передбачають зупинення права податкової застави;

з) прийняття відповідного рішення судом.

Адміністративний арешт активів платника податків є виключним способом забезпечення можливості погашення його податкового боргу

Арешт активів може бути застосовано, якщо з'ясується одна з таких обставин:

а) платник податків порушує правила відчуження активів;

б) фізична особа, яка має податковий борг, виїжджає за кордон;

в) платника податків, який отримав податкове повідомлення або має податковий борг, визнано неплатоспроможним за зобов'язаннями, іншими ніж податкові, крім випадків, коли стосо-

вно такого платника податків запроваджено мораторій на задоволення вимог кредиторів у зв'язку з порушенням щодо нього провадження у справі про банкрутство;

г) платник податків відмовляється від проведення документальної перевірки при наявності законних підстав для її проведення або від допуску посадових осіб податкового органу до обстеження об'єктів;

е) відсутня реєстрація особи як платника податків в органі державної податкової служби.

Арешт активів полягає у забороні вчиняти платником податків будь-які дії щодо своїх активів, які підлягають такому арешту, крім дій з їх охорони, зберігання і підтримання у належному функціональному та якісному стані.

Арешт може бути накладеним на будь-які активи юридичної особи, а для фізичної особи — на будь-які її активи, крім тих, що не підлягають арешту згідно із законодавством.

За поданням відповідного підрозділу податкової міліції керівник податкового органу (його заступник) може прийняти рішення про застосування арешту активів платника податків, яке надсилається:

а) банкам, що обслуговують платника податків, з вимогою тимчасового зупинення видаткових операцій за рахунками такого платника податків (якщо платником податків є банк — з вимогою зупинення таких операцій за власними рахунками), крім операцій з:

- погашення податкових зобов'язань та податкового боргу;
- сплати боргу за виконавчими документами або за задоволеними претензіями у порядку досудового врегулювання спорів, якщо такі виконавчі документи або претензії набули юридичної сили до моменту виникнення податкової застави;

б) платнику податків із вимогою тимчасової заборони відчуження таких активів;

в) іншим особам, у володінні, розпорядженні або користуванні яких перебувають активи такого платника податків, з вимогою тимчасової заборони їх відчуження.

Арешт може бути накладено на активи терміном до 96 годин від години підписання відповідного рішення керівником податкового органу (його заступником).

У разі, коли заходи з погашення податкового боргу не дали позитивного результату, податковий орган здійснює за платника податків та на користь держави заходи щодо залучення додаткових джерел погашення узгодженої суми податкового боргу шляхом стягнення коштів, які перебувають у його власності, а за їх недостатності — *шляхом продажу інших активів* такого платника податків.

Стягнення коштів та продаж інших активів платника податків проводяться не раніше 30-го календарного дня з моменту надіслання йому другої податкової вимоги.

Стягнення безготівкових коштів здійснюється шляхом надіслання банку (банкам), який обслуговує платника податків, платіжної вимоги на суму податкового боргу або його частини, а при стягненні готівкових коштів — у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Організація продажу активів платника податків здійснюється податковим керуючим такого платника податків.

Платник податків самостійно визначає склад і черговість продажу своїх активів, з огляду на принципи збереження цілісності майнового комплексу, що забезпечує ведення його основної виробничої діяльності та повного погашення суми податкового боргу.

Продаж активів платника податків здійснюється на публічних торгах, що проводяться за аукціонним принципом.

До того ж слід зазначити, що товари, які можуть бути згруповані та стандартизовані, підлягають продажу за кошти виключно на біржових торгах, що проводяться біржами. Щодо об'єктів рухомого та нерухомого майна, а також цілісних майнових комплексів підприємств, то вони підлягають продажу за кошти виключно на цільових аукціонах, які організуються за поданням відповідного податкового органу на зазначених біржах. У разі відсутності на території міста чи району товарної біржі податковим органом організується окремий позабіржовий аукціон.

У разі, коли інші заходи з погашення податкового боргу не дали позитивного результату, податковий орган здійснює за платника податків та на користь держави заходи щодо залучення додаткових джерел погашення узгодженої суми податкового боргу шляхом стягнення коштів, які перебувають у його власності,

а за їх недостатності – шляхом продажу активів такого платника податків.

Розстрочення та відстрочення податкових зобов'язань

Окремим розділом у законодавстві визначено порядок розстрочення та відстрочення податкових зобов'язань платників податків.

Розстрочення податкових зобов'язань є надання платнику податків бюджетного кредиту на основну суму його податкових зобов'язань без урахування сум пені. Користування бюджетним кредитом є платним. Розмір відсотка за таке користування не може бути меншим, ніж ставка Національного банку України на дату виникнення податкового боргу.

Сума податкового зобов'язання вважається узгодженою у разі звернення платника податків до податкового органу із заявою про розстрочення та/або відстрочення податкового зобов'язання.

Податковий орган може прийняти рішення про відстрочення або розстрочення податкових зобов'язань платника податків — боржника у межах процедури відновлення платоспроможності відповідно до законодавства про банкрутство.

Підставою для розстрочення податкових зобов'язань платника податків є надання ним достатніх доказів щодо існування загрози виникнення податкового боргу, а також економічного обґрунтування, яке свідчить про можливість погашення податкових зобов'язань та/або збільшення податкових надходжень до відповідного бюджету внаслідок застосування режиму розстрочення, протягом якого відбудуться зміни політики управління виробництвом чи збутом такого платника податків.

Підставою для відстрочення податкових зобов'язань платника податків є надання ним достатніх доказів щодо дії обставин непереборної сили, що призвели до загрози виникнення податкового боргу та/або банкрутства такого платника, а також економічного обґрунтування, яке свідчить про можливість погашення податкових зобов'язань та/або збільшення податкових надходжень до відповідного бюджету внаслідок застосування режиму відстрочення податкових зобов'язань, протягом якого відбудуться зміни політики управління виробництвом чи збутом такого платника податків.

Розстрочення податкових зобов'язань надається на умовах податкового кредиту, за якими основна сума кредиту та нараховані на неї відсотки погашаються рівними частками, починаючи з періоду, наступного за періодом надання такого кредиту.

Відстрочення податкових зобов'язань надається на умовах, за якими основна сума податкових зобов'язань та нараховані на неї відсотки сплачуються рівними частками, починаючи з будь-якого податкового періоду, визначеного відповідним податковим органом чи відповідним органом місцевого самоврядування, який затверджує рішення про розстрочення чи відстрочення податкових зобов'язань. Однак початок сплати податкових зобов'язань та відсотків не може бути здійснений пізніше 12 календарних місяців із дня виникнення таких зобов'язань. Також платник має право сплатити суму податкового зобов'язання та нараховані на неї відсотки одноразово.

Запитання і завдання для повторення:

- 1. Охарактеризуйте роль та місце податкового адміністрування в системі державного податкового менеджменту.*
- 2. Назвіть основні процеси податкового адміністрування*
- 3. Які державні органи відносяться до контролюючих відповідно до законодавства України?*
- 4. Назвіть права та обов'язки платників податків.*
- 5. Охарактеризуйте права та обов'язки органів державної податкової служби.*
- 6. Назвіть обов'язки органу державної податкової служби щодо обліку платників податків.*
- 7. Охарактеризуйте особливості обліку юридичних і фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності в органах державної податкової служби.*
- 8. У яких випадках податкове зобов'язання платника податку визначається податковим органом?*
- 9. Назвіть джерела сплати податкових зобов'язань?*
- 10. Охарактеризуйте роль та місце масово-роз'яснювальної роботи податкових органів в системі податкового менеджменту.*

11. *З якою метою запроваджено податковий аудит? Назвіть його основні завдання та особливості в Україні.*
12. *Охарактеризуйте методи проведення документальних перевірок.*
13. *Вкажіть види документальних перевірок.*
14. *Назвіть та охарактеризуйте основні етапи проведення документальної перевірки.*
15. *Назвіть етапи проведення камеральної перевірки.*
16. *В яких випадках застосовують проведення перевірок за непрямыми методами? Охарактеризуйте основні методи, за допомогою яких здійснюються перевірки за непрямыми методами.*
17. *Назвіть види фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства.*
18. *Охарактеризуйте особливості застосування адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства.*
19. *Назвіть порушення, за які передбачено карну відповідальність у сфері податкового законодавства.*
20. *Вкажіть порядок адміністративного узгодження податкового зобов'язання.*
21. *Охарактеризуйте особливості адміністративного узгодження податкових зобов'язань, що виникли внаслідок застосування штрафних (фінансових) санкцій за порушення, не пов'язані з оподаткуванням та порушеннями у сфері зовнішньоекономічної діяльності.*
22. *Охарактеризуйте порядок направлення податкових вимог.*
23. *З якою метою та в яких випадках застосовується податкова застава?*
24. *За яких умов застосовується адміністративний арешт активів?*
25. *З якою метою застосовуються відстрочення та розстрочення податкових зобов'язань платників податків?*

Розділ 4.

ОСНОВИ КОРПОРАТИВНОГО ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

4.1. Сутність та елементи корпоративного податкового менеджменту

Податкові платежі займають вагому частку у фінансових потоках суб'єктів господарювання. Від грамотного, професійного рішення, ухваленого ними з урахуванням податкових наслідків, залежать подальший розвиток бізнесу та можливості його зростання. Недооцінка цієї сторони фінансової діяльності підприємств, допущені помилки в розрахунках при оподаткуванні об'єктів, призводять до значних фінансовими втратами. Реальне становище суб'єктів господарювання в Україні (надмірне оподаткування бізнесу, нестабільність податкового законодавства тощо), потребує чітко організованого корпоративного менеджменту результати якого є значно важливішими порівняно з результатами загально-економічного і навіть фінансового менеджменту. На сьогоднішній день вести бізнес, не прорахувавши, скільки принесе прибутків та чи інша операція і скільки потрібно буде при цьому заплатити податків, практично неможливо. Проблеми оподаткування, обліку і управління податками за значущістю можна порівняти лише з проблемами, що виникають безпосередньо в процесі виробничої або будь-якої іншої підприємницької діяльності. Ця значимість виражається в конкретних сумах, які сплачуються державі. Податкові платежі, охоплюючи всю виробничу і господарську діяльність підприємств, визначають склад ціни, впливають на ефективність виробництва, а також є найважливішим чинником при ухваленні бізнес-рішення.

Податки в ідеалі не повинні впливати на вибір економічних рішень підприємства, та істотно змінювати філософію бізнесу. Тоді як на практиці податки, виступаючи найпотужнішим інструментом економічного регулювання, втручаються в сферу стратегічних рішень, нерідко змушуючи кардинально змінювати тактику дій компанії. Важливі рішення ніколи не ухвалюються без урахування розмірів податків та управління ними. На підпри-

ємствах завжди повинні бути фахівці, основними функціями яких є аналіз і забезпечення діяльності даного підприємства з податкової точки зору. Навіть якщо податки не визначають основної стратегії підприємства, хтось повинен їх своєчасно і правильно обчислювати, а також вживати заходів щодо їх оптимізації. Відома позиція платників податків «якщо не платити податки стає неможливим, то слід платити якомога менше» базується на праві всіх суб'єктів господарювання зменшувати свої податкові зобов'язання шляхом будь-яких не заборонених законом способів.

Корпоративний податковий менеджмент як вид управлінської діяльності на підприємстві все більше входить у практику господарського життя України, а податковий менеджер (експерт, консультант з податків) стає все більш важливим працівником. Останнім часом в Україні корпоративний податковий менеджмент став предметом діяльності багатьох аудиторських і консалтингових фірм, що працюють на договірній основі з платниками податків.

Корпоративний податковий менеджмент — це система управління податковими потоками підприємства шляхом використання науково обґрунтованих ринкових форм і методів та ухвалення управлінських рішень у сфері податкових доходів і витрат на мікрорівні.

Корпоративний податковий менеджмент як ланка цілісної системи податкового менеджменту має такі ж функціональні елементи, проте має свої особливості, а саме:

- організація процесу управління податковими потоками на підприємстві;
- корпоративне податкове планування;
- корпоративне податкове регулювання;
- корпоративний податковий контроль (самоконтроль).

Організація корпоративного податкового менеджменту в широкому сенсі — це сукупність організаційних форм та методів податкового планування, податкової оптимізації і податкового самоконтролю; у вузькому — це підготовка і створення умов для оптимізації податкових потоків. Для організації управління податковими потоками на підприємствах використовується організаційна структура фінансового менеджменту.

Управління податковими платежами на більшості українських підприємств займаються або фахівці фінансового відділу (служби), або (що небажано) бухгалтерія. Раціонально, коли на підприємстві, зокрема в його фінансовій службі (а в великих холдингових структурах — в спеціально створеній податковій службі) податковими потоками займаються фахівці — податкові менеджери. До їх обов'язків входить:

- участь в розробленні документів підприємства, що регламентують його діяльність, статуту та різних положень;
- розроблення і обґрунтування застосування ефективного податкового режиму;
- створення та підтримка інформаційної бази відповідно до податкового законодавства;
- участь в обґрунтуванні системи договорів і контрактів;
- розроблення корпоративної податкової політики і податкового бюджету;
- здійснення корпоративного податкового планування, прогнозування і бюджетування;
- розроблення корпоративного податкового регулювання;
- здійснення внутрішнього податкового контролю, аналізу оподаткування компанії;
- забезпечення виконання зовнішнього податкового контролю (своєчасне і повне представлення документації податковим органам);
- дотримання податкової дисципліни (своєчасне взяття на облік у відповідні органи і перереєстрація, розроблення податкового календаря та регулювання платежів з окремих податків, взаємодія з органами місцевого самоврядування та податковими органами з окремих питань щодо оподаткування, зокрема, надання податкових пільг тощо);
- виконання організаційно-методичної роботи у сфері оподаткування на підприємстві;
- інші питання.

Розглядаючи процеси податкового менеджменту на підприємстві, досить складно відокремити процеси планування та регулювання, оскільки вони перебувають у тісному взаємозв'язку. Тому основні методичні напрямки податкового планування та

регулювання розглядаються в сукупності як єдине ціле, як податкова оптимізація, тобто оптимізація корпоративних податкових доходів, витрат і прибутку шляхом податкового бюджетування та інших форм і методів корпоративного податкового планування та регулювання.

Корпоративний податковий контроль є систематичною діяльністю, спрямованою на організацію самоконтролю (спостереження, перевірка менеджерами правильності нарахування та своєчасності сплати податків, руху вхідних і вихідних податкових потоків, ефективність використання податкового прибутку, а також виявлення і усунення податкових помилок до перевірки податковими органами).

Організація і реалізація за елементами повноцінного корпоративного податкового менеджменту створюють можливість вирішення суб'єктами господарювання багатьох проблем, які не завжди вдається вирішити іншими типами управління та видами менеджменту, зокрема:

- отримати додатковий інструментарій для використання точних і майбутніх сприятливих податкових, фінансових та інших умов;
- більш повно враховувати зміни зовнішнього середовища;
- стимулювати учасників податкового менеджменту з урахуванням результатів ухвалених управлінських рішень, створити передумови для підвищення кваліфікації менеджерів;
- забезпечити раціональніший розподіл і використання різних видів ресурсів суб'єкта господарювання;
- за мінімальних витрат підвищити фінансову стійкість та вартість підприємства.

Важливим критерієм вирішення питання щодо необхідності на підприємстві корпоративного податкового менеджменту є рівень податкового навантаження. Якщо питома вага податків не перевищує 15 % чистої доданої вартості (ЧДВ) підприємства, то потреба в податковому плануванні і оптимізації мінімальна; при вищих значеннях рівня податкового навантаження організація повноцінного податкового менеджменту є необхідною. Чим вищий податковий тягар, тим ефективнішими будуть витрати суб'єкта господарювання на організацію податкового менеджме-

нту, тим вищою буде цінність управлінських податкових рішень за умови їх ефективності.

4.2. Способи оптимізації податкового навантаження

У науковій літературі часто ототожнюють поняття мінімізація податкових платежів, податкова оптимізація, податкове планування. Насправді їх слід чітко розмежовувати, оскільки ці поняття характеризують близькі, але не рівнозначні явища і процеси управління податковими потоками підприємства.

З цього приводу вчені стверджують, що метою управління податками на підприємстві є їх мінімізація. Це призводить до того, що податкове управління зводиться лише до діяльності підприємств, яка спрямована на просте скорочення своїх податкових зобов'язань, на жаль, не лише в теорії, але і на практиці. Водночас корпоративний податковий менеджмент як вид управлінської діяльності значно ширший та багатогранніший, ніж звичайне прагнення платника податків мінімізувати податкові платежі. Цей вид управління передбачає перш за все оптимізацію податкових потоків та податкове планування.

Запроваджуючи податковий менеджмент, підприємство має знати не лише окремо взятий розмір податків, які воно сплачує, а ефективність прийнятих рішень щодо вкладення коштів, які вивільняються в результаті оптимізації. Результативність управлінських рішень визначається не лише пошуком додаткових джерел доходів та скороченням податкових витрат, а і вкладенням податкового прибутку (отриманої різниці між оптимізованими сумами податкових доходів підприємства та його податкових витрат). Це і є оптимізація податків, яка базується на виборі ефективних рішень. Тому метою корпоративного податкового менеджменту є *оптимізація податків*, тобто раціональна багатоваріантна мінімізація податкових платежів, отримання в результаті цього економії, додаткових податкових доходів та ефективного їх вкладення в розвиток підприємства. В принципі, мінімізація і оптимізація мають спільну мету — зниження податкового тягаря платників податків. Проте якщо мінімізація є характерною для окремих локальних ситуацій, то оптимізація носить системний

характер, що має тісний взаємозв'язок з оцінкою критеріїв варіантів і витратною політикою підприємства.

Оптимізація податків здійснюється в процесі податкового планування, податкового регулювання і внутрішнього податкового контролю підприємства. Найважливіша роль в оптимізації податкових потоків належить методам *податкового планування*, яке в широкому розумінні включає розроблення податкової політики підприємства, методи податкового регулювання і податкового контролю, що застосовуються платником податків. У найзагальнішому вигляді до інструментарію податкового планування належать методи податкового бюджетування, використання податкових пільг та інших не заборонених законом способів мінімізації податкових платежів, застосування трансфертного ціноутворення і прогалін в податковому законодавстві, реалізація податкової політики підприємства і податкового обліку. Якщо оптимізація податків — це мета корпоративного податкового менеджменту, то податкове планування — це комплекс методів, інструментів, за допомогою яких досягається його мета. Податкова оптимізація і податкове планування передбачають управлінську діяльність платників податків, яка дає змогу не лише зменшити податковий тягар на цей момент, але і забезпечити довготривалу економію на податках, отримати економічний ефект від вкладення зекономлених коштів, уникнути або зменшити ризик можливих штрафних санкцій в майбутньому.

Зменшення податкових платежів в результаті їх оптимізації і планування повинне призвести до збільшення розміру прибутку підприємства, а отже, і враховувати інтереси власників, керівників і працівників підприємства. Проте така залежність не завжди буває прямою і безпосередньою. Скорочення одних податків може призвести до збільшення інших, а також до податкових санкцій з боку контролюючих органів. Тому найбільш ефективним способом збільшення прибутковості є не механічне скорочення податків, а мінімізація тягара податків на базі зростання обсягів виробництва, реалізації та прибутковості бізнесу, тобто побудови ефективної системи управління підприємством і ухвалення рішень, які б забезпечували всю оптимальну структуру бізнесу. Довготривалість, стійкість ефекту зниження податкового тягара можуть бути забезпечені шляхом ефективного вкла-

дення коштів у виробництво, розвиток підприємства, зокрема, і коштів, що вивільняються від ефекту зниження податкового тягаря. Оптимізація оподаткування і податкове планування повинні базуватися також на підтримці платниками податків своєї цінової конкурентоспроможності на ринку, враховуючи, що значна частина податків включається до ціни реалізації товарів та оплачується споживачами.

Таким чином, запроваджуючи корпоративний податковий менеджмент, підприємство повинне мати на меті не тактику мінімізації податків, а стратегію оптимального управління податковими потоками та підприємством в цілому.

4.3. Ухилення від оподаткування та його уникнення в межах діяльності щодо мінімізації податкових платежів

Поняття ухилення. Світова податкова теорія і практика достатньо чітко визначили причини, що спонукають платників податків до зниження своїх податкових зобов'язань.

Серед них виокремлюють *етично-психологічні причини*, які обумовлені характером податкових законів. Оскільки податкове законодавство часто передбачає надання податкових пільг окремим категоріям платників податків, то фактичні та потенційні пільговики мають вигідніші умови порівняно з іншими платниками податків. Останні прагнуть вирівняти себе з пільговиками. Проте слід зазначити, що останніми роками в Україні послідовно проводиться політика на скорочення податкових пільг.

У сучасній Україні найважливіша причина необхідності мінімізації податків підприємствами обумовлена надмірним податковим тягарем порівняно з кількістю благ, що реально надаються державою суспільству. Саме цей чинник породив практику масового переходу економіки в «тіньовий» (нелегальний) і «сірий» (напівлегальний) сектори.

Виокремлюються також *економічні чинники*, що мотивують прагнення платників податків до зменшення податкових платежів. Вони поділяються на чинники, які залежать від фінансового стану платника податків, та породжені загальною економічною

кон'юнктурою. Якщо фінансовий стан платника податків нестабільний або він знаходиться на межі банкрутства, то мінімізація податків може стати єдиним засобом залишитися «на плаву». Якщо фінансовий стан платника податків стабільний, роль мінімізації залежатиме від величини економії на податках та ступеню ризику бути притягненим до відповідальності у випадку порушення податкового законодавства. Економічні причини, породжені загальною економічною кон'юнктурою, по різному проявляються в періоди економічних криз в державі і в періоди підйому економіки та розширення міжнародної співпраці.

Відомі також і *техніко-юридичні причини*, тобто обумовлені недосконалістю податкового законодавства, що у свою чергу пов'язане з складністю податкової системи. Слід звернути увагу, що безпосередньо податкове законодавство в багатьох випадках дає платникові податків можливості оптимізації податкових зобов'язань. Це обумовлено наявністю в законодавстві податкових пільг, різних ставок оподаткування, джерел віднесення витрат, двозначності тлумачення положень податкових законів пов'язаних з неврахуванням законодавцем всіх можливих обставин, що виникають при обчисленні або сплаті податків, нечіткістю формулювань податкових законів.

У податковій практиці існують різні шляхи (типи) мінімізації податкових платежів, пов'язані як з порушенням платниками податків податкового законодавства, так із законними методами зменшення податкових зобов'язань (зниження податкового тягаря).

Перший шлях — це нелегальне, незаконне зменшення платником податків своїх зобов'язань з податкових платежів в результаті порушення податкового законодавства. Такий спосіб мінімізації податків називається *ухиленням від оподаткування*. Він базується на свідомому використанні методів приховування доходів і майна від податкових органів, виведенні бізнесу в «тіньову» економіку, спотворенні бухгалтерської та податкової звітності, використанні фіктивних документів та інших методів ухилення, що має наслідком податкову, адміністративну і кримінальну відповідальність платника податків та його посадових осіб.

Таким чином, ухилення від оподаткування є способами зменшення податкових платежів, за яких платник податків умісно

уникає сплати податку (податків) або зменшує розмір своїх податкових зобов'язань з порушенням чинного законодавства. При цьому умисним вважаються дії (або бездіяльність), здійснені особою, яка усвідомлювала протиправний характер дій, бажала або свідомо передбачала настання шкідливих наслідків таких дій. Критеріями умисності можуть бути неодноразове здійснення протиправних дій (податкового правопорушення) протягом одного податкового періоду, наявність змови тощо.

Ухилення від сплати податків зазвичай пов'язане з наступними умисне незаконними діями (бездіяльністю) платників податків: ухиленням від взяття на облік, здійсненням незаконної підприємницької діяльності, несплатою або неповною сплатою податків, приховуванням доходів і майна, незаконним використанням податкових пільг, неподанням до податкового органу документів, які є підставою для обчислення та сплати податків, порушеннями правил обліку, різними замінами, фальсифікаціями та шахрайствами з документами, використанням ланцюга третіх осіб або «підставних» організацій тощо.

Подібні порушення призводять до виникнення та існування «тіньових» секторів і суб'єктів економіки, тобто таких, що не підпадають під контроль та облік від держави. Серед окремих наслідків ухилення від оподаткування можна назвати такі:

- зниження обсягу податкових надходжень до бюджету;
- невиконання соціально-економічних програм із причин недостатнього бюджетного фінансування;
- підрив основ ринкової конкуренції, оскільки особа, що ухиляється від оподаткування має більш вигідніше положення порівняно з добросовісним платником податків;
- несплата або недоплата податків однією особою передбачає перекладання загального податкового тягаря на інших платників податків, призводить до зменшення можливостей держави для зниження податкового тягаря, примушує її здійснювати пошук додаткових способів збільшення податкових надходжень;
- посилення загальної криміногенної обстановки в країні з відповідним зростанням витрат на апарат влади і управління.

Ухилення від оподаткування може стосуватися податкового менеджменту лише в тих ситуаціях, коли платник податків під

впливом тих або інших обставин вимушений порушувати закон, хоча усвідомлює наслідки цих порушень і готовий нести відповідальність за скоєне.

Понятійний апарат податкового менеджменту перебуває у тісному взаємозв'язку з таким способом мінімізації податкових платежів, як уникнення оподаткування, який у свою чергу можна поділити на незаконне і законне.

Незаконне уникнення оподаткування близьке до ухилення від оподаткування, однак відрізняється від останнього ненавмисним характером. Воно передбачає протиправні дії платника податків, що допущені платником податків з необережності і призводять до зменшення податкових платежів або їх несплати. До того ж податкове правопорушення вважається допущеним з необережності, якщо особа (платник податків) не усвідомлювала протиправного характеру своїх дій (бездіяльності) або шкідливого характеру наслідків від таких дій, хоча повинна була знати і могла це усвідомлювати. Критеріями необережності можуть бути розовість податкового правопорушення протягом одного податкового періоду, відсутність змови тощо.

Ухилення від оподаткування разом із незаконним його уникненням складає основну частину податкових правопорушень, за допущення яких на платників (потенційних або фактичних) податків накладаються найбільш суттєві штрафні санкції.

Є інший, законний шлях (тип) мінімізації податкових платежів, що базується на використанні можливостей, наданих податковим законодавством шляхом змін своєї господарсько-фінансової діяльності, методів ведення бухгалтерського та податкового обліку, використання програм законодавства тощо. Такі способи мінімізації називаються законною, легальною мінімізацією податків, яка є діями (бездіяльністю) платників податків із зменшення податкових зобов'язань, за яких вони виключають себе з категорії платників податку (податків) в цілому або по окремих об'єктах оподаткування з наступних причин: діяльність особи згідно із законом не підлягає оподаткуванню, податкове законодавство дозволяє такі дії або не забороняє даний спосіб заниження податкової бази тощо. Законна мінімізація податків пов'язана з використанням встановлених податкових пільг та пільгових податкових режимів, з неточним, двозначним і неконкретним трактуванням

окремих положень законів щодо оподаткування, їх неузгодженістю між собою, з іншими неподатковими законами і нормативними актами. Мінімізація податків дає змогу платникам податків за необхідності досить успішно оскаржувати в арбітражному суді претензії податкових органів щодо обраної підприємством податкової політики.

Традиційно вважається, що корпоративний податковий менеджмент базується лише на законних, легальних способах мінімізації податків, тобто на законному ухиленні від оподаткування (на використанні всіх встановлених податкових пільг, застосуванні спеціальних прийомів зменшення податкових зобов'язань платниками законними способами без підстав для застосування штрафних санкцій). Проте таке відірване від реальної дійсності розуміння податкового менеджменту невиправдано звужує межі і можливості управління підприємствами податковими потоками на основі альтернативного вибору рішень.

Відмінності між законною і незаконною мінімізацією податків (податкового тягаря) полягають в тому, що в першому випадку дії платника податків не спричинять податкової відповідальності, а в другому випадку до платника податків можуть бути застосовані ті або інші види відповідальності: штрафні санкції (штрафи), пені, адміністративні санкції (штрафи), кримінальна відповідальність. Тому за незаконних намірів та дій платник (реальний або потенційний) податків порівнює можливі додаткові податкові доходи (економію) від мінімізації податків із можливими штрафними санкціями, які можуть бути застосовані до нього. Якщо результат буде позитивним (доходи більше штрафів), а ризик виявлення порушення незначний, то і рішення платника податків щодо ухилення від оподаткування або легальним або нелегальним способами буде скоріш всього на користь таких способів їх мінімізації. В цьому випадку мова також йде про спеціальні форми податкового прояву менеджменту.

Види ухилень від оподаткування та уникнення оподаткування

З урахуванням особливостей законних і незаконних способів зменшення податкових виплат у податковому праві розрізняють податкові правопорушення і податкові злочини. Податкові правопорушення — це протиправні дії, види, відповідальність і про-

вадження за якими регламентуються нормами Кримінального кодексу України. Податковий злочин — це протиправне суспільне небезпечне діяння що виникає за певних умов у фінансовому середовищі та носить характер злочину, об'єктом якого є відносини з приводу справляння податкових платежів, а також здійснення контролю за своєчасністю і повнотою їх сплати.

Для цілей податкового менеджменту, виходячи з важкості скоєного, можна виділити некримінальну мінімізацію, кримінальну мінімізацію та ухилення від оподаткування. Перший спосіб мінімізації податкових платежів може бути включений у систему корпоративного податкового менеджменту, а два інші мають бути виключеними з неї.

Некримінальні ухилення від оподаткування та мінімізація податків — це дії (бездіяльність) суб'єкта податкових відносин, що не передбачають кримінальної відповідальності та спрямовані на уникнення або зниження податкових платежів до бюджетної системи за допомогою порушення законодавства про податки і збори, яке передбачає застосування до порушника заходів податкової відповідальності (штрафних податкових санкцій), а також адміністративних штрафних санкцій, передбачених КпАП України. Такі дії платника податків не носять складу податкового злочину, але спричинюють настання податкової відповідальності відповідно до положень податкового і адміністративного законодавства.

Виходячи з галузевої приналежності законодавства, яке порушується при ухиленні від оподаткування та мінімізації некримінальними способами, можна виокремити податкові та митні правопорушення (при сплаті податків на митниці). Некримінальними способами ухилення можуть бути такі умисні або ненавмисні дії, що не мають складу злочину (за критеріями розміру несплачених податків, періодичності тощо):

- неправильне відображення операцій у бухгалтерському та податковому обліку;
- заниження доходів і об'єктів оподаткування;
- порушення термінів сплати податків;
- укладання фіктивних угод, переоформлення договорів та зміна їх змісту після виконання;
- сплата санкцій за які не існують договірні порушення;

- зниження митної вартості імпортованих товарів і відповідно зниження сум ПДВ, які підлягають сплаті на митниці тощо.

Кримінальне ухилення від сплати податків передбачає здійснення платником податків протизаконних соціально і економічно небезпечних дій (бездіяльності), спрямованих на уникнення від сплати податку або зниження його розміру. До того ж має місце порушення норм податкового та кримінального законодавства. Кримінальним способом ухилення від оподаткування є несплата (недоплата) податків у великих і особливо великих розмірах, здійснена умисне, неодноразово та в змові групи осіб, зокрема шляхом підроблення документів, фальсифікації даних бухгалтерського обліку, неоприбуткування коштів, що поступили в касу підприємства за реалізовану продукцію, фіктивного приймання на роботу та інших дій (бездіяльності).

Враховуючи, що для підприємства важливим є кінцевий результат, а саме економія на податках (якими б способами вона не здійснювалася), в сферу корпоративного податкового менеджменту за певних обставин (перш за все з урахуванням ступеню ризику сплати податкових санкцій) можна включити некримінальні ухилення від оподаткування та мінімізацію податків. Безумовно, у жодному випадку не можна заохочувати такий спосіб мінімізації податкових платежів, але і не можна не враховувати, що таке явище існує, тим більше що іноді окремі види некримінальної мінімізації податків результативніші, ніж законні. Все викладене вище схематично представлено на рис. 3.1.

Усі відомі податкові правопорушення та злочини, які класифікують як ухилення від оподаткування, можна поділити на декілька груп:

Пов'язані із приховуванням виручки або доходу:

- оформлення реалізації продукції на експорт без реального переміщення її за межі країни (фіктивний експорт, що має на меті використання ставки 0 % з ПДВ);
- приховування виручки, отриманої від роздрібною торгівлі шляхом заміни або знищення накладних та інших документів після продажу товару;
- приховування доходу від оподаткування шляхом укладання угоди про надання поворотної фінансової допомоги (позикові кошти не оподатковуються);

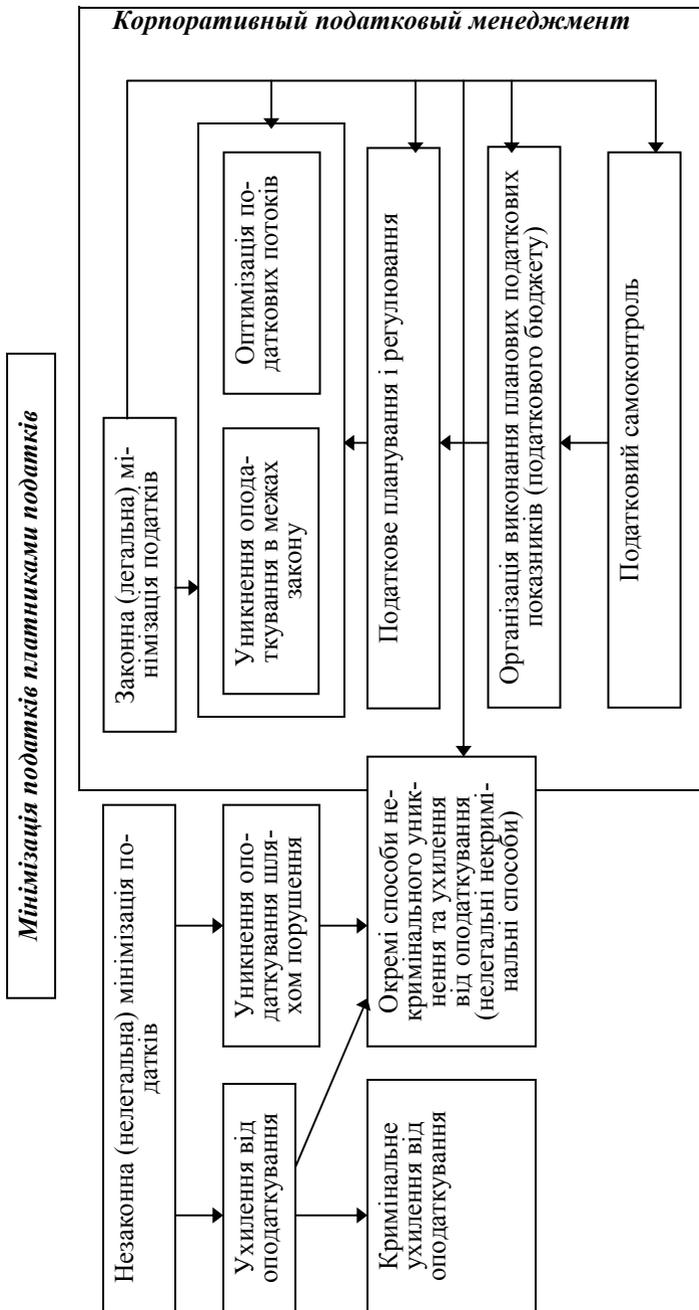

Рис. 4.1 Мінімізація податків у структурі корпоративного податкового менеджменту

- безфактурний відпуск товарно-матеріальних цінностей для приховування фактичного обсягу виручки отриманої від реалізації;
- неоприбутковування наявної виручки за продукцію, реалізовану через довірених осіб;
- невідображення в бухгалтерських звітах прибутку, отриманого за надані іншим суб'єктам господарювання позики;
- заниження в податковій звітності обсягу виручки від реалізованої продукції;
- заниження кількості та завищення ціни товарів при складанні активів закупівлі у приватних осіб;
— *Пов'язані з використанням коштів підприємств:*
- перерахування коштів у вигляді фінансової допомоги до спеціальних фондів підприємства за надані послуги, виконані роботи, відвантажену продукцію (кошти у вигляді безповоротної фінансової допомоги підлягають оподаткуванню як доходи, але існує можливість уникнення від оподаткування при передачі коштів між головними і дочірніми підприємствами);
— *Пов'язані з використанням поточних рахунків:*
- порушення терміну надання відомостей про відкриття та закриття рахунків у відділеннях банків;
- відкриття рахунків у проблемних банках для розрахунків із бюджетом;
- здійснення фінансових операцій із використанням рахунків інших підприємств за взаємною домовленістю;
- проведення фінансових операцій поза поточним рахунком з використанням рахунків в комерційних банках;
- переміщення отриманої валютної виручки на рахунки іноземного партнера або довіреної особи з метою наступного використання всієї суми і отриманого банківського відсотка на власні потреби без оподаткування;
- уникнення сплати податків шляхом закриття поточних рахунків та розподілу майна підприємства серед його членів;
- перерахування коштів за виконані роботи (послуги) на відкриті рахунки керівників підприємств замість поточного рахунку самого підприємства;
- зарахування частини виручки від реалізованої за кордоном

продукції на відкриті там особові рахунки і рахунки підприємств на підставі підроблених, спеціально розроблених для цих цілей договорів, які, на відміну від офіційних, після закінчення операції та під час надходження коштів на відкритий за кордоном рахунок знищуються;

— *Що здійснюються шляхом маніпуляцій із валовими витратами:*

- завищення витрат на виробництво на суму прибутку, закладеного в ціну виробів, шляхом обліку браку не за фактичною собівартістю, а за оптовими цінами;
- включення до валових витрат сум списаних запасних частин для ремонту автотранспорту та іншої техніки за відсутності дефектних відомостей та пооб'єктних актів на списання;
- завищення валових витрат шляхом необґрунтованого віднесення витрат, які підлягають фінансуванню за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств;
- фіктивне завищення вартості устаткування, що ввозиться з-за кордону, матеріалів тощо з метою подальшого завищення фактичних витрат;

— *Які здійснюються за допомогою зловживань в особистих цілях:*

- використання в особистих цілях матеріальних цінностей та грошових коштів державних та комунальних підприємств їх працівниками, які одночасно є власниками приватних підприємств;
- передавання в особисте користування товарно-матеріальних цінностей з відображенням їх вартості на позабалансових рахунках;
- оренда житлових приміщень для проживання працівників підприємства під виглядом оренди цих приміщень для виробничих потреб;
- неповна реєстрація в облікових регістрах прийнятих на зберігання товарно-матеріальних цінностей;

— *Які здійснюються шляхом фіктивного збільшення кількості працівників:*

- формальне зарахування на роботу інвалідів із метою отримання пільг;

- формальне надання статусу учня основним працівникам підприємства з метою можливості застосування спрощеної системи оподаткування;
— *Що здійснюються за допомогою підроблення документів (вказаний вид ухилення межує з кримінальним і в окремих випадках може перерости в кримінальний злочин):*
 - використання фіктивних закупівельних документів;
 - підроблення фінансово-розрахункових документів (наприклад, виписування фіктивних нарядів на роботу);
 - використання при проведенні комерційних операцій підроблених документів (втрачених паспортів, накладних, інших документів, оформлених на інших осіб);
— *Що здійснюються за допомогою неправомірного створення нових структур:*
 - створення комерційних структур на базі підприємства без розділення фінансово-господарської діяльності;
 - створення непередбачених законом благодійних організацій та фондів;
 - ліквідація діючих підприємств та створення тими ж засновниками нових структур, що не є їх правонаступниками з метою несплати сум заборгованості бюджету;
— *Що здійснюються шляхом неправомірного здійснення діяльності:*
 - здійснення комерційної діяльності без реєстрації в податковому органі або з порушенням термінів взяття на податковий облік;
 - здійснення комерційної діяльності що підлягає ліцензуванню без ліцензії;
 - укладання державними (комунальними) підприємствами угод з підприємствами інших форм власності із заздалегідь обумовленими великими штрафними санкціями;
— *Що здійснюються за допомогою недотримання порядку реєстрації і зберігання грошових коштів:*
 - здійснення фінансово-господарських операцій шляхом оплати готівкою без оприбуткування цих сум в касах підприємства;
 - недотримання порядку зберігання в касі підприємства наявних грошових коштів.

4.4. Оптимізація податків підприємствами в межах корпоративного податкового менеджменту

Способи оптимізації податків. Способи податкової оптимізації є різноманітними за своєю природою. Найбільш поширені серед них представлені на рис. 4.2.

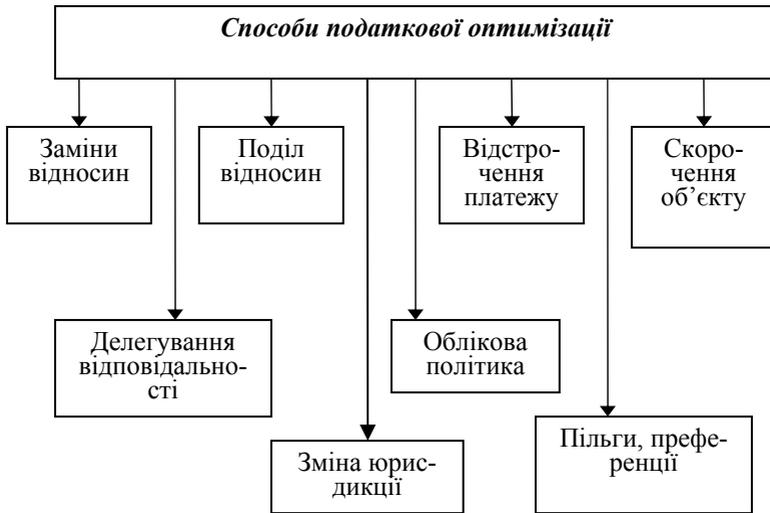

Рис. 4.2 Способи оптимізації податків у межах корпоративного податкового менеджменту

Розглянемо ці методи детальніше. Суть *методу заміни відносин* полягає в тому, що підприємство при юридичному оформленні господарських відносин зі своїми контрагентами обирає цивільно-правову норму з урахуванням податкових наслідків її застосування. Іншими словами, одні господарські правовідносини, оподаткування результатів яких відбувається за підвищеними ставками, замінюються на інші близькі, однорідні правовідносини, що мають пільговий режим оподаткування. При цьому економічна суть господарської операції залишається незмінною. Необхідно відзначити, що замінюватися повинні саме правовідносини (весь комплекс прав і обов'язків), а не лише формальна сторона операції. Тобто заміна не повинна містити ознак умов-

ності або фіктивності, інакше операція може бути визнана недійсною.

Метод поділу відносин, як і метод заміни, також ґрунтується на принципі диспозитивності в цивільному праві, але в даному випадку відбувається не заміна одних господарських відносин на інші, а поділу одного складного блоку відносин на декілька простих господарських операцій, хоча перший може функціонувати і самотійно.

Метод відстрочення податкового платежу ґрунтується на тій обставині, що термін сплати більшості податків обумовлений моментом виникнення об'єкта оподаткування та календарним періодом (місяць, квартал, рік).

Метод прямого скорочення об'єкта оподаткування має на меті позбавитися від певних операцій, що підлягають оподаткуванню і при цьому не здійснити негативного впливу на господарську діяльність підприємства.

Метод делегування податкової відповідальності підприємству-сателіту полягає в передачі відповідальності за сплату основних податкових платежів спеціально створеної організації, діяльність якої покликана зменшити фіскальний тиск на материнську компанію всіма можливими способами. Цей спосіб мінімізації податкових відрахувань найчастіше використовується при плануванні податку на прибуток.

Використання *методу застосування законодавчо встановлених пільг і преференцій* для різних галузей економіки та груп платників податків стало можливим завдяки встановленню особливих режимів оподаткування для окремих галузей, видів діяльності, що найбільше потребують державної підтримки для забезпечення зростання економіки і економічної безпеки країни (сільське господарство), окремих груп платників податків (суб'єктів малого бізнесу), окремих територій, підприємств, що беруть участь у вирішенні соціальних питань (працевлаштування інвалідів, надання добродійної допомоги неприбутковим установам та організаціям, та особам, що мають потребують такої підтримки), підприємств, що орієнтуються на експорт тощо.

Метод зміни юрисдикції збутового управління або центру ухвалення управлінських рішень підприємства у вигляді заснування самотійної юридичної особи або перенесення виробничих

потужностей на територію зони пільгового режиму оподаткування базується на праві органів місцевого самоврядування самостійно, в межах, встановлених законодавством встановлювати конкретні ставки місцевих податків і пільгових режимів оподаткування певних територій України.

Перераховані методи в більшості сепаративні (не взаємодіють в комплексі один з одним) і короткострокові. Найбільш ефективним є поєднання методів податкової оптимізації, яке дає змогу підприємству досягти поставлених цілей (зростання продажів, прибутку тощо) в найбільш короткий проміжок часу з найменшими витратами з урахуванням довготривалої перспективи економічного зростання і фінансової стабільності підприємств.

Податкове бюджетування і податковий бюджет підприємства. У корпоративному податковому менеджменті особливе значення має бюджетування, під час якого прогнозуються суми податкових платежів на плановий період. Без податкового бюджетування складно досягти реальності та ефективності загального бюджетування підприємства.

Податкове бюджетування є підсумковою частиною корпоративного податкового планування, регулювання та контролю, а також комбінованим способом оптимізації податкових потоків суб'єктом господарювання. Податкове бюджетування базується на виборі оптимальних рішень у сфері податкових доходів і витрат з метою отримання максимального податкового прибутку з подальшим ухваленням рішень щодо його ефективного вкладення (використання). Кінцевою метою податкового бюджетування є забезпечення довгострокової фінансової стабільності підприємства. Результати корпоративного податкового бюджетування повинні відображатися в податковому бюджеті, який розробляється підприємством.

У податковому бюджеті підприємства фіксуються результати податкової оптимізації. Модель такого податкового бюджету, його структура і варіанти можливих управлінських рішень представлені на рис. 3.3.

У податковому бюджеті відображаються всі можливі податкові доходи і витрати підприємства, визначається загальний податковий результат управління податковими потоками і ухва-

люються адекватні рішення щодо продовження заходів податкової оптимізації або про розгляді інших її варіантів. Податковий бюджет необхідний підприємству для оптимізації податків та формування платіжного податкового календаря, подальшої оптимізації фінансових параметрів (потоків компанії та ефективного управління ними). Аналітичний податковий бюджет має не менш важливе значення, ніж плановий (оптимізований) бюджет. Він слугує базою для аналізу та контролю за дотриманням запланованих параметрів планового податкового бюджету, виявлення помилок, прорахунків та інших недоліків та їх усунення. Формування корпоративного податкового бюджету — достатньо трудомікий процес, що залежить від багатьох економічних, фінансових і податкових параметрів, а також від характеру та агресивності податкової політики підприємства. Цей процес потребує значного масиву планової, звітної та оперативної інформації щодо всієї господарсько-фінансової діяльності, укладених угод запланованого обсягу податкових нарахувань та податкових платежів в цілому і за окремими видами податків. Такий масив даних повинен містити податкоутворювані параметри та розміри очікуваної заборгованості підприємства перед бюджетом (враховуючи реструктуризовану заборгованість). Проте грамотно організоване податкове бюджетування дає змогу підприємству отримати істотний фінансовий ефект.

Отже, *податковий бюджет підприємства* — це оптимізоване на альтернативній основі підсумкове узагальнення податкових доходів (економії на податках), витрат підприємства (на організацію податкового менеджменту, податкового планування, оптимізацію і самоконтроль) з метою отримання максимально можливого податкового прибутку та його ефективного використання.

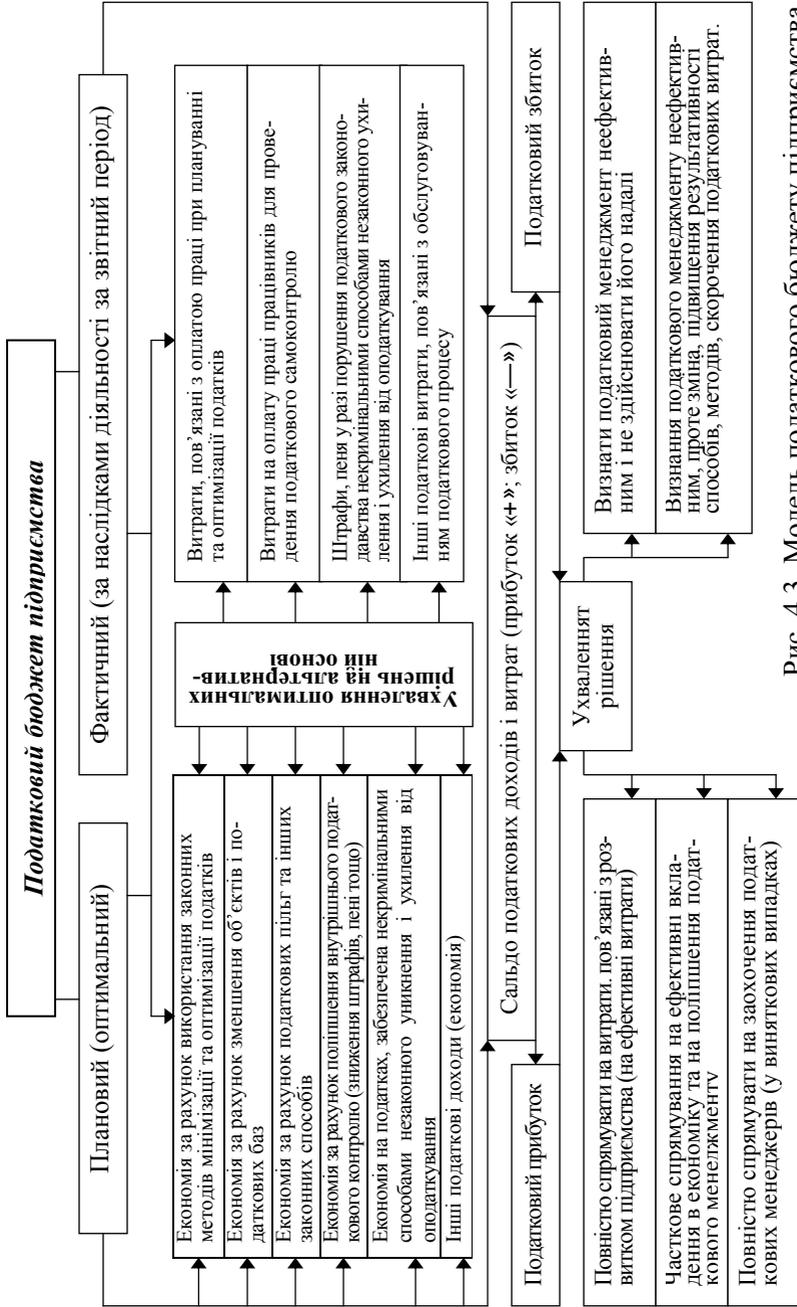

Рис. 4.3. Модель податкового бюджету підприємства

Корпоративний податковий бюджет повинен складатися у разі потреби (раз на місяць, квартал, рік, а за потреби на середньострокову перспективу) та аналізуватися податковими менеджерами. Цей документ не є звітним, слугує для внутрішнього використання та внутрішнього управління підприємством, оскільки містить комерційну таємницю підприємства.

У процесі податкового бюджетування підприємства можуть складати окремі бюджети в розрізі кожного із сплачуваних податків або бюджети за групами податків (наприклад, окремо бюджет податків, які відносяться до складу витрат, окремо бюджет непрямих податків тощо). Для великих компаній холдингового типу доцільно складати податкові бюджети кожної структури та загальний податковий бюджет всієї консолідованої групи в цілому. Рішення щодо формування податкового бюджету ухвалюється з урахуванням специфіки діяльності і розміру підприємства.

Корпоративне податкове бюджетування перебуває у тісному зв'язку з бюджетуванням, яке включає бюджетування нараховування податків, податкових платежів і податкової заборгованості.

1. *Бюджетування нараховування податків.* Для розрахунку суми нарахованих податків у плановому періоді використовують такі початкові дані:

- плановані показники для розрахунку бази оподаткування (площа, кількість працівників, витрати на апарат управління, додана вартість, прибуток до оподаткування тощо);
- податкове законодавство (його зміни, що стосуються об'єктів оподаткування, порядку розрахунку податкової бази, податкових ставок, порядку і термінів сплати податків, податкових пільг);
- інші дані (угоди щодо реструктуризації, графіки погашення реструктуризованої заборгованості, графіки реструктуризації, графіки погашення пені, штрафів тощо).

Розрахунок нарахованих податків у загальному вигляді здійснюється за формулою:

$$H_n = (ПБ_p - ПБ_n)C_n - П_n, \quad (4.1)$$

де H_n – нарахований податок;

$ПБ_p$ – розрахована база оподаткування;

ПБ_н – база оподаткування, що не оподатковується податком;

С_п – ставка податку;

П_п – пільги з податку.

2. *Бюджетування податкових платежів.* Після визначення нарахувань із податків здійснюється розрахунок податкових платежів для складання графіків розрахунків із бюджетом і формування бюджету руху грошових коштів підприємства.

Податкові платежі розраховуються за формулою:

$$P_n = H_n - P + P_p; \quad (4.2)$$

де P_n – податкові платежі, що підлягають сплаті ;

H_n – нараховані податки;

P – сума переплати;

P_p – податкові платежі відповідно до графіків погашення реструктуризованої заборгованості, пені та штрафів.

2. *Бюджетування податкової заборгованості* здійснюється для складання прогнозного балансу руху грошових коштів за такою формулою:

$$Z = Z_n + P_n - Z_p - P_n, \quad (4.3)$$

де Z – заборгованість із податків на кінець періоду;

P_n – податки нараховані;

Z_p – реструктуризована заборгованість;

P_n – податкові платежі;

Z_n – заборгованість із податків на початок періоду.

Отримані за результатами розрахунків параметри бюджетування податкових зобов'язань мають самостійне значення і використовуються для планування податкових доходів (економії на податках) підприємства у складі його податкового бюджету.

Способи оптимізації податків із використанням методів податкового обліку в податковій політиці підприємства. Податкова політика підприємства затверджується його керівником на основі правил ведення податкового обліку, визначених законодавством. Податкова політика підприємства — це сукупність способів ведення податкового обліку шляхом первинного спо-

стерезення, вартісного вимірювання, поточного групування і підсумкового узагальнення фактів господарсько-фінансової діяльності на основі застосування принципів податкового обліку.

До способів ведення податкового обліку відносяться методи групування і оцінки фактів господарсько-фінансової діяльності, списання вартості активів, визначення правил податкового обліку реалізації продукції, доходів і витрат, прийоми організації документообігу, інвентаризації, системи облікових реєстрів, оброблення інформації та інші відповідні способи, методи і прийоми.

При формуванні податкової політики підприємства щодо окремих питань ведення податкового обліку здійснюється вибір одного з декількох варіантів, які передбачені законодавчими і нормативними актами, що входять в систему нормативного регулювання оподаткування в Україні. Багатоваріантність обліку показників діяльності суб'єкта господарювання дає змогу використовувати податкову політику з метою податкової оптимізації. З точки зору податкової оптимізації важливо враховувати таке:

- встановлення прийнятних для обліку критеріїв віднесення засобів до основних або оборотних;
- вибір методу оцінки запасів товарно-матеріальних цінностей і розрахунку фактичної собівартості матеріальних ресурсів, що списуються у виробництво;
- спосіб нарахування амортизації з основних фондів;
- спосіб групування витрат та їх віднесення на собівартість реалізованої продукції, робіт, послуг;
- метод визначення виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Податкова політика підприємства, слугуючи основним регулятором процесу організації податкового менеджменту, містить названі вище способи оптимізації податкового портфеля підприємства за допомогою закріплення різних варіантів відображення в податковому обліку господарських операцій на короткострокову перспективу. Окремі елементи податкової політики підприємства, законодавчо встановлені можливі варіанти відображення господарських операцій у податковому обліку, а також найбільш переважні з точки зору оптимізації податкових платежів способи оптимізації податкових потоків представлені в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Можливості використання елементів податкової політики і податкового обліку підприємства для цілей оптимізації податкових потоків

Елементи	Допустимі законодавством варіанти	Коментарі
1. Визначення моменту реалізації для цілей обліку	1. Метод нарахувань (по відвантаженню продукції) 2. Касовий метод (по оплаті)	Найбільш переважний варіант 2, але податкове законодавство обмежує його використання
2. Методи оцінки придбаних товарів, сировини і матеріалів	1. Метод оцінки за вартістю одиниці запасів 2. Метод оцінки за середньою вартістю 3. Метод оцінки за вартістю перших за часом придбань (ФІФО) 4. Метод оцінки за вартістю останніх за часом придбань (ЛІФО)	Метод ФІФО занижує собівартість продукції звітного періоду і завищує прибуток. Цей метод може застосовуватися підприємствами, ціни на послуги яких нижчі, ніж у конкурентів, і рівень прибутку невисокий, а також дає змогу уникнути санкцій з боку податкових органів за продаж продукції нижче за собівартість і збільшити величину прибутку за необхідності фінансування розвитку підприємства. Метод ЛІФО завищує собівартість і занижує прибуток, що вигідно з позиції оподаткування прибутку
3. Наявність і перелік резервів майбутніх витрат і платежів	1. Створювати резерви 2. Не створювати резерви	Створення резервів призводить до зниження податкової бази з податку на прибуток за рахунок збільшення позареалізаційних витрат протягом року.
4. Структура і спосіб списання витрат майбутніх періодів	1. Рівномірне списання 2. Списання пропорційно обсягу продукції	Переважніший варіант 2

4.5. Корпоративне податкове планування

Сутність корпоративного податкового планування і прогнозування. Сучасна організація податкового планування на підприємствах України, окрім своєї вузькопрактичної спрямованості на зниження податкових платежів характеризується надмірно високою роллю бухгалтерії підприємства в цей сфері планування та відстороненням від цього процесу економічних і фінансових служб. Останні або зовсім не беруть участі в плануванні податків, або зводять свої функції до збору статистичної інформації, причому постфактум.

Термін «податкове планування» поширений у спеціальній літературі, присвяченій податковій проблематиці, проте розуміють його по-різному: «мінімізація податкового тягаря через фінансове планування, включаючи інвестиції з відстроченням сплати податків, придбання неоподатковуваних податками цінних паперів і використання різних податкових лаг»; «систематичний аналіз різних податкових альтернатив, спрямований на мінімізацію податкових зобов'язань у поточному і майбутніх періодах»; «діяльність платника податків, спрямована на мінімізацію його податкових зобов'язань»; «створення системи договорів і комбінації різних форм оподаткування з метою максимального зниження податків та мінімізації в рамках чинного законодавства можливу відповідальність, а також збереження накопичених капіталів»; «цілеспрямовані правові дії платника податків, спрямовані на мінімізацію податкових платежів».

Таким чином як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники під податковим плануванням розуміють перш за все діяльність, спрямовану на зменшення податкових платежів, розглядаючи її через призму протистояння платника податків з одного боку та фіскальних органів з іншого. Водночас податкове планування повинне не лише зменшувати податкові платежі підприємства, але і оптимізувати податкові потоки, стати регулятором процесу управління підприємством, поряд з планом маркетингу і виробництва. Оптимізація податкового тягаря підприємства закладає основу для зростання маси податкових надходжень до бюджетної системи в майбутньому.

Корпоративне податкове планування є інтеграційним процесом, що полягає у впорядкуванні господарсько-фінансової діяльності відповідно до чинного податкового законодавства та стратегії розвитку підприємства. Цей процес можна також визначити як попередній розгляд, оцінку рішень у сфері фінансово-господарської діяльності підприємства з урахуванням розміру можливих податкових платежів і вибір якнайкращих із них рішень із позиції напрямів досягнення мети підприємства. Таке трактування корпоративного податкового планування передбачає, що будь-яке рішення, зокрема щодо інвестування коштів, реорганізації підприємства, створення філії, виходу на новий ринок, збільшення обсягів виробництва, вибору ділового партнера тощо, повинне бути оцінене з урахуванням податкових наслідків. Слід зазначити, що на рівні підприємства такі функціональні елементи корпоративного податкового менеджменту, як податкове планування, податкове регулювання і податковий контроль, перебувають у тісному взаємозв'язку і складають єдиний процес, унаслідок чого складається враження, що на підприємстві має місце лише податкове планування, хоча податкове регулювання і контроль зберігають свою відносну самостійність у складі корпоративного податкового менеджменту.

Для успішного податкового планування найважливіше значення має стабільність податкового законодавства. У країнах із розвинутою ринковою економікою істотні зміни до податкової системи вносяться не частіше, ніж раз на 10 років, а багато податкових законів чинні без суттєвих змін впродовж десятиліть. В Україні суттєві зміни до податкових законів приймаються щорічно. За таких умов будувати будь-які схеми на перспективу досить ризиковано, хоча і необхідно.

Податкове планування, як і будь-яку управлінську діяльність, можна подати у вигляді системи, яка включає оперативний, тактичний і стратегічний елементи, залежно від яких видозмінюються заходи щодо планування податків.

Фундаментальною ланкою в процесі податкового планування є *оперативний рівень*, який у літературних джерелах часто називають поточним внутрішнім податковим контролем.

На *тактичному рівні* податкове планування стає частиною загальної системи фінансового управління і контролю, де здійс-

нюється спеціальна підготовка (планування) контрактних схем типових, крупних і довгострокових господарських угод, зокрема: складаються прогнози податкових зобов'язань підприємства та наслідків планованих схем операцій, які враховуються при формуванні прогнозів фінансових потоків підприємств, що є базовим критерієм ухвалення інвестиційних рішень; розробляється графік відповідності виконання податкових зобов'язань і зміни фінансових ресурсів підприємства; прогноуються і досліджуються можливі причини різких відхилень від середньостатистичних показників діяльності підприємства і податкових наслідків інновацій або здійснюваної операції; розробляються поточні і середньострокові інвестиційні плани, зокрема щодо економії на податках як одного з джерел фінансування.

Стратегічне податкове планування — завершальний, найвищий рівень податкового планування. Ця діяльність стосується напрацювання способів оптимізації податкових потоків підприємств. Результатом цього процесу є податковий план, спрямований на досягнення стратегічних інтересів підприємства. Таким чином, податкове планування починається з визначення стратегічних цілей підприємства. Саме вони формують потребу в ухваленні тих чи інших управлінських рішень і на основі них будуються структура підприємства і його внутрішні зв'язки.

Основна мета стратегічного податкового планування полягає в розробленні на підставі прогнозів і тенденцій розвитку податкової системи України, еволюції фінансові ринків таких моделей і варіантів ведення господарських операцій суб'єктами господарювання, які б в найбільшій мірі відповідали визначеним стратегічним цілям підприємства з урахуванням можливих змін в зовнішньому середовищі. Діяльність щодо стратегічного податкового планування вимагає не лише знання сучасного податкового законодавства, аналізу сучасної ринкової кон'юнктури, а і вміння прогнозувати зміни в податковому законодавстві у вельми віддаленому майбутньому, видозміни і виникнення нових економічних інститутів так або інакше здатних вплинути на податкову систему. Це у свою чергу вимагає знань у сфері юриспруденції, економіки, менеджменту, фінансів, розуміння економічної суті оподаткування, вивчення ос-

новних наукових теорій з оподаткування як українських, так і зарубіжних дослідників.

При податковому плануванні не слід орієнтуватися лише на податкові ставки. Навпаки, їх розміри з точки зору оподаткування господарської діяльності мають другорядне значення. Інакше важко б було зрозуміти, чому в умовах повної свободи руху капіталу компанії продовжують діяти в країнах з рівнем податку на прибуток корпорацій за ставками в 44-50 % і не переміщуються в «податкові гавані», де ставки цього податку 2-5 % або він зовсім не справляється. Насправді і в країнах з «нормальними» (оптимізованими) ставками податків компанії з чітко налагодженим податковим плануванням сплачують податки за «ефективною» (тобто зниженою) податковою ставкою, яка не перевищує 20-25 %, а ці ставки вже можна прирівняти до рівня оподаткування в країнах із нижчими податковими ставками. Тому вибір між країнами з нормальним податковим режимом і «податковими гаванями» далеко не завжди орієнтуються на користь останніх; у багатьох ситуаціях вони є рівними.

Класифікація та види корпоративного податкового планування Розглядаючи класифікацію податкового планування, слід враховувати, по-перше, логіку і структуру побудови ланцюга якнайкращих способів досягнення наміченої мети, по-друге, часові межі, які з одного боку, обмежують постановку нездійснених завдань і цілей, а з іншого — виступають індикатором ефективності запланованих дій шляхом порівняння прогнозованого і фактичного результату.

Узагальнюючи різні точки зору, можна навести таку класифікацію видів податкового планування:

- 1) за об'єктами управління:
 - *зовнішнє* (засновниками, сторонніми консультантами, представниками державних органів тощо);
 - *внутрішнє* (виконавчими органами підприємства, його структурними підрозділами);
- 2) за юрисдикцією (територією розповсюдження):
 - *в межах країни* (національне),
 - *міжнародне*;
- 3) за тривалістю періоду і характеру завдань, що вирішуються:
 - *оперативне, тактичне, стратегічне*;

4) залежно від законності дій платника податків:

- *законне* (маніпулювання нормами чинного законодавства, використовуючи його недосконалість, складність і суперечність);
- *протизаконне*, при якому застосовуються протизаконні методи з метою зменшення податкових платежів;

5) за стадіями фінансово-виробничого циклу:

- *на стадії створення підприємства,*
- *в період його існування,*
- *на стадії ліквідації;*

6) відповідно до очікуваних результатів від податкового планування:

- *оптимістичне,*
- *песимістичне,*
- *реалістичне;*

7) відповідно впливу на податкове навантаження:

- *оптимізаційне* (спрямоване на оптимізацію і мінімізацію податкових потоків підприємства),
- *класичне* (спрямоване на розрахунок майбутніх податкових платежів).

Наведене розмежування податкового планування і заходів процесу податкового планування повинне не лише допомогти зрозуміти суть цієї економічної конструкції, але і сприяти реалізації податкового планування на підприємстві з науково обґрунтованих позицій.

Принципи корпоративного податкового планування. Є достатньо велика кількість різних варіантів принципів податкового планування. На рис. 3.4 представлені принципи, що найбільш чітко відображають ідеї та основи податкового планування.

Інший підхід представлений такою групою принципів.

1. *Принцип розумності* означає, що «все добре, що в міру». Застосування грубих і необдуманих прийомів матиме тільки один наслідок: держава таких дій не прощає. Схема податкової оптимізації повинна бути продумана до дрібниць; не можна не брати до уваги жодної щонайменшої деталі.
2. *Не можна будувати метод податкової оптимізації на використанні зарубіжного досвіду податкового планування і виключно на прогалинах у законодавстві.*

3. *Не можна будувати спосіб оптимізації оподаткування виключно на суміжних із податковим галузях права* (цивільно-му, банківському, бухгалтерському тощо).
4. *Принцип комплексного розрахунку економії та витрат.* При формуванні того або іншого способу податкової оптимізації повинні бути розглянуті всі суттєві аспекти операції, а також діяльності підприємства в цілому.
5. При виборі способу податкової оптимізації з високим ступенем ризику необхідно враховувати ряд *політичних аспектів*: стан бюджету території, роль, яку відіграє підприємство в його наповненні тощо.
6. При виборі способу податкової оптимізації, що стосується залучення широкого кола осіб, необхідно керуватися правилом *«золотої середини»*: працівники повинні з одного боку чітко уявляти свою роль в операції, а з іншого — не повинні усвідомлювати її мету і мотиви.
7. При здійсненні податкової оптимізації слід звернути особливу увагу на *документальне оформлення операцій*.
8. При плануванні методу податкової оптимізації ключовим моментом якого є несистематичний характер діяльності, слід підкреслювати *разовий характер операцій*.
9. *Принцип конфіденційності*, який означає, що при використанні методів податкової оптимізації необхідно дотримуватись конфіденційності. Розповсюдження відомостей про вдало проведену мінімізацію податків може мати ряд негативних наслідків.
10. *Принцип комплексної податкової економії* (принцип різноманіття вживаних способів мінімізації податків).

Етапи корпоративного податкового планування. Податкове планування — нерозривна частина загальноекономічного планування, а отже, діяльність у сфері податкового планування повинна складатися з тих же етапів, які знаходять відображення в процесі складання загального плану розвитку підприємства на перспективу, а саме: організаційно-підготовчого, дослідницького, планово-підготовчого і основного етапів. Перший етап полягає у формуванні апарату, який повинен організувати всю роботу щодо складання плану і створення умови для його реалізації. Другим етапом є виконання основних досліджень, зокрема чинного податкового законодавства, що передують складанню плану.

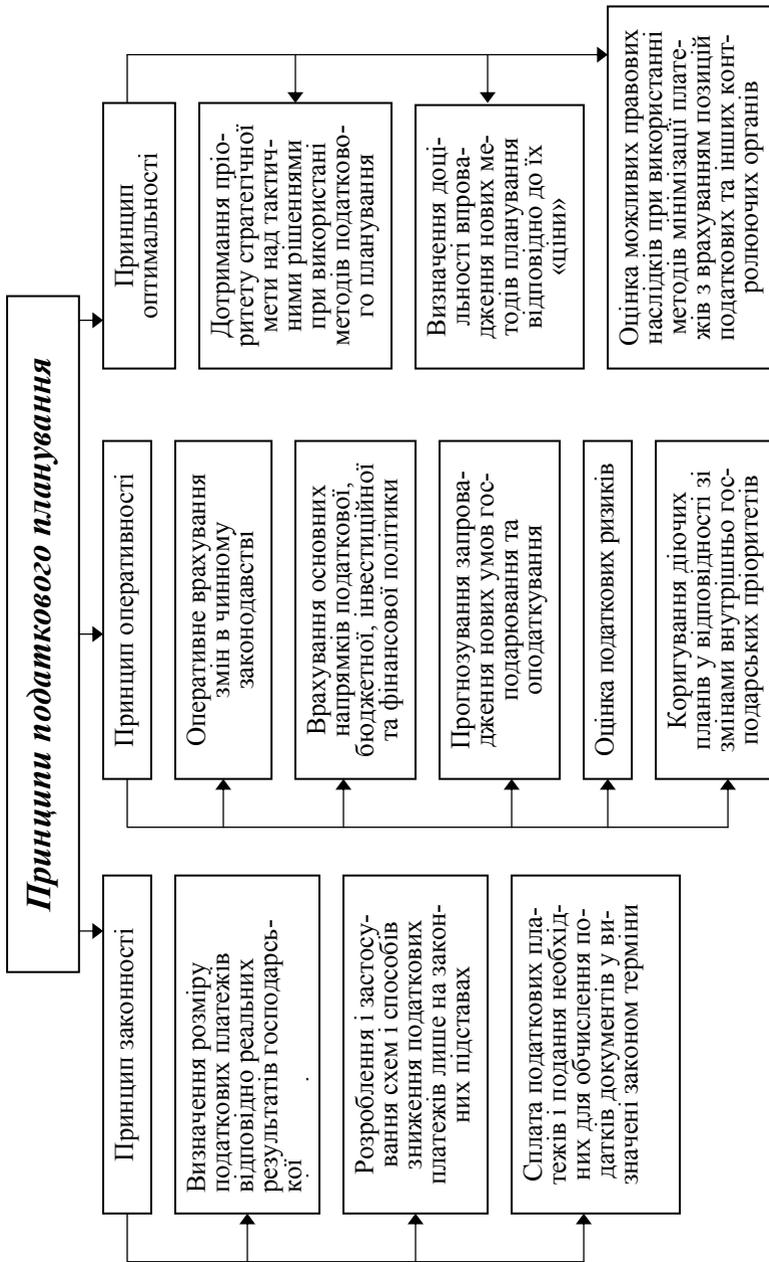

Рис. 4.4. Принципи податкового планування на підприємстві

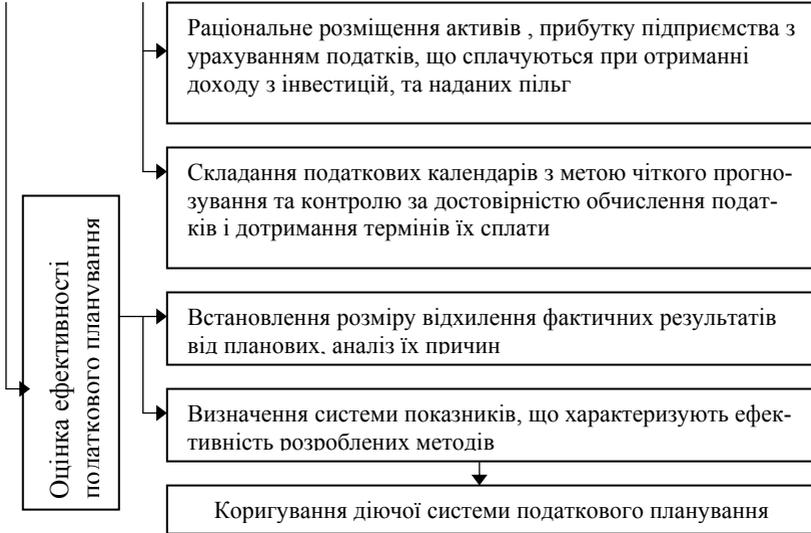
На цьому етапі здійснюється збір необхідної інформації, розробляються аналітичні таблиці, підбираються відповідні техніко-економічні показники. Третій етап включає складання самого плану і четвертий — його реалізацію.

Розглядаючи корпоративне податкове планування як певну послідовність дій, спрямованих на оптимізацію податкових потоків, можна виокремити декілька етапів податкового планування для цілей визначення податкового поля (рис. 4.5).

Рис. 4.5 Етапи корпоративного податкового планування

продовження рис. 4.5

Результати податкового планування і оптимізації необхідно оцінювати не лише сумами зменшених податків і принесених вигод, але і з точки зору зменшення можливого збитку і втрат, які були б неминучими при здійсненні господарської діяльності без урахування особливостей оподаткування, а також ефекту від реінвестування податкового прибутку.

Ключову роль у податковому плануванні та оптимізації відіграє аналітична стадія обробки інформації для ухвалення управлінських рішень, що надходить як від платників податків, так і від офіційних державних органів.

Показники ефективності корпоративного податкового планування. Ефективність податкового планування визначається за допомогою ряду коефіцієнтів, загальна схема розрахунку яких передбачає відношення сукупності податкових витрат або окремих складових до обсягу продажів, собівартості або прибутку. Показники можуть розраховуватися як в абсолютних та відносних показниках. Розглянемо показники ефективності корпоративного податкового планування.

1. Загальний коефіцієнт ефективності оподаткування, який визначається як відношення чистого прибутку (чистого доходу) до сукупних податкових витрат (у податкові витрати слід включати як непрямі податки на доходи у розмірі сум до сплати, тобто з урахуванням сум, що відшкодовуються, так і податки, що відносяться на витрати та фінансові результати, в тому числі чистий прибуток).

2. Податкоємність продажів, що розраховується як відношення сукупних податкових витрат до обсягу продажів (у обсяг продажів як підсумковий показник діяльності підприємства слід включати виручку від реалізації товарів, робіт послуг та отримані від покупців суми непрямих податків).

3. Коефіцієнт оподаткування доходів, який визначається як відношення оборотних податкових витрат до виручки від реалізації (у оборотні податкові витрати слід включати непрямі податки на доходи, що є за своєю природою оборотними).

4. Коефіцієнт оподаткування витрат, який розраховується шляхом відношення податкових витрат, які включаються до витрат до загальної суми сукупних витрат.

5. Коефіцієнт оподаткування прибутку, який розраховується

як відношення податкових витрат, що здійснюються за рахунок прибутку, до прибутку (у розрахунку може використовуватися будь-який із показників прибутку: операційний, до оподаткування, чистий тощо).

Проте через особливості вітчизняного середовища, в якому здійснюють діяльність суб'єкти господарювання, неможливо розрахувати значення всіх рекомендованих коефіцієнтів. Оцінка ефективності можлива лише на основі динамічних розрахунків, що дають змогу виявити тенденції для кожного конкретного підприємства. Разом із тим стосовно показника «податкомісткість продажів» існує наступна шкала оцінювання:

- якщо значення показника становить не більше 20 %, то податкове планування може бути обмежене рамками чіткого ведення бухгалтерського обліку і внутрішнього документообігу, використанням прямих пільг та самоосвітою головного бухгалтера;
- у інтервалі 20-45 % податкове планування повинне стати частиною загального фінансового управління і контролю, для чого необхідним є залучення спеціально підготовленого персоналу або участь зовнішніх податкових консультантів (аудиторів);
- у інтервалі 45-70 % податкове планування повинне стати найважливішим елементом стратегічного планування, стає необхідним обов'язковий податковий аналіз і експертиза організаційних, юридичних і фінансових заходів та інновацій. Найімовірнішою буде потреба у співпраці з професійними податковими консультантами, а також юристами, що спеціалізуються у сфері оподаткування і податкового права;
- якщо показник перевищує 70 %, сумнівною є доцільність бізнесу в подальшому.

Важливе значення в податковому плануванні і в цілому в корпоративному податковому менеджменті має отриманий результат, тобто ефективність будь-якої оптимізації розміру податків.

Чистий фінансовий результат підприємства можна відобразити за допомогою формули:

$$ЧФ = В - З - П_{\Pi} - П_c - П_{in} \quad (4.4)$$

де $ЧФ$ – чистий фінансовий результат;

B – виручка (включаючи позареалізаційні доходи) без ПДВ;

Z – всі витрати підприємства, окрім податків;

$П_{II}$ – податок на прибуток;

$П_c$ – податки, що належить на витрати (собівартість або фінансові результати);

$П_{in}$ – інші податки, що сплачуються за рахунок чистого прибутку.

Позначивши ставку податку на прибуток (у відсотках) C_{II} , суму податку на прибуток можна виразити через формулу:

$$П_{II} = C_{II}(B - Z) - П_c \quad (4.5)$$

У даному випадку можна перетворити формулу чистого фінансового результату таким чином:

$$ЧФ = B - Z - C_{II}(B - Z - П_c) - П_c - П_{in} \quad (4.6)$$

Чистий фінансовий результат підприємства до оптимізації матиме наступний вигляд:

$$ЧФ = B - Z - C_{II}(B - Z - H_c) - H_c - H_{пр} \quad (4.7)$$

До того ж результат після оптимізації розраховуватиметься за такою формулою:

$$B - Z - C_{II}(B - Z - П_c) - П_c - П_{in} \quad (4.8)$$

Тоді можна розрахувати ефект (економію) від оптимізації:

$$E = ЧФ - ЧФ = B - B - Z + Z - П_{II}(B - B - Z + Z - П_c + П_c) - П_c + П_c - П_{in} + П_{in} \quad (4.9)$$

Оскільки виручка до і після оптимізації рівна ($B = B$), то

$$E = -Z + Z - П_{II}(-Z + Z - П_c + П_c) - П_c + П_c - П_{in} + П_{in} \quad (4.10)$$

Ця формула дає змогу оцінити ефект від оптимізації податків. До того ж ефективність оптимізації залежатиме власне не від самого податку, а більшою мірою від фінансового стану підприємства в цілому та його фінансового результату.

Методи корпоративного податкового планування. На практиці для забезпечення оптимального поєднання і використання податкових схем використовуються ситуативний, чисельні балансові методи і метод визначення фінансових потоків підприємства в двохкоординатній системі оподаткування.

Метод ситуативного податкового планування — найбільш простий і доступний для будь-якого підприємства, тому він знайшов широке застосування. Суть методу полягає в наступному. Підприємство на основі свого статуту та інших засновницьких документів, відповідно до законодавства України і статистичних нормативів визначає перелік основних податків, які повинне сплачувати, їх ставки та пільги. Подальшим етапом є формування податкового поля підприємства. Далі визначаються типові господарські операції, учасником яких є підприємство зважаючи на специфіку виду діяльності і складність виробничого процесу. Потім утворюється система договірних відносин підприємства з урахуванням сформованого податкового поля. Після цього розробляються окремі варіанти господарських операцій з урахуванням вже розроблених податкових, договірних і господарських напрацювань, які охоплюють найрізноманітніші сторони економічного життя підприємства. На основі всебічного дослідження операцій обираються оптимальні варіанти. При аналізі різних варіантів досліджень доцільно зіставляти отримані фінансові результати з можливими втратами, обумовленими штрафними та іншими санкціями. Слабка сторона ситуативного методу полягає в його багатоваріантності, особливо для крупних підприємств, оскільки щоб спланувати свою діяльність найефективніше з точки зору мінімізації податкових відрахувань, необхідно проаналізувати значну кількість різних модифікацій взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем, що під силу лише вискоелективним автоматизованим програмам.

До чисельних балансових методів належить метод мікробалансів, графоаналітичних залежностей, балансовий для матриці і статистично — балансовий метод.

Метод мікробалансів полягає в наступному. Щоб оцінити той чи інший варіант економічної діяльності підприємства в різних умовах господарювання, виділяються крупні блоки господарських операцій, що мають певні особливості. Ці блоки оформлюються у вигляді бухгалтерських проведення, і потім для кожного з них виконуються розрахунки балансів. Порівняння отриманих мікробалансів дає змогу обрати найбільш вигідний варіант. Дослідження за допомогою мікробалансів ґрунтується на виділенні зі всієї сукупності господарських операцій одного визначального блоку, на розгляді його як самостійного журналу господарських операцій з оформленням декількох варіантів проведення та складанням декількох варіантів мікробалансів. Їх аналіз дасть змогу обрати найбільш економічний. Якщо в блок господарських операцій включаються всі необхідні податкові платежі, то мікробаланси дають змогу також визначити варіант із мінімальним рівнем цих платежів.

Дослідження за допомогою *графоаналітичних залежностей* ґрунтується на виділенні одного або декількох найважливіших параметрів балансу, які можуть суттєво вплинути на фінансові результати діяльності підприємства. Щоб визначити вплив будь-якого економічного параметра на фінансовий результат діяльності підприємства, виділяється крупний блок господарських операцій, в якому цей параметр бере участь. Потім шляхом послідовних розрахунків мікробалансів за різних величин досліджуваного параметра отримують графічну або аналітичну залежність фінансового результату від цього параметра. На основі цієї залежності можна обрати оптимальне співвідношення.

Матрично-балансовий метод застосовують для повних і всебічних досліджень. Це досить простий метод зі значною кількістю параметрів, який дає змогу прогнозувати фінансові результати і виявляти слабкі сторони балансу. Методи дослідження матриць дають змогу встановлювати наявність сильних і слабких зв'язків між окремими рахунками і господарськими операціями. Математичний аналіз цих зв'язків може бути доповненим економічними умовами, що дають змогу визначити невидимі опосередковані зв'язки.

Статистичний балансовий метод полягає в тому, що на основі балансів декількох підприємств визначаються середньозва-

жені величини параметрів, які можуть бути використані для порівняння або побудови розрахункової економічної моделі. Відхилення в ту або іншу сторону показників конкретного підприємства від середньостатистичних характеризують позитивну або негативну динаміку його діяльності. Економічна середньостатистична модель, закладена в алгоритм і доповнена конкретними блоками господарських операцій, може слугувати основою для проведення тактичного податкового планування та здійснення різних видів господарської діяльності. Застосування цього методу обмежене тим, що на даний час в Україні відсутня широка практика публікації балансів та фінансових звітів підприємств.

Метод визначення фінансових потоків підприємства в двохкоординатній системі оподаткування базується на основі презумпції, що функціонують всього два податки, а саме: непрямий податок (ПДВ, акцизи) і податок на прибуток підприємств. Окремі податки ігноруються через їх незначимість або зводяться за допомогою певних операцій до одного з наведених вище двох видів податків. При використанні цього методу складається рівняння, яке відображає частку податкових відрахувань від валової виручки підприємства в цій двохкоординатній податковій системі, а також дає змогу отримати прямий зв'язок між ставками прямого податку і податку на прибуток з іншими макроекономічними показниками. Змінюючи дані показники за допомогою процедур податкової оптимізації, можна оцінити їх вплив на величину двох основних (базових) податків, які сплачують суб'єкти господарювання.

4.6. Оптимізація оподаткування в практиці суб'єктів господарювання

Способи оптимізації податку на прибуток підприємства. При розгляді можливостей оптимізації податку на прибуток підприємства слід враховувати всі особливості методики обчислення та сплати цього податку. Оптимізуючи податок на прибуток, слід керуватися з загальною стратегією підприємства, що орієнтована на задоволення інтересів власників як шляхом максимізації чистого прибутку, так і іншими шляхами. До того ж необхід-

но всебічно оцінювати вплив суми податку і відповідно суми чистого прибутку на розмір показників ефективності фінансової діяльності підприємства. Основні шляхи оптимізації податку на прибуток зводяться до такого:

- обґрунтування і документальне підтвердження витрат, що належить до складу валових;
- обґрунтування критеріїв віднесення витрат до поточних, а не до витрат майбутніх періодів;
- здійснення контролю за розміром витрат на представницькі цілі, відрядження, страхування працівників тощо з урахуванням обмежень відповідно до вимог Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»;
- укладання угод з покупцями, що передбачають у всіх можливих випадках перехід права власності на товар по мірі його оплати;
- обґрунтування в договорах наявності штрафних санкцій за невиконання договірних зобов'язань;
- обґрунтування сумнівності боргів з метою забезпечення можливості формування резервів за сумнівних боргами (для окремих категорій платників, які формують такі резерви відповідно законодавства);
- обґрунтування способу нарахування амортизації на основні фонди, зокрема, розгляд можливості застосування прискореної амортизації;
- розгляд можливості оформлення безоплатного отримання майна від засновників.

Традиційно для зниження навантаження з податку на прибуток використовуються такі способи:

- формування резервів, що дає змогу більш рівномірно розподіляти податкове навантаження з податкових періодів, тобто отримувати відстрочення сплати податку;
- використання елементів податкового обліку: вибір методу нарахування амортизації, способу списання вартості матеріалів та інші способи;
- перенесення бази оподаткування на пільговий податковий режим або на підприємство з меншим рівнем податкового навантаження.

Способи оптимізації ПДВ. Оптимізація ПДВ полягає в тому, щоб виходячи із специфіки його обчислення непрямого податку

прагнути зменшити податкове зобов'язання ПДВ і збільшити податковий кредит.

ПДВ, що підлягає сплаті до бюджету = Податкове зобов'язання — Податковий кредит по ПДВ.

Податкове зобов'язання нараховується за всіма операціями, які є об'єктами оподаткування згідно зі ст. 3 Закону України «Про податок на додану вартість», а податковий кредит підлягає податковому відшкодуванню згідно п. 7.4 ст.7 цього закону за умови, що:

- придбані товари, роботи і послуги використовуються в операціях, що оподатковуються ПДВ;
- придбання товарів, робіт, послуг підтверджується відповідними розрахунковими документами (накладними, розрахунковими чеками, квитанціями, актами тощо) та податковими накладними.

Оптимізація ПДВ зовсім не полягає в тому, щоб звільнитися від статусу платника ПДВ у дозволених законодавством випадках, оскільки в цьому випадку податковий кредит із ПДВ не відшкодовується з бюджету, а включається до складу витрат виробництва та обігу, зменшуючи тим самим прибуток підприємства. Більш того, не маючи можливості надати покупцям (замовникам) податкову накладну, підприємство, що не є платником ПДВ, позбавляє їх права на податковий кредит.

Процес оптимізації ПДВ залежить від двох чинників:

- чи є підприємство кінцевим в ланцюгу виробництва і реалізації продукції (якщо так, то йому доцільно не бути платником ПДВ);
- чи споживають продукцію інші (в даному випадку використовувати звільнення недоцільно, оскільки пільги має «уявний» характер).

Обов'язковій реєстрації платником ПДВ підлягає особа, яка:

- загальна сума від здійснення операцій із поставки товарів (послуг), у тому числі з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі, що підлягають оподаткуванню згідно з Законом, нарахована (сплачена, надана) такій особі або в рахунок зобов'язань третім особам, протягом останніх дванадцяти календарних місяців сукупно перевищує 300 000 гривень (без урахування податку на додану вартість);

- уповноважена вносити консолідований податок з об'єктів оподаткування, що виникають внаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності та підприємствами зв'язку, що перебувають у підпорядкуванні платника податку, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- яка поставляє товари (послуги) на митній території України з використанням глобальної або локальної комп'ютерних мереж, при цьому особа-нерезидент може здійснювати таку діяльність тільки через своє постійне представництво, зареєстроване на території України;
- що здійснює операції з реалізації конфіскованого майна, незалежно від того, чи досягає вона загальної суми операцій з поставки товарів (послуг) на 300,0 тис грн, а також незалежно від того, який режим оподаткування використовує така особа згідно із законодавством;
- будь-яка особа, що імпортує (для фізичних осіб — ввозить (пересилає)) товари (супутні послуги) на митну територію України для їх використання або споживання на митній території України, незалежно від того, який режим оподаткування вона використовує згідно із законодавством, за винятком фізичних осіб, не зареєстрованих платниками податку, які ввозять (пересилають) товари (предмети).

Суб'єкти господарювання, що не зареєстровані як платник ПДВ, повинні щомісячно відстежувати розмір виручки та зіставляти її фактичний розмір зі встановленими ст. 2 Закону України «Про податок на додану вартість» умовами. За умови перевищення протягом останніх 12 календарних місяців встановленого граничного розміру (300,0 тис. грн) суб'єкти господарювання, починаючи з 1-го числа місяця, в якому мало місце таке перевищення, зобов'язані зареєструватись платником ПДВ.

Запитання і завдання для повторення:

- 1. Яке значення має ефективна організація корпоративного податкового менеджменту для суб'єктів господарювання України за сучасних умов?*
 - 2. У чому полягають переваги підприємств з налагодженим процесом податкового менеджменту?*
 - 3. У чому полягає відмінність між поняттями «податкова оптимізація» та «податкова мінімізація»?*
 - 4. Чим відрізняється механізм бюджетування на рівні держави та на рівні підприємства?*
 - 5. Охарактеризуйте види податкового планування та їх особливості.*
- Охарактеризуйте етапи податкового планування на підприємстві.*

ТЕСТИ

ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка із обставин стала передумовою виникнення податків?

- А. Виникнення та розвиток держави;
- Б. Виникнення та розвиток торгівлі;
- В. Виникнення та розвиток товарно-грошових відносин;
- Г. Виникнення товарообмінних операцій.

2. Які функції виконують податки?

- А. Фіскальну, регулюючу, контрольну та сукупного грошового еквівалента вартості послуг держави;
- Б. Фіскальну і регулюючу;
- В. Економічну, фіскальну, соціальну;
- Г. Фінансування витрат держави.

3. Що розуміється під фіскальною функцією податків?

- А. Формування доходної частини державного бюджету за рахунок податкових та неподаткових доходів;
- Б. Здійснення контролю державними органами за правильністю обчислення та термінами сплати податків, а також самоконтролю з боку платників податків з метою зниження ризику застосування фінансових санкцій за порушення податкового законодавства;
- В. Використання державою податків для стимулювання економічного зростання, регулювання інвестиційної активності, сукупного попиту і пропозиції шляхом встановлення видів податкових платежів та елементів оподаткування;
- Г. Створення стабільної доходної бази бюджетної системи країни, достатньої для фінансування необхідних бюджетних витрат на базі зростання виробництва і доходів в економіці.

4. Що розуміється під регулюючою функцією податків?

- А. Формування доходної частини державного бюджету за рахунок податкових та неподаткових доходів;
- Б. Здійснення контролю державними органами за правильністю обчислення та термінами сплати податків, а також само-

контролю з боку платників податків з метою зниження ризику застосування фінансових санкцій за порушення податкового законодавства;

В. Використання державою податків для стимулювання економічного зростання, регулювання інвестиційної активності, сукупного попиту і пропозиції шляхом встановлення видів податкових платежів та елементів оподаткування;

Г. Створення стабільної доходної бази бюджетної системи країни, достатньої для фінансування необхідних бюджетних витрат на базі зростання виробництва і доходів в економіці.

5. Що розуміється під контрольною функцією податків?

А. Формування доходної частини державного бюджету за рахунок податкових та неподаткових доходів;

Б. Здійснення контролю державними органами за правильністю обчислення та термінами сплати податків, а також самоконтролю з боку платників податків з метою зниження ризику застосування фінансових санкцій за порушення податкового законодавства;

В. Використання державою податків для стимулювання економічного зростання, регулювання інвестиційної активності, сукупного попиту і пропозиції шляхом встановлення видів податкових платежів та елементів оподаткування;

Г. Створення стабільної доходної бази бюджетної системи країни, достатньої для фінансування необхідних бюджетних витрат на базі зростання виробництва і доходів в економіці.

6. Що розуміється під функцією сукупного грошового еквівалента цінності суспільних благ податків?

А. Формування доходної частини державного бюджету за рахунок податкових та неподаткових доходів;

Б. Специфічна, пропорційна і монопольна ціна послуг держави в міновій пропорції державних витрат;

В. Використання державою податків для стимулювання економічного зростання, регулювання інвестиційної активності, сукупного попиту і пропозиції шляхом встановлення видів податкових платежів та елементів оподаткування;

Г. Створення стабільної доходної бази бюджетної системи країни, достатньої для фінансування необхідних бюджетних витрат на базі зростання виробництва і доходів в економіці.

7. Податковий менеджмент — це:

А. Система державного і корпоративного управління податковими потоками шляхом використання науково обґрунтованих ринкових форм і методів та ухвалення рішень у сфері управління податковими доходами і податковими витратами на макро- і мікро рівнях;

Б. Система контролю за дотриманням суб'єктами корпоративного менеджменту вимог чинного податкового законодавства;

В. Сукупність прийомів, методів та способів управління фінансами;

Г. Сукупність суб'єктів та об'єктів податкових відносин для ухвалення рішень у сфері оподаткування.

8. Що є об'єктом податкового менеджменту?

А. Податки та платежі неподаткового характеру, які формують доходну частину державного бюджету;

Б. Вхідні та вихідні податкові потоки держави та платників податків;

В. Грошові кошти бюджету, населення та підприємств;

Г. Податкові відносини у сфері оподаткування.

9. Вкажіть суб'єктів податкового менеджменту.

А. Держава;

Б. Платники податків та податкові аудитори;

В. Держава в особі державних органів та платники податків;

Г. Суб'єкти господарювання.

10. Назвіть складові податкового менеджменту на рівні макроекономіки.

А. Податкове право, оподаткування, податкова політика, податкова система, податковий механізм;

Б. Державний та корпоративний податковий менеджмент;

В. Податкове законодавство та податкова система;

Г. Податкова політика та податкова система.

11. Вкажіть рівні податкового менеджменту.

- А. Корпоративний, державний, міжнародний;
- Б. Корпоративний і державний;
- В. Державний і міжнародний;
- Г. Фінансовий і державний.

12. Назвіть структурні елементи податкового менеджменту як системи управління.

- А. Організації управління податковим процесом;
- Б. Податкове планування;
- В. Податкове регулювання;
- Г. Податковий контроль.

13. Які з наведених процесів не входять до складу податкового планування як елементу податкового менеджменту?

- А. Податкове прогнозування;
- Б. Стратегічне, тактичне, зведене податкове планування;
- В. Податкове бюджетування;
- Г. Податковий контроль.

14. Податкове регулювання — це:

- А. Складова процесу управління податками, спрямована на забезпечення реалізації концепцій податкової політики держави та підприємств;
- Б. Виконання податками регулюючої функції;
- В. Регулювання економічних процесів за допомогою податкової політики;
- Г. Складова процесу управління податками, спрямована на забезпечення податкових надходжень до бюджетів.

15. У межах корпоративного податкового менеджменту податкове регулювання — це:

- А. Складова процесу управління податками, спрямована на забезпечення податкового контролю;
- Б. Процес коригування параметрів податкового планування і бюджетування, а також оптимізація податкових потоків на рівні суб'єкта господарювання;
- В. Частина загальної системи державного регулювання еко-

номіки, розроблена відповідно до довгострокової програми соціально-економічного розвитку країни;

Г. Складання податкового календаря.

16. Податковий тягар — це:

А. Форма монопольної ціни на сукупні суспільні блага, в якій виражається ступінь вартості державних послуг відносно джерел сплати податків;

Б. Розрахунковий показник кількісного вимірювання цінових параметрів оцінки послуг держави за встановленою методикою;

В. Ступінь навантаження основних та оборотних фондів підприємства внаслідок застосування певних режимів оподаткування;

Г. Сума податків у складі витрат на оплату праці.

17. Оптимальний рівень податкового тягара — це:

А. Такий його рівноважний рівень, при якому платники податків відносно безболісно для своїх фінансів погоджуються сплачувати встановлені податки відповідно до елементів оподаткування, отримуючи адекватну кількість і якість суспільних благ;

Б. Такий його рівень, при якому відзначається оптимальне співвідношення прямих та непрямих податків;

В. Такий його рівень, при якому платники отримують максимальні державні послуги за мінімальної сплати податків;

Г. Такий його рівень, при якому платники отримують мінімальні державні послуги за максимальної сплати податків.

18. Що не належить до складових податкового процесу?

А. Складання, розгляд і виконання податкових бюджетів;

Б. Податкове право, система оподаткування, система податків;

В. Податкова система, податковий механізм, податкова політика;

Г. Облікова політика.

19. Податкове право — це:

А. Сукупність спеціальних законодавчих актів, якими регулюється податковий механізм;

Б. Сукупність законодавчих та інших нормативних актів, що регламентують основи і організацію податкового процесу, пода-

ткової системи, справляння встановлених податків і зборів за елементами оподаткування і податкового контролю;

В. Сукупність державних органів, які забезпечують надходження податків та інших податкових платежів до бюджетів;

Г. Сукупність нормативних документів у сфері оподаткування.

20. До спеціальних законів у сфері оподаткування не належить:

А. ЗУ «Про податок на додану вартість»;

Б. ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств»;

В. ЗУ «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»;

Г. ЗУ «Про систему оподаткування в Україні».

21. До складу базового податкового законодавства не відносять:

А. А. ЗУ «Про податок на додану вартість»;

Б. ЗУ «Про оподаткування прибутку підприємств»;

В. ЗУ «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»;

Г. ЗУ «Про систему оподаткування в Україні».

22. Закріплена в податковому законодавстві комбінація податкових форм і видів податкових платежів, елементів, принципів і методів оподаткування, а також прав, обов'язків та відповідальності суб'єктів податкових відносин — це:

А. Система податків;

Б. Податкова система;

В. Система оподаткування;

Г. Податковий механізм.

23. Заснована на податкових відносинах, встановлена податковим законодавством країни сукупність податкових платежів у певній комбінації відповідно до класифікаційних груп і видів — це:

А. Система податків

Б. Податкова система;

В. Система оподаткування;

Г. Система податкових відносин.

24. Політика провадження якої характеризується надмірним захопленням податковими пільгами, пільговими економічними зонами і податковими режимами, слабкістю податкового контролю — це:

- А. Фіскальна податкова політика;
- Б. Регулююча податкова політика;
- В. Контрольно-регулятивна політика;
- Г. Зрівноважена податкова політика.

25. Політика що спрямована на максимально можливе збільшення доходів без урахування стратегічних інтересів економіки країни, регіонів і платників податків — це:

- А. Фіскальна податкова політика;
- Б. Регулююча податкова політика;
- В. Контрольно-регулятивна політика;
- Г. Зрівноважена податкова політика.

26. Політика, що характеризується слабкістю виконання податками фіскальної і регулюючої функцій, тривалістю проведення державою жорсткої політики «високих податків», масовим ухиленням від оподаткування, відтоку легальної економіки в «тінь» — це:

- А. Фіскальна податкова політика;
- Б. Регулююча податкова політика;
- В. Контрольно-регулятивна політика;
- Г. Зрівноважена податкова політика.

27. Податкова політика, орієнтована на створення умов для стабільного і рівномірного забезпечення бюджетної системи податковими доходами — це:

- А. Фіскальна податкова політика;
- Б. Регулююча податкова політика;
- В. Контрольно-регулятивна політика;
- Г. Зрівноважена податкова політика.

28. У чому полягає сутність податкового ризику держави?

А. Імовірності не донарахування податкових зобов'язань платників податків;

Б. Імовірності недоотримання до бюджетної системи нарахованих податковими органами фінансових санкцій;

В. Імовірності отримати більші фактичні податкові надходження в порівнянні з плановими (прогнозними) як в цілому з податкових доходів бюджету, так і з окремих видів і груп податків;

Г. Імовірності недотримання фактичних податкових надходжень в порівнянні з плановими (прогнозними) як в цілому з податкових доходів бюджету, так і з окремих видів і груп податків.

29. У чому полягає сутність управління податковими ризиками?

А. Прогнозуванні суми податкових надходжень;

Б. Прогнозуванні поведінки платників при ненадходженні планових надходжень до бюджету;

В. Контролі за виконанням обов'язків працівниками органів державної податкової служби;

Г. Прогнозуванні імовірності позитивного або негативного результату та вживання заходів щодо зниження їх ступеню.

30. У чому полягає основна мета державного податкового планування?

А. Оптимізація податкового навантаження на рівні конкретного платника;

Б. Забезпечення ефективного функціонування фіскальної та регулюючої функцій податків;

В. Передбачити оптимальне співвідношення між місцевими та державними податками при формуванні бюджету;

Г. Забезпечення максимально можливого обсягу податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів в межах заданих параметрів податкового потенціалу.

31. Назвіть чинники, що забезпечують досягнення мети державного податкового планування

А. Оптимізація рівня і структури податкового тягаря;

Б. оптимізація складу та структури системи податків і оподаткування на поточний бюджетний рік та перспективу;

В. Підтримка високого рівня сплати податків та ефективності податкового контролю;

Г. Усі відповіді правильні.

32. Податковий потенціал певної території — це:

А. Здатність бази оподаткування в межах будь-якої адміністративної одиниці забезпечувати доходи у вигляді податкових надходжень;

Б. Фактичні податкові надходження до бюджету певної адміністративної одиниці;

В. Планові податкові надходження місцевих податків;

Г. Прогнозний розрахунок податкових надходжень до державного бюджету загальнодержавних податків.

33. Вкажіть складові бази оподаткування, які враховуються при прогнозування податку на прибуток.

А. Рівень прибутковості (збитковості) платників податку;

Б. Структура платників податку;

В. Перспективи економічного розвитку потенційних платників податку;

Г. Рівень доходів громадян.

34. Вкажіть складові бази оподаткування, які враховуються при прогнозування податку на додану вартість.

А. Рівень прибутковості (збитковості) платників податку;

Б. Рівень сум податку, заявленого до відшкодування з бюджету;

В. Індекс споживчих цін;

Г. Рівень доходів громадян.

35. Вкажіть складові бази оподаткування, які враховуються при прогнозування податку з доходів фізичних осіб.

А. Середній рівень заробітної плати в країні та регіоні;

Б. Середньомісячна чисельність працівників;

В. Рівень прибутковості (збитковості) підприємств;

Г. Рівень прибутковості (збитковості) фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності.

36. Податковий бюджет держави — це:

- А. Баланс податкових доходів держави та його податкових витрат;
- Б. Державний бюджет країни;
- В. Зведений бюджет країни;
- Г. Усі відповіді правильні.

37. Система спеціальних прийомів, методів та інструментів управління оподаткуванням і податковими потоками, спрямованих на цілеспрямоване втручання держави в ринкову економіку відповідно до ухвалені нею концепції економічного зростання — це:

- А. Державне податкове прогнозування;
- Б. Державне податкове планування;
- В. Державне податкове регулювання;
- Г. Державна податкова політика.

38. Основна мета державного податкового регулювання полягає у:

- А. Забезпеченні максимальних податкових надходжень до місцевих бюджетів за рахунок оптимізації податкового навантаження;
- Б. Створенні умов для збільшення податкових надходжень до бюджету країни на основі економічного зростання шляхом впливу на різні сфери господарювання та економіку в цілому;
- В. Наданні податкових пільг та преференцій платникам податків;
- Г. Впливі на інвестиційний попит і пропозицію через механізми прямого оподаткування і податкових пільг інвестиційного характеру.

39. Система управління податковими потоками підприємства шляхом використання науково обґрунтованих ринкових форм і методів та ухвалення управлінських рішень у сфері податкових доходів і витрат на мікрорівні — це:

- А. Корпоративне прогнозування;
- Б. Корпоративний фінансовий менеджмент;
- В. Корпоративний податковий менеджмент;
- Г. Корпоративне податкове планування.

40. Назвіть складові корпоративного податкового менеджменту.

- А. Корпоративне податкове планування;
- Б. Корпоративне податкове планування;
- В. Корпоративний податковий контроль;
- Г. Податкове регулювання.

41. У чому полягає основна мета корпоративного податкового менеджменту?

- А. Підготовка та створення умов для оптимізації податкових платежів підприємства;
- Б. Мінімізація податкових надходжень;
- В. Максимальне забезпечення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів;
- Г. Максимальне збалансування податкових надходжень та податкових витрат державного бюджету.

42. Раціональна мінімізація податкових платежів з метою отримання в результаті цього економії, додаткових податкових доходів та ефективного їх вкладення в розвиток підприємства — це:

- А. Мінімізація податків;
- Б. Оптимізація податків;
- В. Ухилення від оподаткування;
- Г. Уникнення податків.

43. Мета податкового планування та податкової оптимізації в межах корпоративного податкового менеджменту полягають у:

- А. Зменшенні податкового навантаження на даний момент;
- Б. Забезпеченні довготривалої економії на податках;
- В. Отриманні економічного ефекту від вкладення зекономлених на податках коштів;
- Г. Уникненні або зменшенні ризиків можливих штрафних санкцій в майбутньому.

44. Найбільш ефективним способом збільшення прибутковості у межах корпоративного податкового менеджменту є:

- А. Механічне скорочення розміру податків;
- Б. Мінімізація податкового тягаря на базі зростання обсягів виробництва, реалізації та прибутковості бізнесу;
- В. Ухвалення управлінських рішень щодо мінімізації податкових зобов'язань;
- Г. Ухилення та уникнення від оподаткування.

45. Умисне нелегальне, незаконне зменшення платником податків своїх зобов'язань з податкових платежів в результаті порушення податкового законодавства – це:

- А. Уникнення оподаткування;
- Б. Ухилення від оподаткування;
- В. Податкова оптимізація;
- Г. Податкова мінімізація.

46. Неумисне нелегальне, незаконне зменшення платником податків своїх зобов'язань з податкових платежів в результаті порушення податкового законодавства – це:

- А. Уникнення оподаткування;
- Б. Ухилення від оподаткування;
- В. Податкова оптимізація;
- Г. Податкова мінімізація.

47. У чому полягають відмінності між законною і незаконною мінімізацією податків?

- А. У імовірності спричинення настання фінансової та кримінальної відповідальності;
- Б. У результатах, отриманих від мінімізації податків;
- В. У впливі на ухвалення управлінських рішень;
- Г. У структурних підрозділах, які залучені до мінімізації податків;

48. Протиправні дії, види, відповідальність і провадження за якими регламентуються нормами Кримінального кодексу України — це:

- А. Податкові правопорушення;
- Б. Податковий злочин;

- В. Адміністративне правопорушення;
- Г. Усі відповіді правильні

49. Протиправне суспільне небезпечне діяння, що виникає за певних умов у фінансовому середовищі та носить характер злочину, об'єктом якого є відносини з приводу справляння податкових платежів, а також здійснення контролю за своєчасністю і повнотою їх сплати — це:

- А. Податкові правопорушення;
- Б. Податковий злочин;
- В. Адміністративне правопорушення;
- Г. Усі відповіді правильні.

50. Оптимізоване на альтернативній основі підсумкове узагальнення податкових доходів та податкових витрат з метою отримання максимально можливого податкового прибутку та його ефективного використання — це:

- А. Податкове бюджетування;
- Б. Податковий процес;
- В. Податковий бюджет підприємства;
- Г. Податкове планування.

51. Попередній розгляд, оцінка рішень у сфері фінансово-господарської діяльності підприємства з урахуванням розміру можливих податкових платежів і вибір якнайкращих із них рішень із позиції напрямів досягнення мети підприємства — це:

- А. Корпоративне податкове бюджетування;
- Б. Корпоративне податкове планування;
- В. Корпоративний податковий менеджмент;
- Г. Корпоративна податкова оптимізація.

52. Податкове адміністрування — це:

А. Система заходів адміністративного впливу на порушників податкового законодавства;

Б. Система заходів і прийомів, обумовлена нормами чинного законодавства, яка забезпечує мобілізацію надходжень до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів;

В. Методи та прийоми забезпечення витрат державного бюджету;
Г. Сукупність податкових адміністрацій, які забезпечують надходження коштів до державних цільових фондів.

53. До контролюючих органів належать:

А. Митні органи;
Б. Податкові органи;
В. Органи Пенсійного фонду України та фондів державного соціального страхування;
Г. Усі перелічені вище.

54. Які з наведених процесів не належать до податкового адміністрування:

А. Реєстрація та облік платників;
Б. Обслуговування платників податків;
В. Апеляції платників податків;
Г. Податковий облік.

55. Податкове зобов'язання — це:

А. Зобов'язання платника податків сплатити до бюджету або державного цільового фонду відповідну суму коштів у порядку та строки, визначені законодавством;
Б. Самостійно визначена платником сума, що сплачується до місцевого бюджету;
В. Сума, що підлягає сплаті до бюджету за Декларацією з податку на додану вартість;
Г. Зобов'язання платника податків сплатити до державного цільового фонду відповідну суму коштів у порядку та строки, визначені законодавством.

56. Вкажіть випадки, коли податковий орган зобов'язаний визначити суму податкового зобов'язання

А. Платник податків порушує податкове законодавство;
Б. Відповідно законодавства до законодавства відповідальним за нарахування податкового зобов'язання є податковий орган;
В. Податковий орган не може визначити самостійно податкове зобов'язання платника;
Г. Вказане в п. п. А і Б.

57. Вкажіть терміни погашення податкового зобов'язання у випадку самостійного визначення податкового зобов'язання платником податків

А. Протягом 10 календарних днів, наступних за граничним терміном подання податкової декларації;

Б. Не пізніше наступного робочого дня за граничним терміном подання

податкової декларації;

В. Протягом 15 календарних днів, наступних за граничним терміном подання податкової декларації;

Г. До граничного терміну подання декларації.

58. Вкажіть терміни погашення податкового зобов'язання у випадку самостійного визначення податкового зобов'язання платником податків в Уточненій декларації

А. Протягом 10 календарних днів, наступних за граничним терміном подання Уточненої податкової декларації;

Б. Не пізніше наступного робочого дня за граничним терміном подання

Уточненої податкової декларації;

В. Протягом 15 календарних днів, наступних за граничним терміном подання Уточненої податкової декларації;

Г. До граничного терміну подання Уточненої декларації.

59. Назвіть джерела погашення податкового боргу

А. Будь-які активи боржника з урахуванням обмежень, визначених законодавством України;

Б. Активи боржника, передані ним у тимчасове користування чи розпорядження іншим особам;

В. Кошти, незалежно від їх походження;

Г. Усі відповіді правильні.

60. Вкажіть термін позовної давності для повернення помилково або надміру сплачених податків, зборів та обов'язкових платежів

А. Три роки;

Б. 1095 днів;

В. Три місяці;

Г. 60 днів.

61. У чому полягає основна мета масово-роз'яснювальної роботи податкових органів?

- А. Формування податкової культури;
- Б. Роз'яснення порядку застосування податкового законодавства;
- В. Сприяння ухиленню від оподаткування;
- Г. Збільшення надходжень до державного бюджету.

62. Вкажіть терміни розгляду звернень громадян до державних органів

- А. Місяць, якщо таке звернення потребує детального вивчення обставин та вирішення порушеного питання;
- Б. Негайно, якщо таке звернення не потребує детального вивчення обставин та вирішення порушеного питання, але не пізніше 15 днів;
- В. 45 днів незалежно від обставин;
- Г. 10 днів незалежно від обставин.

63. Податкове роз'яснення — це:

- А. Відповіді податкових органів усіх рівнів на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування надані безоплатно;
- Б. Відповіді податкових органів усіх рівнів на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування надані на платній основі;
- В. Відповіді Державної податкової адміністрації на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування надані безоплатно;
- Г. Відповіді обласних ДПА, ДПА АР Крим, у містах Києві та Севастополі на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування надані безоплатно.

64. Узагальнююче податкове роз'яснення — це:

- А. Відповіді податкових органів усіх рівнів на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування надані безоплатно;
- Б. Відповіді податкових органів усіх рівнів на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування надані на платній основі;
- В. Відповіді Державної податкової адміністрації на запити зацікавлених осіб з питань оподаткування для оприлюднення офіційного розуміння органами ДПС окремих положень податкового законодавства;

Г. Відповіді обласних ДПА, ДПА АР Крим, в містах Києві та Севастополі на запити зацікавлених осіб із питань оподаткування надані безоплатно.

65. Податковий аудит — це:

А. Процесуальні дії контролюючих органів щодо контролю за правильністю обчислення, своєчасністю і повнотою сплати податків, зборів та обов'язкових платежів;

Б. Перевірка контролюючими органами фінансово-господарської діяльності платника;

В. Процесуальні дії контролюючих органів щодо контролю за правильністю обчислення платежів до Пенсійного фонду України;

Г. Дії контролюючих органів щодо забезпечення правильності обчислення, своєчасності і повноти сплати податків, зборів та обов'язкових платежів.

66. Вкажіть предмет податкового аудиту

А. Відносини платників податків з контролюючими органами;

Б. Документи податкового та фінансового обліку, активи платника, технологічні процеси;

В. Документи податкового та фінансового обліку;

Г. Посадові особи контролюючих органів, уповноважених здійснювати податковий аудит.

67. Вкажіть суб'єктів податкового аудиту

А. Відносини платників податків з контролюючими органами

Б. Документи податкового та фінансового обліку, активи платника, технологічні процеси

В. Документи податкового та фінансового обліку

Г. Посадові особи контролюючих органів, уповноважених здійснювати податковий аудит

68. Який із способів не належить до способів проведення перевірки документів

А. Суцільний;

Б. Вибірковий;

В. Комбінований;

Г. Обстеження.

69. Перевірка, передбачена у плані роботи контролюючого органу — це:

- А. Зустрічна перевірка;
- Б. Планова перевірка;
- В. Попередня перевірка;
- Г. Камеральна перевірка.

70. Перевірка, що проводиться за місцем перебування податкового органу на основі податкових декларацій, розрахунків, наданих платником податків як підстава для обчислення податкового зобов'язання з податку — це:

- А. Зустрічна перевірка;
- Б. Планова перевірка;
- В. Попередня перевірка;
- Г. Камеральна перевірка.

71. Вкажіть обов'язкові умови планової виїзної перевірки.

- А. Вручення платнику повідомлення про проведення перевірки до її початку;
- Б. Вручення платнику повідомлення про проведення перевірки під час її проведення;
- В. Наявність перевірки у плані роботи контролюючого органу;
- Г. Бажання платника перевірити дотримання ним податкового законодавства.

72. Тривалість планової виїзної перевірки для юридичної особи не повинна перевищувати:

- А. 20 календарних днів;
- Б. 20 робочих днів;
- В. 30 календарних днів;
- Г. 10 робочих днів.

73. Тривалість планової виїзної перевірки для суб'єкта малого бізнесу не повинна перевищувати

- А. 20 календарних днів;
- Б. 20 робочих днів;
- В. 30 календарних днів;
- Г. 10 робочих днів.

74. Назвіть документ, що надає право податковому аудитору здійснювати контрольні-перевірочні дії.

- А. Посвідчення на проведення перевірки;
- Б. Службове посвідчення працівника податкової інспекції;
- В. Паспорт;
- Г. Направлення на перевірку.

75. Вкажіть дії платника при неведенні податкового та бухгалтерського обліку.

- А. Відновити облік у встановлені терміни;
- Б. Запропонувати податковому аудиторі здійснити перевірку без документів;
- В. Відновити виключно податкові декларації;
- Г. Відновити касові документи.

76. Які з методів проведення перевірки належать до основних:

- А. Обстеження виробничих приміщень;
- Б. Вивчення облікових реєстрів;
- В. Проведення інвентаризації;
- Г. Контрольні обміри.

77. Вкажіть дії податкового органу у випадку здійснення протидії працівникам ДПС щодо проведення перевірки, недопускання до обстеження складських, виробничих приміщень, морального тиску податковим аудитором.

- А. Подається позов до господарського суду;
- Б. Здійснюється оперативне супроводження перевірки працівником податкової міліції;
- В. Здійснюється оперативне супроводження перевірки працівником УМВС, на території якого знаходиться платник та податковий орган;
- Г. Податковий аудитор зобов'язаний відібрати у платника пояснення щодо причин такої протидії.

78. Назвіть законодавчий акт, яким передбачено вимога до платників податків надавати пояснення оподаткування.

- А. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»;
- Б. Закон України «Про державну податкову службу в Україні»;
- В. Закон України «Про систему оподаткування»;
- Г. Конституція України.

79. З якою метою проводяться зустрічні перевірки?

- А. Підтвердження або спростування порушень, встановлених при проведенні документальної перевірки;
- Б. Встановлення господарських зв'язків платника з контрагентами;
- В. Для забезпечення зустрічі платника та його контрагента;
- Г. Для виставлення зустрічних вимог.

80. Назвіть терміни винесення податкового рішення-повідомлення.

- А. 10 робочих днів з дня підписання акта перевірки;
- Б. 3 робочих дні з дня підписання акта перевірки;
- В. 10 календарних днів з дня підписання акта перевірки;
- Г. 3 календарних дні з дня підписання акта перевірки.

81. Вкажіть терміни вручення платнику податкового рішення-повідомлення

- А. 10 робочих днів з дня підписання акта перевірки;
- Б. 3 робочих дні з дня підписання акта перевірки;
- В. 3 робочих дні з дня винесення податкового рішення-повідомлення;
- Г. 3 календарних дні з винесення податкового рішення-повідомлення.

82. Що є підставою для проведення повторної або додаткової перевірки платника?

- А. Письмове прохання платника податків;
- Б. Наказ керівника податкового органу;
- В. Вимога податкового аудитора;
- Г. Наказ ДПА України.

83. Якщо за наслідками перевірок інших платників виявлено факти, які свідчать про порушення податкового або валютного законодавства і платник не надав відповіді з документальним підтвердженням на письмовий запит органу ДПС протягом 10 робочих днів це дає підстави для проведення.

- А. Планової документальної перевірки;
- Б. Позапланової документальної перевірки;
- В. Зустрічної перевірки;
- Г. Камеральної перевірки;

84. Що є підставою для проведення позапланової документальної перевірки?

- А. Рішення керівника податкового органу яке оформлюється відповідним наказом;
- Б. Рішення суду;
- В. Письмовий запит правоохоронних органів;
- Г. Рішення керівника підрозділу податкової міліції;

85. Для проведення камеральної перевірки

- А. Необхідне відповідне рішення керівника податкового органу;
- Б. Не потрібне відповідне рішення керівника податкового;
- В. Необхідне рішення керівника підрозділу податкової міліції;
- Г. Необхідна згода платника податків;

86. Які з наведених перевірочних процедур не здійснюються при проведенні камеральної перевірки?

- А. Перевірка повноти подання платником податків документів податкової звітності;
- Б. Візуальна перевірка правильності оформлення документів податкової звітності;
- В. Перевірка обґрунтованості застосування платником податків ставок податку й пільг, їх відповідності чинному законодавству;
- Г. Обстеження виробничих приміщень.

87. Назвіть підстави для проведення документальної перевірки за непрямыми методами.

А. Якщо контролюючий орган не може самостійно визначити суму податкового зобов'язання платника податків у зв'язку з відсутністю можливості встановити фактичне місцезнаходження підприємства;

Б. Якщо платник податків чи його посадові особи ухиляються від надання відомостей, передбачених законодавством;

В. Якщо неможливо визначити суму податкових зобов'язань у зв'язку з неведенням платником податків податкового обліку або відсутністю визначених законодавством первинних документів;

Г. Якщо платник подав декларацію, але під час документальної перевірки, що проводиться контролюючим органом, не підтверджує розрахунки, наведені у декларації наявними документами обліку.

88. Хто має право винести рішення про проведення перевірки за непрямыми методами:

А. Керівник податкового органу;

Б. Суд;

В. Керівник правоохоронного органу;

Г. Керівник відділу фінансового управління.

89. Які з податків не підлягають перевірці за непрямыми методами?

А. Податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств;

Б. Податок із доходів фізичних осіб (щодо фізичних осіб — СПД);

В. Рентні платежі, збори за використання природних ресурсів;

Г. Податок із власників транспортних засобів, земельний податок.

90. Які з методів не застосовуються для проведення перевірки за непрямыми методами?

А. Метод економічного аналізу;

Б. Метод розрахунку грошових надходжень;

В. Метод аналізу інформації про доходи та витрати платників податків;

Г. Статистичний метод.

91. Рішення за про сплату податкових зобов'язань, нарахованих за непрямими методами, приймається:

А. Керівником податкового органу;

Б. Керівником правоохоронного органу;

В. У судовому порядку за поданням керівника податкового органу;

Г. У судовому порядку без подання керівника податкового органу.

92. Плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами — це:

А. Пеня;

Б. Штрафна санкція;

В. Фінансова санкція;

Г. Адміністративний штраф.

93. Плата у вигляді відсотків, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що справляється з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання це:

А. Пеня;

Б. Штрафна санкція;

В. Фінансова санкція;

Г. Адміністративний штраф.

94. На кого покладається обов'язок нарахування пені?

А. На орган державної податкової служби;

Б. На платника податків;

В. На орган державного казначейства;

Г. На правоохоронний орган.

95. За яких умов пеня та штрафні санкції не нараховуються платнику податковим органом, якщо платник податків до початку перевірки самостійно виявляє заниження податкового зобов'язання?

А. Платник подає Уточнену декларацію;

Б. Платник податків в поданій Уточненій декларації нараховує штрафну санкцію в розмірі 5 % від суми заниженого податкового зобов'язання, сплачує податкове зобов'язання і штраф;

В. Платник податків у поданій Уточненій декларації нараховує штрафну санкцію в розмірі 10 % від суми заниженого податкового зобов'язання, сплачує податкове зобов'язання і штраф;

Г. Платник податків в поданій Уточненій декларації або в Декларації за наступний податковий період нараховує штрафну санкцію в розмірі 5% від суми заниженого податкового зобов'язання, сплачує податкове зобов'язання і штраф.

96. На кого накладаються адміністративні штрафи за порушення податкового законодавства?

А. На громадян та підприємства;

Б. На посадових осіб (керівника та головного бухгалтера підприємства) та фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності;

В. Тільки на посадових осіб (керівника та головного бухгалтера підприємства);

Г. Тільки на громадян.

97. Ким приймається постанова про притягнення до адміністративної відповідальності?

А. Керівником податкового органу;

Б. Судом;

В. Керівником підприємства;

Г. Керівником підрозділу податкової міліції.

98. Назвіть терміни узгодження податкового зобов'язання при його самостійному визначення платником податків:

А. День фактичного подання декларації до податкового органу;

Б. День, на який припадає граничний термін подання декларації;

- В. День, наступний за граничним терміном подання декларації;
- Г. День, наступний за днем фактичного подання декларації.

99. Назвіть терміни узгодження податкового зобов'язання платника податків нарахованого податковим органом за результатами документальної, камеральної перевірки.

- А. День отримання податкового рішення-повідомлення;
- Б. День, наступний за днем отримання податкового рішення-повідомлення;
- В. День підписання акта документальної перевірки;
- Г. День, наступний за днем підписання акта документальної перевірки.

100. Назвіть терміни узгодження податкового зобов'язання платника податків нарахованого податковим органом за результатами документальної, камеральної перевірки, якщо платник оскаржує рішення в адміністративному порядку.

- А. День винесення рішення за скаргою платника;
- Б. День, наступний за днем отримання податкового рішення-повідомлення;
- В. День, наступний за днем винесення рішення за скаргою платника;
- Г. День сплати податкового зобов'язання.

101. Вкажіть терміни подання первинної скарги на рішення-повідомлення за порушеннями податкового законодавства.

- А. 10 днів від дня підписання акта документальної перевірки;
- Б. 10 днів від дня винесення рішення-повідомлення;
- В. 10 днів від дня отримання платником рішення-повідомлення;
- Г. 30 днів від дня отримання платником рішення-повідомлення.

102. Назвіть граничний термін розгляду скарги

- А. 20 календарних днів;
- Б. 20 робочих днів;
- В. 20 календарних днів, а за умови продовження термінів розгляду — 60 днів;
- Г. 30 календарних днів;

103. Вкажіть терміни подання первинної скарги на рішення-повідомлення за порушеннями іншого, ніж податкове законодавства.

- А. 10 днів від дня підписання акта документальної перевірки;
- Б. 10 днів від дня винесення рішення-повідомлення;
- В. 10 днів від дня отримання платником рішення-повідомлення;
- Г. 30 днів від дня отримання платником рішення-повідомлення.

104. Податковий компроміс — це:

А. Задоволення частини скарги платника податків під зобов'язання останнього погодитись із рештою податкових зобов'язань, нарахованих контролюючим органом;

Б. Задоволення всієї скарги платника податків під зобов'язання останнього не порушувати надалі податкове законодавство;

В. Задоволення частини скарги платника податків під зобов'язання останнього погодитись сплатити решту податкового зобов'язання протягом наступного року;

Г. Згода податкового органу на розстрочення податкових зобов'язань.

105. Податкова вимога надсилається платнику

А. У разі, коли платник податків не сплачує узгоджену суму податкового зобов'язання в установлені терміни;

Б. У разі, коли платник відмовляється допускати податкових аудиторів до проведення документальної перевірки;

В. У разі, коли платник податків сплачує, однак не декларує податкове зобов'язання;

Г. У разі, коли платник податків не сплачує та не декларує податкове зобов'язання.

106. Вкажіть термін надсилання (вручення) першої податкової вимоги.

А. Не пізніше першого робочого дня після закінчення граничного терміну сплати узгодженої суми податкового зобов'язання;

Б. Не раніше першого робочого дня після закінчення граничного терміну сплати узгодженої суми податкового зобов'язання;

В. Протягом 10 календарних днів після закінчення граничного терміну сплати узгодженої суми податкового зобов'язання;

Г. Протягом 5 робочих днів після закінчення граничного терміну сплати узгодженої суми податкового зобов'язання.

107. Вкажіть термін надсилання (вручення) другої податкової вимоги.

А. Не раніше тридцятого календарного дня з дня направлення (вручення) першої податкової вимоги;

Б. Не раніше двадцятого календарного дня з дня направлення (вручення) першої податкової вимоги;

В. Протягом 10 календарних днів з дня направлення (вручення) першої податкової вимоги;

Г. Протягом 5 робочих днів з дня направлення (вручення) першої податкової вимоги.

108. За якої з наведених обставин податкова вимога не вважається відкликаною?

А. Сума податкового зобов'язання або податкового боргу, а також пені та штрафних санкцій самостійно погашається платником податків;

Б. Контролюючий орган скасовує або змінює раніше прийняте рішення про нарахування суми податкового зобов'язання (пені та штрафних санкцій) або податкового боргу внаслідок їх адміністративного оскарження;

В. Податковий борг визнається безнадійним;

Г. Платник податків самостійно приймає рішення щодо переуступки податкового боргу іншому платнику.

109. Назвіть джерела самостійної сплати податкових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків.

А. Виключно кошти, отримані від реалізації продукції;

Б. Виключно кошти, отримані від реалізації майна та майнових прав;

В. Будь які власні кошти;

Г. Позикові кошти.

110. У якому випадку виникає право податкової застави?

- А. Неподання або несвоєчасного подання платником податків податкової декларації;
- Б. Несплати в терміни суми податкового зобов'язання, самостійно визначеної платником податків у поданій декларації;
- В. Несплати в терміни суми податкового зобов'язання, визначеної контролюючим органом;
- Г. Всі перелічені випадки.

111. Вкажіть, чи має право платник податків вільно розпоряджатись активами, що перебувають у податковій заставі?

- А. Має право без будь яких обмежень;
- Б. Здійснює вільне розпорядження ними, за винятком операцій, що підлягають письмовому узгодженню з податковим органом;
- В. Обмеження щодо прав розпорядження активами регулюються платником на вибір;
- Г. Має право вільного розпорядження за умови погодження операцій з активами з правоохоронними органами.

112. Арешт активів полягає у:

- А. Забороні вчиняти платником податків будь-які дії щодо своїх активів, які підлягають такому арешту, крім дій з їх охорони, зберігання і підтримання у належному функціональному та якісному стані;
- Б. Забороні здійснювати поточне обслуговування активів;
- В. Забороні здійснювати операції, передбачені технологією виробництва;
- Г. Забороні допуску до активів представників платника.

113. Розстрочення податкових зобов'язань платника податків полягає у:

- А. Наданні платнику податків бюджетного кредиту на основну суму його податкових зобов'язань без урахування сум пені на умовах платності;
- Б. Наданні платнику податків бюджетного кредиту на основну суму його податкових зобов'язань без урахування сум пені без плати за користування кредитом;

В. Наданні платнику податків бюджетного кредиту на основну суму його податкових зобов'язань включаючи суму пені на умовах платності;

Г. Наданні платнику податків бюджетного кредиту на суму нарахованої йому пені та штрафних санкцій.

114. У чому полягає основна мета розстрочення та відстрочення податкових зобов'язань?

А. Створити платнику податків умови для подальшого розвитку;

Б. Надати платнику податків можливість погашення податкових зобов'язань та/або збільшення податкових надходжень внаслідок застосування режиму відстрочення податкових зобов'язань;

В. Мінімізувати податкові зобов'язання платника податків;

Г. Сприяти уникненню платника податків від сплати зайвих штрафних санкцій.

ГЛОСАРІЙ

Виїзна перевірка — перевірка фінансово-господарської діяльності, яка проводиться за місцезнаходженням такого суб'єкта чи за місцем розташування об'єкта власності, стосовно якого проводиться така перевірка

Державний податковий менеджмент є системою управління податковими потоками з боку органів державної влади в межах встановлених процедур і елементів податкового процесу за допомогою ринково орієнтованих форм і методів з метою фінансового забезпечення виробництва та надання необхідного обсягу і якості суспільних благ (вигод, послуг).

Державне податкове планування є сукупністю форм і методів визначення економічно обґрунтованих (оптимальних) податкових параметрів і рішень відповідних державних органів управління, спрямованих на реалізацію функцій податків і забезпечення максимально можливого обсягу податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів у межах заданих параметрів податкового потенціалу.

Державне податкове регулювання є системою спеціальних прийомів, методів та інструментів управління оподаткуванням і податковими потоками, спрямованих на цілеспрямоване втручання держави в ринкову економіку відповідно до ухваленної нею концепції економічного зростання.

Джерела самостійної сплати податкових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків — це будь-які власні кошти, в тому числі отримані від продажу товарів (робіт, послуг), майна і немайнових цінностей, випуску цінних паперів, зокрема корпоративних прав, отримані у позику (кредит), шляхом заліку непогашених зустрічних грошових зобов'язань відповідного бюджету перед таким платником податків.

Документальні методи аудиту — це методи ревізійної перевірки документів та неформальних записів платника податків для підтвердження інформації, яка є або повинна бути включена до податкової звітності, або використовується у процесі аналізу стану надходжень платежів.

Загальнодержавні податки, збори і обов'язкові платежі встановлюються Верховною Радою України і справляються на

всій території України, а порядок їх зарахування до бюджету певного рівня визначається відповідно до чинного податкового законодавства та Закону України про Державний бюджет України на відповідний бюджетний рік.

Зустрічна перевірка — перевірка діяльності суб'єктів підприємницької діяльності та їх партнерів щодо господарських стосунків між ними з питань ведення фінансово-господарських операцій, дотримання ними вимог податкового законодавства та правильності розрахунків з бюджетом.

Інформативна перевірка — проводиться на новостворених підприємствах. Вона спрямована на попередження податкових правопорушень та визначення фактів того, що суб'єкт господарювання має достатню інформацію щодо своїх зобов'язань та дотримується існуючих вимог ведення податкового та бухгалтерського обліку. До того ж слід зазначити, що за результатами інформативної перевірки працівники податкових органів не можуть проводити додаткових нарахувань та застосовувати фінансові санкції.

Кабінетна (камеральна) перевірка завжди проводиться за місцем перебування податкового органу на основі податкових декларацій, розрахунків і документів, наданих платником як підстава для розрахунку сплати податку, а також інших наявних документів про діяльність платника податків.

Компромісне рішення спору — задоволення частини скарги платника податків під зобов'язання останнього погодитись із рештою податкових зобов'язань, нарахованих контролюючим органом.

Комплексна документальна перевірка являє собою всебічну перевірку діяльності платників податків щодо дотримання ними основ податкового та валютного законодавства, правильності розрахунків із бюджетами всіх рівнів, достовірності ведення бухгалтерського обліку, складання звітності тощо.

Корпоративний податковий контроль — це систематична діяльність, спрямована на організацію достовірного податкового обліку на підприємстві, самоконтролю за достовірністю податкових розрахунків, а також виявлення і усунення податкових помилок до перевірки податковими органами.

Корпоративний податковий менеджмент — це система управління податковими потоками підприємства шляхом використання науково обґрунтованих ринкових форм і методів та ухвалення управлінських рішень у сфері податкових доходів і витрат на мікрорівні.

Корпоративне податкове планування — попередній розгляд, оцінку рішень у сфері фінансово-господарської діяльності підприємства з урахуванням розміру можливих податкових платежів і вибір якнайкращих із них рішень із позиції напрямів досягнення мети підприємства.

Місцеві податки та збори — їх перелік, механізм справляння та порядок сплати встановлюються сільськими, селищними, міськими радами відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, установлених законами України, крім збору за проїзд територією прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон, який встановлюється обласними радами.

Непрямі методи визначення сум податкових зобов'язань платників податків — визначення сум податкових зобов'язань платника податків за оцінкою його витрат, приросту його активів, кількості осіб, які перебувають з ним у відносинах найму, а також за оцінкою інших елементів податкових баз, які приймаються для розрахунку податкового зобов'язання щодо конкретного податку, збору (обов'язкового платежу) згідно з законом. До того ж оцінка елементів податкових баз здійснюється за допомогою інформації, одержаної з джерел інших, ніж звітність або первинні документи.

Облікова справа платника формується із переліку документів, які надходять до органів ДПС для взяття його на облік. *Реєстраційна частина* облікової справи поповнюється документами, які подаються платником податків або надходять від органів державної реєстрації, статистики та інших державних органів, міністерств, центральних органів виконавчої влади та від установ банків до органів ДПС в період діяльності платника податків та у зв'язку з його ліквідацією. *Звітна частина* формується із звітних документів, що подаються платником податків до податкового органу за період його діяльності.

Оперативна перевірка — сукупність заходів контролюючих органів, спрямованих на здійснення контролю за дотриманням суб'єктами підприємницької діяльності вимог законодавчих ак-

тів що визначають порядок проведення розрахунків, обліку товарів та грошових коштів, а також порядок виконання операцій з купівлі—продажу іноземної валюти.

Оптимальний рівень податкового тягара — це такий його рівноважний рівень, при якому платники податків відносно безболісно для своїх фінансів погоджуються сплачувати встановлені податки відповідно до елементів оподаткування (податкових ставок, об'єктів, баз), отримуючи адекватну кількість і якість суспільних благ.

Оптимізація податків — зменшення платником податків податкових зобов'язань в межах чинного податкового законодавства, що дає змогу не лише зменшити податковий тягар на короткий час, а і забезпечити довготермінову економію на податках, отримати економічний ефект від вкладання зекономлених коштів та запобігти можливим фінансовим санкціям в перспективі.

Пеня — плата у вигляді відсотків, нарахованих на суму податкового боргу (без урахування пені), що справляється з платника податків у зв'язку з несвоєчасним погашенням податкового зобов'язання. Пеня нараховується після закінчення встановлених строків погашення узгодженої суми податкового зобов'язання на суму податкового боргу.

Плановою вважається перевірка фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачена у плані роботи контролюючого органу.

Повторна перевірка — перевірка достовірності висновків податкового органу нижчого рівня шляхом перевірки документів обов'язкової звітності суб'єкта підприємницької діяльності або висновків акта перевірки, складеного контролюючим органом нижчого рівня. Контролюючий орган вищого рівня має право прийняти рішення щодо повторної перевірки лише у разі, коли стосовно посадових або службових осіб контролюючого органу, які проводили планову або позапланову перевірку зазначеного суб'єкта, розпочато службове розслідування або порушено кримінальну справу.

Податкове адміністрування — це система заходів і прийомів, обумовлена нормами чинного законодавства, яка забезпечує мобілізацію надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів.

Податковий аудит (податкова перевірка) — це процесуальні дії контролюючих органів щодо контролю за правильністю обчислення, своєчасністю і повнотою сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а також законністю здійснення операцій, пов'язаних з одержанням доходів і здійсненням розрахунків.

Податковий аудитор — це посадова особа контролюючого органу, уповноважена ним на проведення податкового аудиту (перевірки).

Податковий бюджет держави — баланс вхідних і вихідних податкових потоків, тобто баланс податкових доходів держави (додаткових податкових доходів від проведення заходів державного податкового менеджменту) та його податкових витрат (витрат, пов'язаних з обслуговуванням, організацією, плануванням, оптимізацією і контролем у сфері оподаткування та орієнтованої на кінцевий результат управлінської діяльності).

Податковий бюджет підприємства — це оптимізоване на альтернативній основі підсумкове узагальнення податкових доходів (економії на податках), витрат підприємства (на організацію податкового менеджменту, податкового планування, оптимізацію і самоконтроль) із метою отримання максимально можливого податкового прибутку та його ефективного використання.

Податкове бюджетування — це підсумкова частина корпоративного податкового планування, регулювання та контролю, а також комбінований спосіб оптимізації податкових потоків суб'єктом господарювання. Податкове бюджетування базується на виборі оптимальних рішень у сфері податкових доходів і витрат з метою отримання максимального податкового прибутку з подальшим ухваленням рішень щодо його ефективного вкладення (використання).

Податкова вимога — документ, що надсилається платнику податків податковим органом у разі, коли платник податків не сплачує узгоджену суму податкового зобов'язання в установлені терміни. Податкові вимоги містять крім відомостей, передбачених законодавством, посилення на підстави їх виставлення; суму податкового боргу, належного до сплати, пені та штрафних санкцій; перелік запропонованих заходів із забезпечення сплати суми податкового боргу.

Податкове законодавство — це сукупність чинних законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють відносини щодо встановлення та скасування податків, зборів та обов'язкових платежів, а також відносини, які виникають в процесі виконання обов'язків щодо їх сплати, здійснення податкового контролю та визначення фінансової та іншої відповідальності за порушення у сфері оподаткування.

Податкове зобов'язання — зобов'язання платника податків сплатити до бюджету або державного цільового фонду відповідну суму коштів у порядку та строки, визначені Законом України від 21.12.2000 р. № 2181 – III «Про порядок погашення зобов'язань податників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» та іншими законодавчими актами.

Податковий контроль — процес, що забезпечує досягнення намічених цілей, завдань та планових параметрів, у тому числі шляхом застосування фінансових санкцій. Контроль передбачає виявлення відхилень між фактично досягнутими результатами за певний період від запланованих, а також вживання заходів, спрямованих на їх усунення. Необхідність такої функції управління обумовлена тим, що об'єкт управління внаслідок непередбаченого впливу зовнішнього середовища, внутрішніх протиріч самого об'єкту може відхилитися від наміченої для нього лінії поведінки. На стадії контролю одним з можливих рішень може бути перегляд первинних цілей та завдань у зв'язку з неможливістю їх реалізації за певних обставин.

Податковий менеджмент — це система державного і корпоративного управління податковими потоками шляхом використання науково обґрунтованих ринкових форм і методів та ухвалення рішень у сфері управління податковими доходами і податковими витратами на макро — і мікро рівнях.

Податкове планування — це заснований на прогнозних параметрах процес визначення державою та суб'єктом господарювання найбільш ефективних напрямків руху і оптимізації обсягу, складу та структури вхідних і вихідних податкових потоків на майбутній рік або перспективу.

Податкова політика підприємства — це сукупність способів ведення податкового обліку шляхом первинного спостереження, вартісного вимірювання, поточного групування і підсум-

кового узагальнення фактів господарсько-фінансової діяльності на основі застосування принципів податкового обліку.

Податковий процес — закріплені нормами податкового права відносини щодо управління через державний податковий менеджмент податковими бюджетами на основі чинних системи оподаткування, податкової системи і податкового механізму в межах ухвалені концепції державної податкової політики.

Податкове регулювання — складова процесу управління податками, спрямована на забезпечення реалізації концепцій податкової політики держави та підприємств.

Податковий ризик держави полягає в імовірності недотримання фактичних податкових надходжень в порівнянні з плановими (прогнозними) як в цілому по податкових доходах бюджету, так і по окремих видах і групах податків.

Податкові роз'яснення — відповіді органів державної податкової служби всіх рівнів з питань оподаткування, надані безоплатно на запити зацікавлених осіб у строки, встановлені законом для надання відповідей на звернення громадян до органів державної влади.

Податковий тягар — частка податкових вилучень сукупного доходу країни або сукупної ставки податків у доданій вартості відповідно до законів ринкової економіки та окремих податкових законів, що формуються під впливом вартості, попиту і пропозиції, податкової межі тощо.

Позапланова перевірка — це перевірка, яка не передбачена в планах роботи контролюючого органу і проводиться в разі необхідності за рішенням керівника контролюючого органу.

Попередня перевірка — перевірка підприємств, об'єднань та організацій з питань дотримання податкового та валютного законодавства, правильності обчислення, повноти і своєчасності сплати до бюджету податків Здійснюється на підставі поданих декларацій та розрахунків безпосередньо в органах державної податкової служби підрозділами по справляння податків, зборів (обов'язкових платежів). Матеріали попередньої документальної перевірки використовуються для підготовки, планування та організації всіх видів наступних перевірок платників податків.

Рівночасна перевірка — одночасне проведення перевірок на декількох підприємствах чи перевірка однієї галузі економіки

щодо дотримання ними вимог податкового законодавства та правильності розрахунків з бюджетом.

Розстрочення податкових зобов'язань — це надання платнику податків бюджетного кредиту на основну суму його податкових зобов'язань без урахування сум пені. Користування бюджетним кредитом є платним. Розмір відсотка за таке користування не може бути меншим, ніж ставка Національного банку України на дату виникнення податкового боргу.

Тематична перевірка — охоплює окремі питання фінансово-господарської діяльності платника податків. До таких перевірок необхідно віднести перевірки своєчасності платежів до бюджету, відшкодування з бюджету податку на додану вартість, перевірку в разі ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності, тощо. Такі перевірки проводяться в міру необхідності за рішенням керівника податкового органу.

Узагальнюючі податкові роз'яснення — надаються ДПА України і затверджуються її наказами. Через них оприлюднюється офіційне розуміння органами ДПС окремих положень податкового законодавства з метою обґрунтування їх рішень у разі проведення апеляційних процедур.

Ухилення від оподаткування — це способи зменшення податкових платежів, за яких платник податків умисне уникає сплати податку (податків) або зменшує розмір своїх податкових зобов'язань із порушенням чинного законодавства.

Штрафна санкція (штраф) — плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.96. — К.: Преса України. — 1997. — 80 с.
2. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року. — К.: Атіка. — 2001. — 80 с.
3. Кодекс законів про працю України (зі змінами та доповненнями) // Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. — К.: ДІА. — 2001. — С. 20 - 24.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення (зі змінами та доповненнями) // Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. Том 1. — К.: ДІА. — 2001. — С. 18-19.
5. Цивільний кодекс Української РСР. Цивільний процесуальний кодекс України // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 1999. — № 1. — 264 с.
6. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Урядовий кур'єр. — 2001. — 11 та 15 листопада 2001 р. — № 211-212.
7. Закон України «Про державну податкову службу України» в редакції Закону України № 3813 — XII от 24.12.1993 (зі змінами і доповненнями).
8. Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р № 1251 — XII. в редакції Закону України від 18.02.1997 р. № 77/97 — ВР (зі змінами та доповненнями).
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань оподаткування» від 16.01. 2003 № 400 — IV // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 42.
10. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції Закону № 283/97 — ВР від 22.05.97 // ВВР. — 1997. — № 105 зі змінами і доповненнями.
11. Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої та тютюнові вироби» від 15.09.1995 № 329/95 — ВР // ВВР. — 1995. — № 40.
12. Закон України «Про звільнення від обкладення митом предметів, які вивозяться (пересилаються) громадянами за митний кордон України» від 5.05.1996 № 163/96 — ВР // ВВР. — 1996. — № 26.
13. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1998 № 320 — XIУ // Урядовий кур'єр. — 1999. — 6 січня зі змінами і доповненнями
14. Закон України «Про плату за землю» в редакції Закону від 19.09.96 р. № 378/96 — ВР // ВВР. — 1996. — № 45.
15. Закон «Про селянське (фермерське) господарство» від 22 червня 1993 р. № 3312 — XII.
16. Закон України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» в редакції Закону від 18.02.1997 р. № 75/97 — ВР // ВВР. — 1997. — № 5.
17. Закон України «Про державний реєстр фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів» від 22.12.1994 № 320/94 — ВР // ВВР. — 1995. — № 15.
18. Закон України «Про податок на додану вартість» від 3.04.1997 р. № 168/97 — ВР // ВВР. — 1997. — № 21.
19. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 р. — № 889 — IV // — 2003.

20. Про внесення змін до Закону України «Про державну податкову службу в Україні»: Закон України від 05.02.1998 р. № 83/98 — ВР //Голос України. — 1998. — № 29.
21. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 28.06.1999 р. — № 746/99 № 727/98 // Урядовий кур'єр. — 1999. — 13 липня.
22. Декрет КМУ «Про порядок обкладання митом предметів, які ввозяться (пересилаються) громадянами в Україну» від 11.01.1993 — № 2 — 93 //ВВР. — 1993. — № 12.
23. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори» від 20.05.1993 № 56. — 1993.
24. Декрет КМУ «Про акцизний збір» від 26.12.92 № 18 — 92 //ВВР № 10. — 1993.
25. Декрет КМУ «Про податок на промисел» від 17.03.1993 № 24-93 // ВВР. — 1993. — № 19.
26. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку справляння збору за спеціальне використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду» від 6.07.1998 № 1012 //Урядовий кур'єр. — 1998. — 16 липня.
27. Інструкція про порядок нарахування платником податку податкового кредиту щодо податку з доходів фізичних осіб від 22.09.2003 № 442 //Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 97.
28. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» № 2181 — III от 21.12.2000.
29. Закон України «Про бюджетну систему України» // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — №26. — С. 589 — 612.
30. Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.93 № 3125 — XII.
31. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5 — 6. — Ст. 30.
32. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 № 996 — XIV // Бух. облік і аудит. — 1999. — № 6. — С. 9-13. Про власність: Закон України від 07.02.91 № 697 — XII — ВВР // Господарське законодавство України. Збірник нормативних актів. — К.: МАУП. — 1998. — С. 5-24.
33. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.91 № 157 — XII — ВВР // Господарське законодавство України. Збірник нормативних актів. — К.: МАУП. — 1998. — С. 70-101.
34. Про підприємництво: Закон України від 07.02.91 № 698 — XII — ВВР (зі змінами та доповненнями) // Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. — К.: ДІА. — 2001. — С. 25. Том 1
35. Про підприємства в Україні: Закон України від 27.03.94 № 887 — XII — ВВР // Господарське законодавство України. Збірник нормативних актів. — К.: МАУП. — 1998. — С. 42-69.
36. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04.03.92 № 2163 — XII — ВВР // Господарське законодавство України. Збірник нормативних актів. — К.: МАУП, 1998. — С. 143-168.

37. Положення про Державну податкову адміністрацію України: Указ Президента України від 13.07.2000 № 886/2000 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 29. — Ст. 1200.
38. Регламент взаємодії між органами державного контролю в сфері фінансів та економіки: Затв. 14.07.99 ДПА, ГоловКРУ, Антимонопольним комітетом, Держказначейством, Пенсійним фондом, Державною інспекцією з контролю за цінами // Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. Том 1. — К.: ДІА. — 2001. — С. 164-166.
39. Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності: Указ Президента України від 23.07.98 № 817/98 // Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. Том 1. — К.: ДІА. — 2001. — С. 153-156.
40. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.98 № 810.
41. Адміністративне право України: Підручник для юридичних вузів і факультетів /Ю. П.Битяк, В. В.Богуцький, В. М. Гарушак та ін. / За заг. ред. Ю. П.Битяка. — Х.: Право, 2000. — с. 117.
42. Бабич В. П., Сало И. В. Государственное управление финансами в рыночной экономике. — К.: УКРИНТЭИ, 1994. — 100 с.
43. Безгубенко Л. М., Безгубенко О. Ю. Синергійні елементи й ефекти податкового менеджменту // Фінанси України. — 2001. — № 10. — С. 97-101.
44. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. — К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. — 528 с.
45. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової науки. За наук. ред. В. М. Федосова. — К.: Либідь, 2000. — 654 с.
46. Брызгалин А. В., Берник В. Р., Головкин А. Н., Брызгалин В. В., Баженов О. И. Методы налоговой оптимизации. Изд. 2-е, перераб. и доп. — М.: «Аналитика-Пресс», 2000. — 144 с.
47. Буковинський С. А. Основні напрямки розвитку бюджетної політики та роль Міністерства фінансів України в її проведенні. Доповіді, виступи науково-практичної конференції «Адміністративна реформа в Україні. Проблеми підвищення ролі Міністерства фінансів України і Національного банку України як інститутів регулювання економіки». — К.: НДФІ при Мінфіні України. — 1998. — С. 48 - 55.
48. Буряковський В. В., Кармазин В. Я., Каламбет С. В., Водолазська О. А. Податки: Учебный посібник. — Дніпропетровськ: Пороги, 1998. — 642 с.
49. Бурлаков Р. Про систему державного фінансового контролю // Право України. — 1998. — № 3. — С. 69-71.
50. Василик О. Д. Теорія фінансів. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
51. Введение в экономико-математические модели налогообложения: Учеб. пособие / Под ред. Д. Г. Черника. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 256 с.
52. Вишневский В. П. Налоги Украины: теория и практика. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 1997. — 201с.
53. Вишневский В. П., Стешенко С. Г. Оценка влияния налогов на хозяйственную деятельность промышленных предприятий с помощью методов экономико-математического моделирования. — Донецк: ИЭП НАН Украины, 1998. — 180с.

54. Вишневський В. П., Липницький Д. В. Оцінка можливостей зниження податкового тягаря // *Фінанси України*. — 2000. — № 1. — С. 93-105.
55. Девликамова Г.В. Налоговый анализ как составная часть анализа хозяйственной деятельности предприятия // *Финансы*. — 2000. — № 8. — С. 40-42. Державне регулювання економіки: Навч. посіб./ С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. — К.: КНЕУ, 2000 — 316 с.
56. Елисеєв А. В., Пидлужный Н. П. Налоговое планирование. Минимизация налогов законными способами. — Днепропетровск: ООО «Баланс-Клуб», 2002. — 221с.
57. Желудев О. В., Глущенко Я. І. Методологічні аспекти організації податкового планування // *Финансы, учет, банки*. Сборник научных трудов/ Под общ.ред. д.э.н., проф. П. В. Егорова. — Донецк: «КИТИС», ДонГУ. — 2000. — С. 133 - 137
58. Завгородний В. П. Налоги и налоговый контроль в Украине. — К.: А.С.К., 2003. — 636с.
59. Іванов Ю. Б. Альтернативні системи оподаткування. Монографія. — Харків: ХДЕУ. — Торнадо, 2003. — 517 с.
60. Ильин А. И. Планирование на предприятии: Учеб. пособие. В 2 ч. Ч. 1. Стратегическое планирование. — Мн.: ООО «Новое знание», 2000. — 312 с.
61. Іонин Е. Е. Финансовый анализ: Учебн. пособие. — Донецк: ДонНУ, 2002. — 253 с.
62. Ісаншина І. А. Податковий менеджмент: Навч. посіб. для студ. екон. спец.; Донбас. держ. машинобуд. акад. — К.: ЦУЛ, 2003. — 260с.
63. Кондратюк С. В. Ухилення від оподаткування та економічна безпека країни // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Податкова та фінансово-кредитна політика держави і механізми її реалізації в регіонах України. — Львів, Інститут регіональних досліджень НАН України. — 2001. — Випуск ХХІУ. — С. 272-282.
64. Кізіма А. Я. Податкове планування у системі податкового менеджменту // *Фінанси України*. — 2003. — № 2. — С. 15-20.
65. Ковальчук К. Ф., Рева Т. М. Налоговый менеджмент промышленного предприятия. — Днепропетровск: Институт технологии, 2000. — 122 с.
66. Ковальчук К. Ф., Рева Т. М. Податковий менеджмент на промисловому підприємстві // *Фінанси України*. — 2001. — № 5. — С. 87-94.
67. Кучерявенко М. П. Основы податкового права: Навч.посіб. — Харків: Легас, 2001. — 304 с.
68. Лисюк В. С. Особливості методики розрахунку податкового тягаря // *Фінанси України*. — 2000. — № 11. — С. 79-85.
69. Лихачева О. Н. Финансовое планирование на предприятии: Учебное пособие. — М.: ООО «ТК Велби», 2003. — 264 с.
70. Мельник Д. Ю. Налоговый менеджмент. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 352 с.
71. Луніна І. О. Державні фінанси України у перехідний період. — Харків: Форт, 2000. — 296 с.
72. Минимизация налогов законными способами. Альбом к семинару. — К.: Центр экономического образования, 2001. — 180 с.
73. Проект Податкового кодексу України. — К. — 13.09.2001 р.

74. Податкова система України. Під ред. В.М.Федосова. Підручник. — К.: Либідь, 1994. — 464 с
75. Рева Т. М. Податковий менеджмент: Навч. посіб. для студ. вузів; Дніпропетр. держ. фін.-екон. ун-т. — К.: Центр навч. л-ри, 2003. — 281с.
76. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: Монографія. — Ірпінь, Академія державної податкової служби України, 2001. — 407 с.
77. Сало І. В. Фінансово-кредитна система України та перспективи її розвитку. — К.: Наукова думка, 1995. — 178 с.
78. Скворцов Н. Н. Налоговый менеджмент: стратегия и тактика: В 10 кн. Кн.1. От стагнации к стабилизации. Практ. рук. / Под ред. В.П.Давыдовой. — К.: Выща шк., 2002. — 222 с.
79. Скворцов Н. Н. Все о налогах в Украине. Как избежать налогов? Как изымать налоги? Ч.2. — К.: Конкорд, 1995. — 112 с.
80. Скворцов Н. Н. Все о налогах в Украине. Как избежать финансовых санкций? Как воспользоваться льготами? Ч.1. — К., Конкорд, 1995. — 96 с.
81. Студенцов В. Б. Налоговое регулирование капиталовложений в ведущих капиталистических странах и его реформа в 80-е годы // Изв. АН СССР. Сер. Экон. — 1988. — № 5. — С. 131-144.
82. Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. М. Держава — податки — бізнес. — К.: Либідь, 1992, с. 75.
83. Сутырин В. М., Погорлецкий В. И, Налоги и налоговое планирование в мировой экономике, — М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998 С. 250
84. Тимченко О. М. Податковий менеджмент: Навч.-метод. посібник для самоств. вивч. диск. — К.: КНЕУ. — 2001. — 150 с.
85. Турчинов О. В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. — Київ: 1996. — 199 с.
86. Устенко О. Л. Теория экономического риска: монография. — К.: МАУП, 1997. — 164 с.
87. Финансы / Под ред. Родионовой В. М. — М.: Финансы и статистика, 1993. — 400 с.
88. Фінансове право: Підручник /С. О. Алісов, Л. К. Воронова, С.Т.Кадькаленко та ін. / Керівник авт. колективу і від. ред. Л. К. Воронова. — Х.: Фірма «Консум», 1998. — 496 с.
89. Щиборщ К. В. Бюджетирование деятельности промышленных предприятий России. — М.: Издательство «Дело и Сервис», 2001. — 544 с.
90. Юровский Б. Как сократить налоги и увеличить доходы, не нарушая законодательства. — Х., 1995. — 42 с.
91. Юткина Т. Ф. Налоги и налогообложение: Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 576 с.
92. Юткина Т. Ф. Налоговедение: от реформы к реформе. — М.: ИНФРА – М, 1999. — 293 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Петро Кузьмович БЕЧКО,
Наталія Володимирівна ЛИСА

ПОДАТКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проєктів – *Б. А. Сладкевич*

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки – *Б. В. Борисов*

Редактор – *О. О. Лісна*

Коректор – *С. С. Савченко*

Підписано до друку 26.09.2008. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgС.

Умовн. друк. арк. 16,2.

Наклад 1000 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК № 2458 від 30.03.2006